

Liminganlahden linnut

Perhepäivätapahtuman kehittäminen Liminganlahden luontokeskuksella

Lapin Yliopisto, Taiteiden tiedekunta
Heikura Timo
Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma
Pro gradu-tutkielma
2013

Tiivistelmä

Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Liminganlahden linnut – Perhepäivätapahtuman kehittäminen Liminganlahden luontokeskuksella

Tekijän nimi: Heikura Timo

Koulutusohjelma: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu-tutkielma

Vuosi: Syksy 2013

Tämä pro gradu-tutkielma käsittelee ympäristö- ja yhteisötaiteen projektia, jonka huipentuma oli *Liminganlahden luontokeskuksella* 24.9.2011 järjestetty *pajusta linnuksi* -perhepäivä. Tutkimuksen metodinen ratkaisu perustuu toimintatutkimukseen. Tapahtuman suunnitelmat ja valmistelut tehtiin yhteistoiminnallisena projektina Lapin yliopistossa kehitetyn ympäristö- ja yhteisötaiteen mallin mukaisesti. Tutkimustehtävänä oli selvittää, miten luontokeskuksen toiminta voidaan taiteen keinoilla laajentaa koskemaan perheitä ja koko paikallisyhteisöä.

Perhepäivä toteutettiin pilottityöpajana, joka oli osa laajempaa *Linnut* -projektia. Sen tavoitteena oli kehittää luontomatkailun ja taidetoiminnan välistä yhteistyötä Liminganlahden luontokeskuksen ympäristöön paikallisista lähtökohdista käsin. *Linnut* -projekti puolestaan sijoittui laajempaan *Linnut kansainvälisen luontomatkailun kärkituotteeksi Oulun seudulla* -hankkeeseen, jonka tavoitteena oli edistää Liminganlahden matkailullista imagoa ja luoda uusia lintujen tarkkailuun pohjautuvia matkailutuotteita.

Tiivistettynä vastaus tutkimustehtävään kuuluu näin: perheet tavoitettiin paikallisia verkostoja hyödyntämällä. Rantakylän ja Ketunmaan alakoulut olivat avainasemassa projektin yhteisöllisten tavoitteiden onnistumisen kannalta. Taiteen menetelmien todettiin sopivan hienosti *Metsähallituksen* hallinnoiman luontokeskuksen ympäristössä järjestettävän ympäristökasvatusta ja taidekasvatusta yhdistelevän projektin toteutustavaksi. Ympäristökasvatus oli tärkeä tutkimuksellinen näkökulma, koska Metsähallitus on hallinnoimiensa luontokeskusten kautta yksi tärkeimmistä ympäristökasvatusta toteuttavista tahoista Suomessa.

Avainsanat: Kuvataidekasvatus, Toimintatutkimus, Yhteisö- ja ympäristötaide, Ympäristökasvatus, Yhteistoiminnallisuus.

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi.

Abstract

University of Lapland, Faculty of Arts

Work Title: The Birds of Liminka Bay – Development of a Family Event in Liminka Bay Visitor Centre

Writer: Heikura Timo

Degree Programme: Art Education

Type of the Work: Pro Gradu Thesis

Year: Autumn 2013

This pro gradu thesis deals with a community-based environmental art project that culminated in a family event in *the Liminka Bay Visitor Centre*. The method of the thesis is based on action research. The event was planned and executed as a co-operative project according to the model of community-based environmental art developed in the University of Lapland. My main objective was to solve how to get families and the local community included in activities around the Visitor Centre using community-based environmental art as the frame of action.

The family event was a pilot workshop in the *birds* -project. The aim of the project was to develop co-operative practices between bird tourism and art education in the Liminka Bay Visitor Centre. Consequently, the *birds* -project was part of a larger *birds for a peak product of the international nature tourism in the Oulu area* -program. The objectives of the program were to improve the image of Liminka Bay as potential tourist attraction and to develop new tourism products based on birdwatching.

The main objective was reached Families were attained through local social networks. The elementary schools in Rantakylä and Ketunmaa were the most important single factor in successfully involving the local community. Artistic methods were verified suitable in a project combining the aims and means of environmental education and art education. Environmental education was an important point-of-view because of the central role of the Finnish Forest Administration, *Metsähallitus*.

Keywords: Art Education, Action Research, Community-based environmental art, Environmental Education, Co-operative project

I give my permission for the use of the pro gradu thesis in the library.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Toiminnan konteksti ja lähtökohdat	5
1.2. Tutkimustehtävä, alakysymykset ja tutkimuksen rakenne	7
I OSA: Teoria ja menetelmät	10
2. TOIMINTATUTKIMUKSELLA TOIMIVAAN TIETOON	10
2.1. Toimintatutkimuksen perusteita.....	10
2.2. Taiteellinen toimintatutkimus.....	12
2.3. Toimintatutkimuksen syklit	14
2.4. Toimintatutkimuksen toteutus ja aineisto	17
2.5. Hyvän toimintatutkimuksen kriteerit ja luotettavuus.....	21
3. YMPÄRISTÖKASVATUSTA YMPÄRISTÖ- JA YHTEISÖTAITEEN KEINOILLA	23
3.1. Ympäristö- ja yhteisötaiteen malli	24
3.1.1. Ympäristötaide yhteistoiminnallisena projektina	25
3.2. Ympäristökasvatus	26
3.2.1 Ympäristö kokonaisvaltaisena käsitteenä	27
3.2.2. Paikallisuus ympäristön ja yhteisön leikkauspisteessä.....	28
3.2.3. Kontekstuaalinen ympäristökasvatus ja osallisuus	30
3.3. Instituutioiden ympäristökasvatus.....	31
3.3.1. Ympäristökasvatus osana opetussuunnitelmaa	31
3.3.2. Metsähallituksen luontokasvatus	33
II OSA: Tutkimuksen toteutus.....	35
4. LINTUJEN JÄLJILLÄ	35
4.1. Linnut avaimena Liminganlahdelle.....	35
4.2. Mytologian, symboliikan ja kansanperinteen linnut	37
4.3. Lintujen esiintyminen nykytaiteessa	39
5. RANTALAKEUDEN MAISEMASSA	41
5.1. Paikankartoitus lähtökohtana	42
5.2. Liminganlahden lintuvesi.....	44
5.3. Rantalakeus kulttuurimaisemana.....	46
5.4. Ihmisten muotoinen rantalakeus	48
6. PAJUSTA LINNUKSI – SUUNNITELMISTA TOTEUTUKSEEN.....	50
6.1. Perhepäivän suunnitelmat	50
6.2. Valmistava opetustoiminta alakouluilla	53
6.3. Yhdessä tekemisen iloa perhepäivänä	57
6.4. Perhepäivätapahtuma ympäristökasvatuksen keinona	60
7. YHTEENVETO JA TOIMINNAN JATKAMINEN.....	63
8. POHDINTA	67
8.1. Tutkimuksen merkitykset ja kehittämisenäkökohtia	67
8.2. Tutkimuksen luotettavuus.....	70
LÄHTEET.....	71
Julkaistut lähteet:	71
Muut lähteet:	72

1. JOHDANTO

Tämä pro gradu-tutkielma käsittelee ympäristö- ja yhteisötaiteen projektia, jonka huipentuma oli Liminganlahden luontokeskuksella järjestetty taidetyöpaja. Taidetyöpaja suunniteltiin osana laajempaa **Linnut -projektia**. Kaksivaiheisen projektin tavoitteena oli kehittää luontomatkailun ja taidetoiminnan välistä yhteistyötä Liminganlahden luontokeskuksen ympäristöön paikallisista lähtökohdista käsin. Projektin keskeisenä näkökulmana oli siis selvittää miten erityisesti taiteen keinoilla kehitetään yhteisöllistä toimintaa paikan eri ulottuvuudet huomioiden.

Ammattiin valmistavana kuvataideopettajana olen tilanteessa, jossa projektilla oli minulle suuri henkilökohtainen merkitys. Pohdin keinoja käyttää taidekasvatuksen voimavaroja koulutukselle ja kasvatukselle asetettujen yhteiskunnallisten tavoitteiden palveluksessa. Oman ammattini mahdollisuuksien tutkiminen ja opettajana kasvaminen olivat minulle tärkeitä tutkimuksen tavoitteita. Yhteisöllinen taideprojekti oli merkittävä ammatillisen kehittymisen etappi. Nykyaikaisen taiteen aktivistista ja osallistavia painotuksia toteuttavat menetelmät ovat tärkeä osa kuvataideopettajan ammatillista työkalupakkia. Osallistuvan paikallisyhteisön, alakoulujen ja kyläyhdistyksen kannalta tärkeää oli elinvoimaisen yhteisöllisyyden kehittäminen. Yhteistoiminnallisten projektien kautta yhteisön itseymmärrys ja käsitys omista mahdollisuuksistaan avartuu parhaimmillaan itseään ruokkivaksi kehityksen kierteeksi. Alueellisella tasolla projektista hyötyvät luonnollisesti hankekontekstiin sitoutuneet tahot. Jos taidetoiminnan pohjalta saadaan sovellettua toimivia matkailutuotteita, projektista saattaa olla alueen elinkeinoelämälle merkittävää hyötyä.

Tutkimuksen metodinen ratkaisu perustuu **toimintatutkimukseen**. Tapahtuman suunnitelmat ja valmistelut tehtiin **yhteistoiminnallisena projektina** Lapin yliopistossa kehitetyn **ympäristö- ja yhteisötaiteen mallin** mukaisesti. Malli perustuu postmoderniin maailmankuvaan, jonka keskiössä on ihmisen ja ympäristön välinen syvä riippuvuussuhde. Tästä maailmankuvasta juontuu tutkimuksen merkittävin taustaoletus: Osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemus suhteessa omaan ympäristöön ja yhteiskuntaan on tärkeä osa ihmisen henkistä hyvinvointia. Tutkimuksen tärkeimmät edellytykset olivat aktiivinen paikallisyhteisö ja hankekontekstin toimijoiden halu kehittää lintumatkailuun liittyviä tuotteita ja palveluita luontokeskuksen puitteisiin.

1.1. Toiminnan konteksti ja lähtökohdat

Linnut -projektin taustalla oli organisaatioiden ja alueellisten verkostojen tasolta alkunsa saanut **Linnut kansainvälisen luontomatkailun kärkituotteeksi Oulun seudulla -hanke**. Hankkeen tavoitteena oli edistää Liminganlahden matkailullista imagoa ja luoda uusia lintujen tarkkailuun pohjautuvia matkailutuotteita. Toinen merkittävä taustahanke oli nimeltään **Liminganlahden kansainvälinen luontokeskus**, jonka tavoitteena oli kunnostaa ja laajentaa nykyisen luontokeskuksen tiloja sekä kehittää näyttelytoimintaa mainittuihin tiloihin. Hankkeisiin osallistui useita paikallisia ja alueellisia toimijoita. Euroopan aluekehitysrahaston rahoittamassa Linnut kansainvälisen luontomatkailun kärkituotteeksi Oulun seudulla -hankkeessa olivat mukana metsähallitus, Pohjoispohjanmaan liitto, Liminganlahden ystävät ry, Limingan kunta ja Finavia. Liminganlahden kansainvälinen luontokeskus puolestaan oli Limingan kunnan ja Pohjois-Pohjanmaan liiton yhteishanke.

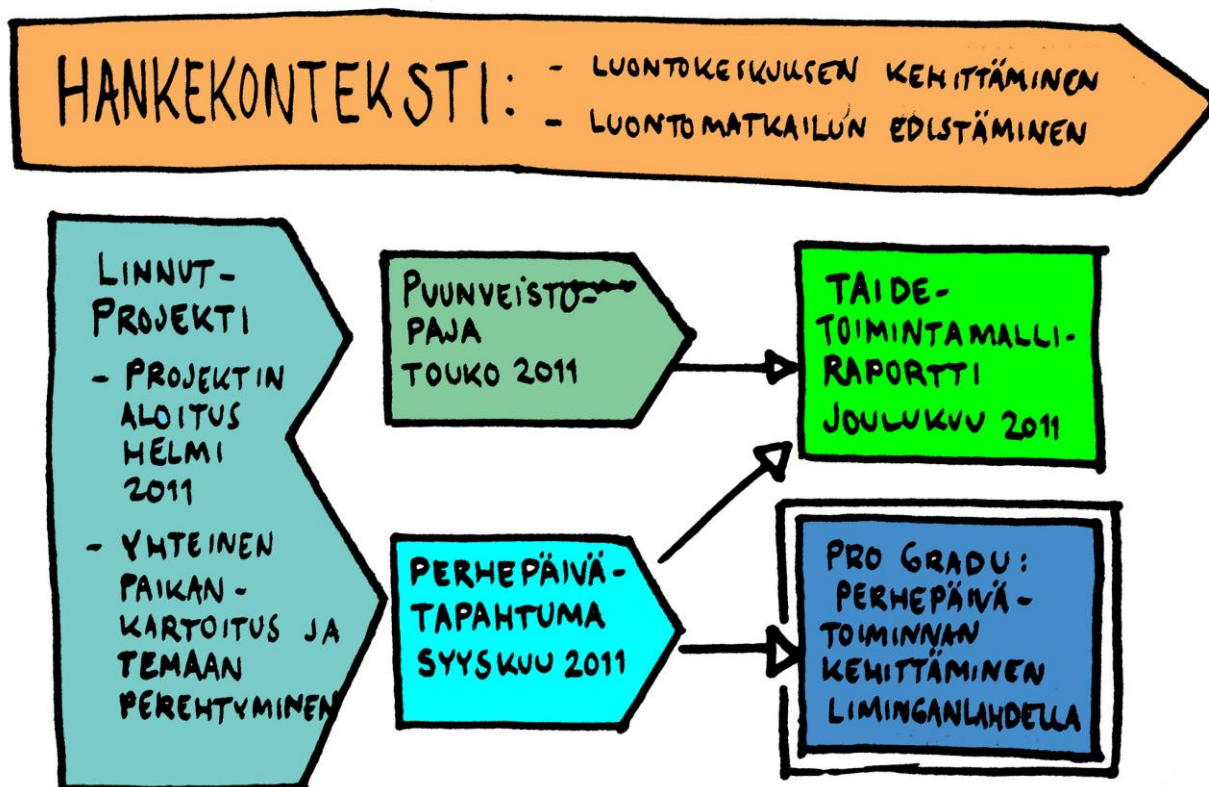
Kuvataidekasvatuksen laitos tuli hankkeeseen mukaan Metsähallituksen kutsumana. Kutsun taustalla oli metsähallituksen ja kuvataidekasvatuksen laitoksen aikaisempi Kirsi Saraveden pro gradu -tutkielmaan (2009) liittyvä yhteistyöprojekti ”polkuja merelle” Kalajoella. Metsähallituksen kutsua motivoi toisaalta myös yhteiskunnallinen trendi, jossa kulttuuriin panostamisella nähdään olevan myönteisiä taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia.

Linnut -projektin toteutuksesta vastasi viisihenkinen projektiryhmä, joka koostui Lapin yliopiston opiskelijoista. Projektikokonaisuuden sisällä toteutettiin opintosuorituksia opinnäytetöistä kurssisuorituksiin. Projektiryhmä oli ensimmäisen kerran yhteydessä hankekontekstin edustajiin paikankartoitusmatkalla helmikuussa 2011. Matkalla tutustuttiin kolmeen paikkaan, jotka olivat mahdollisia linnut -projektin kohteita. Oulunsalon lentokenttä, 8-tien varsi ja Liminganlahden lintuluontokeskus muodostivat yhdessä reitin, jonka varrelle kaavailtiin hankekontekstin puitteissa ympäristötaideteoksia. Tavoitteena oli lintuteemalla toteutettu laatutasoltaan yhtenäinen jatkumo, joka toistuisi lentokentällä, 8 -tien varressa ja luontokeskuksen ympäristössä.

Linnut -projektin käytännön keinoiksi määriteltiin keväällä 2011 kaksi **lintuaiheista** ja toisiaan täydentävää **taidetyöpajaa** (Kuvio 1). Työpajat olivat luonteeltaan pilotoivia eli uutta toimintaa kokeilevia. Niiden kautta testattiin mahdollisia toimintamalleja ja tuotiin kokeiluluontoisesti yhteen paikallisia yhdistyksiä, kouluja ja muita toimijoita.

Työpajojen kokemusten perusteella kirjoitettiin **taidetoimintamalliraportti**, jonka tarkoituksena oli osaltaan turvata toiminnan jatkuvuutta. Taidetoimintamalliraportti helpottaa uusien kehittämissykliden suunnittelua ja toimii viestikapulana syklien välillä. Linnut -projekti eri vaiheineen saattaa toimia pidemmän kehittämissyklidin ensimmäisenä toimintasyklinä.

Kuvio 1: Hankekonteksti

Linnut -projektin päätavoitteeksi muodostui luontomatkailun ja taidetoiminnan välisen yhteistyön kehittäminen paikallisista lähtökohdista luontokeskuksen ympäristöön. Paikallisuus käsitettiin kevään suunnitteluvaiheessa laajasti lakeuden paikallisidentiteetin mittakaavassa. Kevään 2011 suunnittelupalavereissa puhuttiin koululais- tai opiskelijaryhmistä, taiteilijayhdistyksestä ja Limingan taidekoulusta. Limingan taidekoulu olikin tärkein sidosryhmä toukokuussa 2011 toteutetun puunveistokurssin toteutuksessa. Luontokeskuksen välittömässä läheisyydessä sijaitsevien Rantakylän ja Virkkulan kylien muodostaman paikallisyhteisön mukaan tuleista ei pidetty alustavissa suunnitelmissa lainkaan esillä. Pilottityöpajojen arvioitiin vaikuttavan Liminganlahden ympäristössä kolmella tasolla:

- 1. Lintuluontokeskuksen ympäristön siistiytyminen ja viihtyvyyden parantuminen*
- 2. Uuden toimintamallin esittelemisen seudun toimijoiden välisen yhteistyön kanavaksi*
- 3. Edellytysten luominen alueellista kulttuuria arvostavan aktiivisen ilmapiirin kehittymiselle*

Linnut -projektin ensimmäisessä vaiheessa toukokuussa 2011 toteutettiin kolmiviikkoinen puunveistokurssi Limingan taidekoululla. Osallistujat olivat taidekoulun opiskelijoita, kurssin vetäjinä toimivat kuvataidekasvatuksen opiskelijat Veikko Laakso ja Raine Körkkö. Samaan aikaan suunniteltiin syksyllä projektin toisessa vaiheessa toteutettavaa ympäristötaidetyöpajaa, jonka toteuttamista tässä tutkimuksessa tarkastellaan.

1.2. Tutkimustehtävä, alakysymykset ja tutkimuksen rakenne

Toimintatutkimukselle tyypillisesti yhden tai useamman pääkysymyksen sijasta tässä tutkimuksessa vastataan tutkimustehtävään. Toimintatutkimuksen tavoitteena on toiminnan kehittäminen. Tutkimustehtävään vastaamalla selvitettiin käytännössä toimivat keinot tavoitteen saavuttamiseksi. Tutkimustehtävänä oli: **selvittää miten luontokeskuksen toiminta voidaan taiteen keinoilla laajentaa koskemaan perheitä ja koko paikallisyhteisöä.**

VASTAUSTA TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN HAETAAN KOLMELLA TASOLLA:

- 1. Voimavarojen kartoittaminen*
- 2. Yhteistyötahojen sitouttaminen*
- 3. Toiminnan jatkuvuuden varmistaminen*

Voimavaroilla tarkoitetaan mahdollisia sidosryhmiä ja ympäristöstä ja sen toimijoista nousevia toimintaa tukevia piirteitä. Paikallisverkoston eri toimijoiden kartoittamisessa painottuvat paikankartoitusvaiheen kokemukset. Toimintavaiheen perusteella voidaan analysoida käytännön toimivuutta: käytettiinkö osallistujien voimavaroja parhaalla mahdollisella tavalla? Yhteistyötahojen sitouttamisessa käytetään kahta näkökulmaa: Yhtäältä arvioidaan sitoutumisen edellytyksiä ja osallistumismotivaatioita sekä toisaalta projektiryhmän järjestämää toimintaa, jonka tavoitteena oli sitouttaminen. Toimintatutkimuksen jatkuvuuden näkökulmasta tärkein kysymys on onnistuttiinko

projektin aikana luomaan toimivia käytänteitä. Tutkimustehtävän erityisenä painopisteenä oli selvittää mitä annettavaa taiteella oli toiminnan kehittämiseksi. Tästä johtuen analyysin lopuksi vastataan toteutusmuotona toimineesta ympäristö- ja yhteisötaiteen mallista nousseisiin alakysymyksiin.

Ympäristö- ja yhteisötaiteen näkökulmasta projektin osatavoitteina olivat **maiseman parantaminen** sekä **osallisuuden ja voimaantumisen tunteen herättäminen osallistuvan yhteisön jäsenissä**. Ympäristökasvatuksen näkökulmasta pyrittiin **tuottamaan mieleenpainuvia luonnossa viihtymisen kokemuksia**. Hankekontekstin puitteissa pohditaan **onko perhepäivämalli kehitettävissä matkailutuotteeksi**.

Tutkimuksen aineisto koostuu taidetyöpajan ja sitä edeltäneen toiminnan dokumentaatioaineistosta ja kerätystä palautteesta. Tutkimuksen alakysymykset tarkastelevat aineistoa ympäristökasvatuksen näkökulmasta. Keskeiseksi näkökulmaksi ympäristökasvatus nostettiin tapahtuman luonteen, Liminganlahden erityispiirteiden ja Metsähallituksen keskeisen roolin perusteella. Metsähallituksen luontopalvelut on yksi tärkeimmistä ympäristökasvatuksen toteuttajista Suomessa. Liminganlahden luontokeskus kuuluu Metsähallituksen kansalliseen luontokeskusten verkostoon. Metsähallituksen tuottamien luontopalveluiden tavoitteena on *”luonnon- ja kulttuuriperinnön merkityksen ja oman käyttäytymisen suhteen ymmärtäminen ja kestävien käyttäytymismallien omaksuminen”* (Metsähallitus 2007).

Kuvataidekasvatuksen ja perusopetuksen näkökulmasta laajemminkin Metsähallitus on nähtävissä tärkeäksi koulumaailman ulkopuolelta tulevaksi yhteistyökumppaniksi. Ympäristökasvatus on yksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) aihekokonaisuuksista. Taidekasvatus on eräs ympäristökasvatuksen parhaista keinoista ennen muuta ympäristötaiteen kautta. Juuri ympäristötaiteesta *pajusta linnuksi* -tapahtumassa oli kysymys. Alakysymysten lähtökohtana ovat perusopetuksen opetussuunnitelman ja metsähallituksen opastusviestinnän ympäristökasvatuksen periaatteet sellaisena kuin ne on kuvailtu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 2004 (tästä eteenpäin käytetään lyhennettä POPS) ja Metsähallituksen internetjulkaisussa *”opastusviestinnän sisältöä ja taustaa”* (2007).

ALAKYSYMYKSET:

Voidaanko ympäristökasvatuksen tavoitteiden mukaista ympäristökasvatusta toteuttaa ympäristö- ja yhteisötaiteen keinoilla? Miten hyvin perhepäivän toteutunut toiminta vastaa peruskoulun ympäristökasvatuksen ja Metsähallituksen

luontokasvatuksen tavoitteisiin? Voidaanko perhepäivä-tapahtumaa pitää onnistuneena molemmista näkökulmista? Sopivatko yhteisö- ja ympäristötaiteen toimintamuodot Metsähallituksen luontokasvatuksen periaatteiden toteuttamiseen?

Tutkimus esitetään kertomuksena, joka etenee kontekstin ja tutkimustehtävän määrittelemisestä teorian ja menetelmien rakentamisen kautta toiminnan kuvaukseen, analyysiin ja vastausten esittelyyn. Tutkimus on jaettu selkeyden vuoksi kahteen osaan. Teoria ja menetelmät (I OSA) muodostuu luvuista kaksi ja kolme. Luvussa kaksi luonnehditaan toimintatutkimusta menetelmällisenä ratkaisuna ja luvussa kolme avataan käytännön toimintaa ohjannutta ympäristö- ja yhteisötaiteen sekä ympäristökasvatuksen teoriaa. Tutkimuksen toteutus (II OSA) sisältää luvut neljänestä kahdeksanteen. Neljännessä ja viidennessä luvussa selvitetään paikankartoituksen tulokset lintuteeman ja Liminganlahden osalta. Luku kuusi muodostuu toiminnan kuvauksesta, jota kuljetetaan rinta rinnan analyysin kanssa. Luvussa seitsemän tehdään yhteenveto ja esitetään tulevien toimintasykliä kannalta olennaiset tulokset tiiviissä muodossa. Lopuksi luvussa kahdeksan pohditaan tutkimuksen ja toiminnan merkityksiä laajemmissa yhteyksissä sekä metodisten ongelmien vaikutusta tutkimuksen luotettavuuteen.

I OSA: Teoria ja menetelmät

2. TOIMINTATUTKIMUKSELLA TOIMIVAAN TIETOOON

Tämän tutkimuksen metodologiset lähtökohdat ovat toimintatutkimuksessa. Ratkaisun taustalla on Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman pitkä toimintatutkimuksen traditio. Tutkimusta ei kuitenkaan voida pitää kauttaaltaan toimintatutkimuksen kriteereille uskollisena, sillä perhepäivätapahtuman suunnitelmissa ja toteutuksessa nojaututtiin kuvataidekasvatuksen piirissä kehitettyyn ympäristö- ja yhteisötaiteen malliin. Toimintatutkimuksen näkökulmasta projektin dokumentointi tehtiin osin puutteellisesti. Aineistoon jääneet sokeat pisteet koskevat etenkin moniäänisyyden periaatetta. Metodin toteuttamisessa esiintyneitä puutteita puidaan perusteellisemmin luvussa 8. tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa. Puutteista huolimatta samankaltaisuudet mallin ja tutkimussuuntauksen välillä olivat riittäviä, että toimintatutkimusta pystyttiin käyttämään kehittämiprojektin tieteelliseen esittämisen ja pohdinnan perustana. Luvussa 2.2. esitetään kuinka ympäristö- ja yhteisötaidetoimintaa käsittelevää toimintatutkimusta on aiheellista kutsua **taiteelliseksi toimintatutkimukseksi**.

2.1. Toimintatutkimuksen perusteita

Toimintatutkimuksen kautta tutkimus asettui osaksi vahvaa kansainvälistä tieteellistä traditiota. Toimintatutkimus on maailmanlaajuisesti käytetty tutkimussuuntaus, joka esiintyy eri maissa erilaisin painotuksin. Kaikkia suuntauksia ei välttämättä edes kutsuta toimintatutkimukseksi. (Heikkinen ym. 2006, 39-73) Erään usein toistuvan määritelmän mukaan toimintatutkimus tutkii todellisuutta sitä muuttamalla ja muuttaa todellisuutta sitä tutkimalla. *”Jos haluat ymmärtää jotain, yritä muuttaa sitä.”* Kyse on siis tavoitteellisesta muutokseen tähtäävästä toiminnasta. Muutoskeskeisyyden taustalla ovat modernistinen edistysusko ja postmoderneista lähtökohdista nouseva pragmatistinen tietoteoria. Toimintaa on mahdollista kehittää aina vain paremmaksi, mutta toisaalta tiedon toimivuus voidaan todentaa vain tapauskohtaisesti käytännön kautta. (Heikkinen ym. 2006, 28) Tässä tutkimuksessa toiminnan kehittyminen on kysymys, joka jää avoimeksi. Liminganlahdella tavoitteena oli kehittää erityisesti perheille sopiva taidetoimintamalli osaksi luontokeskuksen toimintaa. Yhden syklin

perusteella muutoksen pysyvyydestä tai paremmuudesta ei voida vielä tehdä lopullisia johtopäätöksiä. Tutkimuksessa otetaan kantaa kehitettyjen käytäntöjen toimivuuteen ja pohditaan kokemusten perusteella millaisin edellytyksin toimintaa voidaan kehittää tulevaisuudessa.

Toimintatutkimuksen keskeisenä toimintakenttänä ovat sosiaaliset yhteisöt. Myönteisten ja pysyvien muutosten edellytyksenä on, että yhteisöllä on yhteinen ymmärrys tehtävästään ja toiminnan tavoitteista. Jos yhdessä sovittu merkitys puuttuu, yksilölle ei luultavasti muodostu selvää käsitystä toiminnan tarkoituksesta eikä siten myöskään halua sitoutua toiminnan jatkamiseen. (Heikkinen ym. 2006, 16-17)

Keinojensa puolesta toimintatutkimus rinnastuu ympäristökasvatukseen. Molemmat ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta, jossa yhteisön tai yleisön osallistuminen on tavoitteiden saavuttamisessa avainasemassa. Onnistuneessa toimintatutkimusprosessissa osallistujat saavat myönteisiä kokemuksia mahdollisuuksistaan toimia ja vaikuttaa. Tavoitteena on yksilön osallisuuden tunne suhteessa omaan elinympäristöönsä. Tuloksena on parhaimmillaan sisäsyntyinen halu jatkaa myönteiseksi koetun projektin parissa työskentelemistä. (Cantell & Koskinen 2007, 65; Hiltunen 2009, 79)

Perinteisen tieteellisen tutkimuksen tarkkailevasta objektiivisuudesta poiketen tutkija on toimintatutkimuksessa myös subjektiivinen osallistuja. (Heikkinen ym. 2006, 20) Tutkija ohjaa, innostaa ja perehdyttää yhteisön sekä huolehtii toiminnan käytännön edellytyksistä. Objektiivista etäisyyttä tarvitaan toiminnan suunnittelussa, dokumentoinnissa ja raportoinnissa. Toiminnan aikana vetovastuuta vuoroteltiin, joten työparista toinen pystyi keskittymään dokumentointiin. Tärkeä osa tutkijan itseymmärrystä on tietoisuus omasta erehtyväisyydestä ja siihen liittyvä rehellisen raportoinnin ihanne. Varsinkin hän voi erehtyä oletuksissa, joiden varassa tutkimus aloitetaan. Tutkimuksen tärkein tutkimustulos voi muodostua jo siitä, että esioletukset osoittautuvat vääriksi tai tutkimustehtävä tai tutkimuksen kohde tarkentuu kokemusten perusteella. (Heikkinen ym. 2006, 85-87)

Toimintatutkimuksessa tutkimus alistetaan keinoksi, jonka avulla toimintaa kehitetään myönteiseen suuntaan. Tavoitteena ei ole niinkään saavuttaa uutta teoreettista tietoa kuin lisätä ymmärrystä ainutkertaisesta sosiaalisesta tilanteesta ja kehittää käytännössä koeteltuja entistä parempia toimintatapoja. Tietoa arvioidaan objektiivisuuden sijasta toimivuuden ja saavutetun hyödyn perusteella. Tietoteoreettisesti totta on se, mikä

toimii käytännössä. (Heikkinen ym. 2006, 19) Tutkimustuloksena voidaan pitää uutta entistä parempaa käytäntöä, joka on todettu toimivaksi omassa ainutkertaisessa ympäristössään.

Ympäristöjen ja sosiaalisten yhteisöjen hallitsemattomasta moninaisuudesta johtuen toimintatutkimus suhtautuu kaikkiin tutkimuskohteisiin ainutkertaisina kokonaisuuksina. Toiminnan kautta saavutetulla tiedolla ei ole tutkimuksen puitteissa laajempaa yleistettävyyttä. Riittää, että se on osoitettu toimivaksi omassa yhteydessään. Tiedon mahdollinen yleistettävyyys perustuu laajaan rintamaan tapauksia, joissa voidaan nähdä samankaltaisia piirteitä. Korinna Korsström-Magga (2008, 71) huomioi maisteritutkielmassaan erään toimintatutkimukseen liittyvän perusongelman: *"Kokemus on usein jotain subjektiivista, hetkellistä ja ainutlaatuista."* Miten siis voidaan saavuttaa yleistyksiä, jotka pätsivät sen aineiston ulkopuolella, josta käsin ne on tehty? Vastaus piilee hänen mukaansa riittävän tiheässä massassa samoilla oletuksilla tehtyjä tutkimuksia. Tutkimukset yhdessä antavat tuloksia, joita analysoimalla voidaan kenties muodostaa yleispäteviä yleistyksiä. Yhden tutkimuksen puitteissa yleistyksiä ei voida tehdä. Kaikki eivät näistä syistä pidä toimintatutkimusta varsinaisena tutkimusmenetelmänä (Hiltunen 2009, 78 - 79).

Spesifien tutkimuskysymysten sijasta toimintatutkija asettaa suunnitteluvaiheessa kysymysten sijasta tutkimustehtävän tai -ongelman. Tutkimustehtävien on palveltava toimintatutkimusprojektin kehittämisen ja tiedonmuodostustarkoitusta. (Heikkinen ym. 2006, 22) Onnistunutta toimintatutkimusprojektia voidaan tästä syystä pitää itsessään vastauksena tutkimustehtävään (Hiltunen 2009, 82). Tämän tutkimuksen tutkimustehtävä muotoutui prosessin aikana ja tarkentui lopulliseen muotoonsa vasta raportointivaiheessa. Perheiden osallistuminen oli pajusta linnuksi -projektin erityispiirre, joten tutkimuksen näkökulma rajattiin koskemaan perheille suunnatun toimintamallin kehittämistä. Tavoitteena on, että toimintamalli sopisi yhtä hyvin matkailullisiin tarkoituksiin kuin paikallisyhteisöä osallistavan ja voimaannuttavan projektin toteutusmuodoksi.

2.2. Taiteellinen toimintatutkimus

Historiallisessa katsannossa kuvataidekasvatuksen paradigma on ajan myötä vaihdellut lähinnä yhteiskunnallisista olosuhteista nousevien painotusten mukaiseksi. Pitkälle 1990-luvulle kuvataiteen opettajankoulutusta hallitsivat modernistiset taidekäsitteet.

Samaan aikaan nykytaiteen piirissä oli jo pitkään korostettu postmodernin ajattelun mukaisia taiteen yhteisöllisiä ja osallistavia ulottuvuuksia. Leimallista oli, että kuvataiteen opettajien koulutuksessa ei otettu ohjelmallisesti huomioon nykytaiteessa tapahtunutta kehitystä. Lapin Yliopiston kuvataidekasvatuksen laitoksella tartuttiin tähän ongelmaan 1990-luvun puolivälistä alkaen. Taiteilijan ja taidekasvattajan oli suuntauduttava ulos taiteelle pyhitetyistä studioista ja luokkahuoneista. Työstettäväksi otettiin paitsi taiteen rooli kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa, myös sen asema ympäröivässä yhteiskunnassa. Kuvataidekasvatuksen tavoitteeksi muodostui profiloituminen arktisen alueen aktiivisena ja osallistuvana toimijana. (Jokela 2013, 359 - 361)

Käytännön keinona osallistuvan taidekasvatuksen toteuttamisessa toimivat yhteisö- ja ympäristötaiteet. Avainasemassa oli professori Timo Jokelan taiteellinen työ, joka perustui yhteisölähtöisen ympäristötaiteen ajatukselle. (Jokela 2013, 360) Koska kuvataidekasvatuksen laitos on osa tiedeyliopistoa, taiteellisen toiminnan tieteellisen tutkimisen problematiikka on ollut keskeisessä roolissa koko laitoksen historian ajan. Laitoksen piirissä toteutettavien yhteisötaideprojektien tieteellisen käsittelyn metodiksi on vakiintunut toimintatutkimus. Kuvataidekasvatuksen tieteessä käytännön ja teorian on kuljettava erottamattomasti käsi kädessä (Jokela 2009). Opettaminen on käytännönläheistä ja sosiaalista toimintaa, jonka kehittämiseen toimintatutkimus soveltuu erityisen hyvin (Heikkinen ym. 2006, 16-19). Ympäristö- ja yhteisötaidetoimintaa tarkastelevaa toimintatutkimusta on kutsuttu **taiteelliseksi toimintatutkimukseksi** (Jokela 2013, 371).

Yhtenäistä näkemystä taiteellisen toimintatutkimuksen metodista ei ole olemassa. Tämän tutkimuksen läheisimmät sukulaiset kuvataidekasvatuksen tutkimuksen kentällä ovat Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen laitoksen ympäristö- ja yhteisötaiteen pro graduja, joiden metodisen ratkaisun lähtökohtana on käytetty toimintatutkimusta. Metodiset ratkaisut ovat usein sovelluksia toimintatutkimuksen metodista. Korinna Korsström-Magga (2008) aloitti toimintatutkimuksen lähtökohdista ja päätyi tarkentamaan metodologiaan realistiseen kriittiseen evaluaatioon. Mirikka Syrjälän ja Henna-Riikka Lohen (2011) lähtökohtana oli, että toimintatutkimus ei itsessään ota riittävästi huomioon taiteelle ominaisia keinoja. He kehittivät tutkimukseensa sopivan tulkinnan taiteellisesta toimintatutkimuksesta. Tässä tutkimuksessa näkökulma muodostui samankaltaiseksi. Ympäristö- ja yhteisötaiteen mallia käytetään pajusta linnuksi -tapahtuman käytännön ratkaisujen perusteluna toiminnan suunnittelusta sen

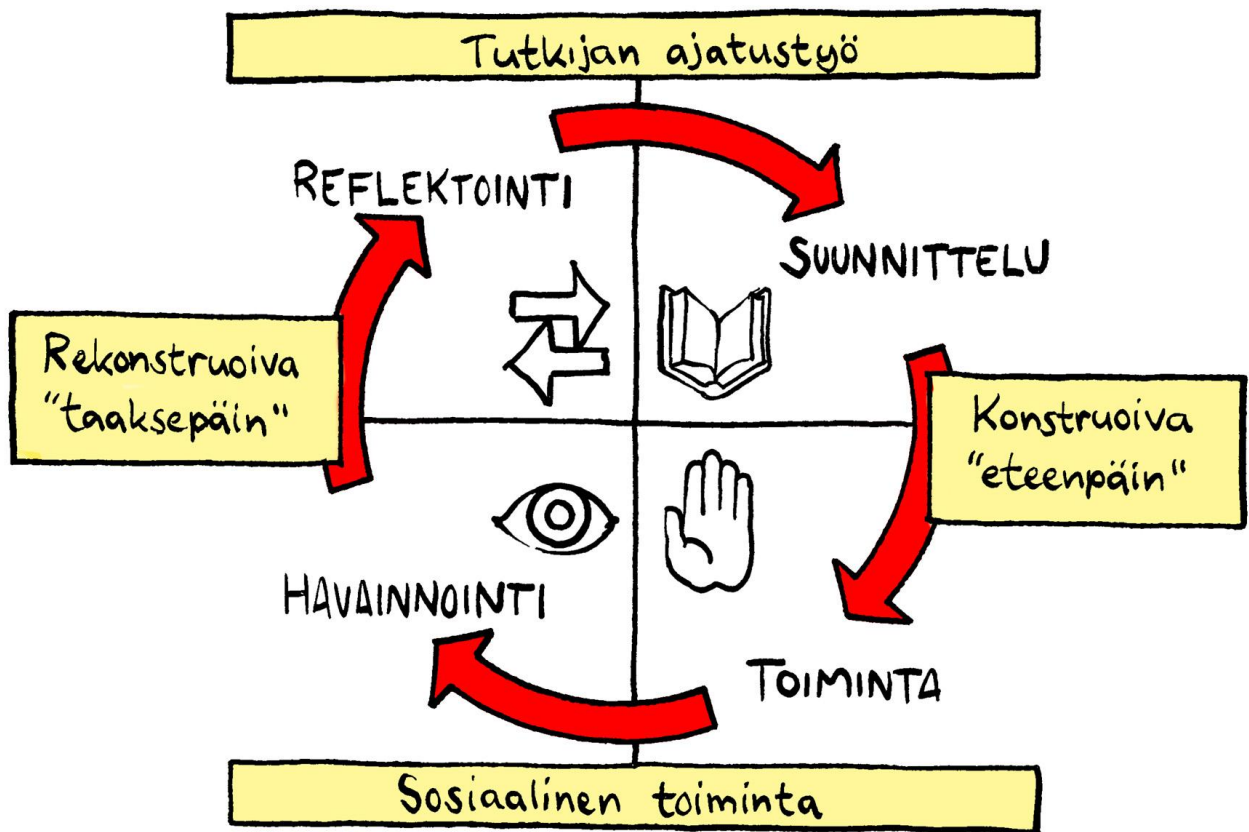
toteutukseen; metodista ratkaisua voidaan syystä kuvailla käsitteellä taiteellinen toimintatutkimus.

Tutkimuksen ja toiminnan suunnittelua, toteutusta ja raportointia ohjannutta teoreettista kokonaisuutta voidaan siis kuvata kahden sisäkkäisen ympyrän mallilla. Ulompi ympyrä on toimintatutkimuksen mukainen menetelmällinen viitekehys. Sisempi kehys on toteutettua toimintaa ohjannut ympäristö- ja yhteisötaidetoiminnan malli. Yhdessä ne toimivat vahvana pragmaattisesti perusteltuna ja käytännöllisenä ohjenuorana: Kuinka suunnitelmista, kirjallisuuskatsauksesta ja paikankartoituksesta edettiin toiminnan eri vaiheiden ja dokumentoinnin kautta tutkimusraportin kirjoittamiseen.

2.3. Toimintatutkimuksen syklit

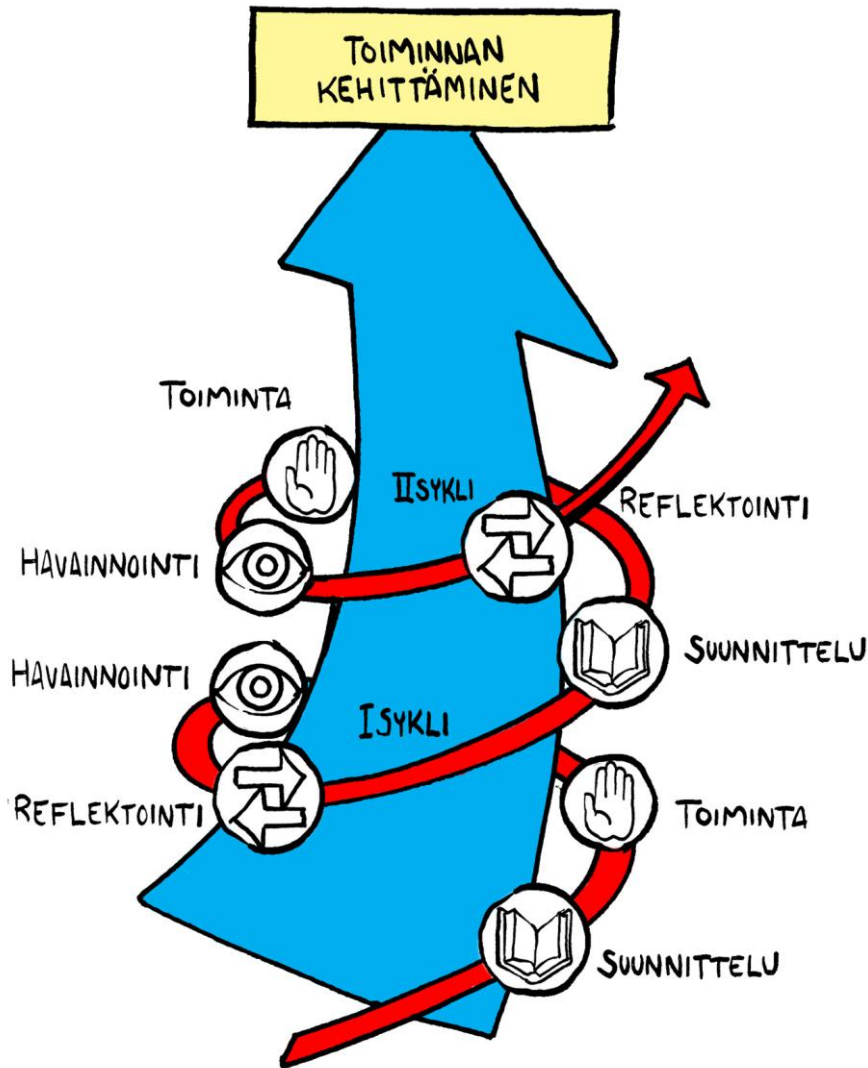
Toimintatutkimus on käytännön dialektiikkaa. Dialektiikka tarkoittaa vuorovaikutteista prosessia, jossa tutkimustehtävää – ja kysymyksiä arvioidaan kokemusperäisen aineiston valossa. Tuloksena on vastauksia, uutta tietoa tai uudesta näkökulmasta ymmärretty prosessi. Käytännössä ensin suunnitellaan projekti, joka toteutetaan ja dokumentoidaan. Toteutunutta toimintaa pohditaan eli reflektoidaan. Reflektion perusteella suunnitellaan uutta toimintaa ja asteittain kehittyvän ymmärryksen kehät seuraavat toisiaan. Toimintatutkimuksen kehää kutsutaan sykleiksi. Syklit ovat kaksivaiheisia (Kuvio 2) Toiminnallisia vaiheita kutsutaan konstruoiviksi ja reflektioivia rekonstruoiviksi. Konstruoivissa vaiheissa suunnitellaan ja toteutetaan uutta toimintaa. Rekonstruoivissa vaiheissa painopiste on kokemusten havainnoinnissa ja reflektoinnissa. (Heikkinen ym. 2006, 35; 78 - 79) Toiminta ja havainnointi ovat osittain päällekkäisiä toiminnan vaiheita. Samoin reflektointi ja suunnittelu etenevät käytännössä limittäisinä prosesseina.

Kuvio 2. Kaksivaiheinen sykli.

Toimintatutkimus tavoittelee muutosta. Myönteinen muutos on kestävä ja todellinen vasta tilanteessa, jossa pystytään rakentamaan useita peräkkäisiä toimintasyklejä. Myönteisen kehityksen jatkumoa kuvaa toimintatutkimuksen spiraalimalli. Siinä ensimmäistä sykliä seuraa toinen, jonka suunnittelussa käytetään apuna ensimmäisen toimintasyklin havainnoinnin ja reflektoinnin tuloksena saavutettua tietoa ja parempaa ymmärrystä toimintaan vaikuttaneista tekijöistä (Kuvio 3). On esitetty, että luotettavan tiedon ja toimivien käytänteiden luomiseksi tarvittaisiin useampi kuin yksi sykli (Heikkinen ym. 2006, 82).

Kuvio 3. Toimintatutkimuksen spiraalimalli.

Ensimmäisestä paikankartoitusvaiheesta keväällä 2011 asti oli selvää, että tämän tutkimuksen piirissä ei pystytä toteuttamaan kuin yksi sykli. Yhden syklin ongelma on koskenut yleisemminkin muita kuvataidekasvatuksen maisteritutkielmia. Opiskelijan lopputyön muodostama sykli jää usein ainoaksi kyseisen kohteen parissa. Yleensä tapaukset ovat lisäksi niin ainutkertaisia, että muodostuneen syklin varaan ei voida rakentaa muiden samantyyppisissä lopputöissä. Tämä asetelma esiintyy esimerkiksi Syrjälän & Lohen (2011) ja Korsström-Maggan (2008) maisteritutkielmissä.

Korsström-Magga aloitti lopputyönsä toimintatutkimuksen lähtökohdista, mutta päätyi metodivalinnan aiheuttamista ristiriidoista johtuen tarkentamaan tutkimustapaansa realistiseen kriittiseen evaluaatioon. Pohjimmaisena syynä oli ilmeinen jatkuvuuden puute – yhden toimintasyklin ongelma. Toiseksi todella vakavaksi ongelmaksi hän tunnisti toimijoiden keskinäisen reflektoinnin vähäisyyden. (Korsström-Magga 2008, 67 - 68) Itse pitäydyn toimintatutkimuksessa poikkeamatta sivupoluille. Tukeudun tässä

päätöksessän periaatteeseen, jonka mukaan yhden syklin perusteella voidaan jo tuottaa toimiviksi todettuja käytänteitä. Sykliä määrää tärkeämpää on toimintatutkimuksen kriteereiden noudattaminen (Heikkinen ym. 2006, 82). Kriteereitä käsitellään tarkemmin luvussa 2.5. Toisena tätä tutkimusta koskevana ongelmana voidaan pitää sitä, että toimintatutkimuksen näkökulma otettiin vakavasti huomioon vasta projektin raportointivaiheessa. Toimintatutkimussykli voidaan kuitenkin aloittaa myös toteutuneen toiminnan reflektoinnista. Aineistoa voidaan analysoida toimintatutkimuksen näkökulmasta ja suunnitella uutta toimintasykliä paikasta, paikallisyhteisöstä ja toteutustavasta muodostuneen ymmärryksen varaan. (Heikkinen ym. 2006, 78 - 79)

Teoriassa sykleillä ei ole päätepistettä. Parempi käytäntökin on aina tilapäinen. Uusi toimintamalli on pian vanhentunut, koska ympäristöt ovat jatkuvassa muutoksen tilassa. Toimintatutkijan itseymmärrykseen kuuluu tieto siitä, että kehitetyt käytännöt ovat vain tilapäisesti toimivia. Olosuhteet muuttuvat väistämättä ja toimintamallien on kehityttävä ympäristön muutoksen mukana. (Heikkinen ym. 2006, 29)

Projekti toteutettiin paikkasidonnaisesti paikkojen ja yhteisöjen verkostossa yhteistyökumppaneiden kanssa. Analyysissä kiinnitetään huomiota tutkimus- tehtävän lisäksi perhepäiväprojektin vaikuttavuuteen ympäristössä ja yhteisössä. Projektin arvioiminen sen käytännön vaikutusten perusteella on yksi toimintatutkimuksen viidestä kriteeristä (Heikkinen ym. 2006, 155 - 158).

2.4. Toimintatutkimuksen toteutus ja aineisto

Käytännössä toimintatutkimus etenee suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin kautta uuden toimintasyklin suunnitteluun. Syklin aloitus- ja päättymispisteiden määrittely on joskus vaikeaa. Monet prosessit ovat jatkuvia ja jatkuvasti kehittyviä, joten toimintatutkijan on suunnitteluvaiheessa ratkaistava millaisella aikajanelä työskennellään. Raportointivaiheessa toteutunut toiminta esitetään *"kertomuksena, jolla on alku, keskikohta ja loppu"*. (Heikkinen ym. 2006, 17; 29) Tarinan loogisen esittämisen kannalta on hyödyllistä jakaa toiminta suunnittelu- kenttä- ja raportointijaksoon.

Sosiaalisen yhteisön parissa työskentelevää, muutokseen tähtäävää toimintaa toteuttavaa toimintatutkijaa kuvaa parhaiten käsite **tutkija-toimija**. Se kuvaa osuvasti toimintatutkijan roolin edestakaista liikettä aktiivisesta osallistujasta refleктоivaan

havainnoijaan. (Heikkinen ym. 2006, 94) Onnistunut kenttätyö perustuu luottamukseen tutkija-toimijan ja kohdeyhteisön välillä. (Heikkinen ym. 2006, 101 - 104) Tässä tapauksessa projektin onnistumisen kannalta välttämätön luottamussuhde täytyi rakentaa suhteessa alakoulujen henkilökuntaan ja oppilaisiin. Ensikohtaamisella on usein ratkaiseva merkitys luotettavuuden ja asiantuntijuuden vaikutelman luomisessa. (Heikkinen ym. 2006, 99)

Toimintatutkimuksen sykli alkaa yleensä konstruoivaan vaiheeseen kuuluvasta toiminnan suunnittelusta. Suunnitteluvaiheen aluksi tutkijan on perehdyttävä aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden pohjalta mahdollisimman hyvin tarkastelun kohteena olevaan asiaan, paikkaan tai ilmiöön. Ennakoasenteiden ja oletusten sijasta toiminta on perustettava mahdollisimman pitkälti faktojen varaan. Esioletuksista ei ole tarpeen tyystin luopua, vaan niiden olemassaolo on nostettava tietoiselle tasolle. Toimintatutkimuksen prosessissa ymmärrys ja tulkinta kehittyvät vähitellen. Saattaa käydä niin, että tutkimustehtävään ja esioletuksiin joudutaan tekemään uuden tiedon ja kokemusten valossa tarkennuksia. (Heikkinen ym. 2006, 35) Kokeiltava toimintamalli rakennetaan perehtymisen tuloksena muodostuneen käsityksen perusteella. (Heikkinen ym. 2006, 95 - 97)

Kuten edellä on todettu, toimintatutkimuksellisen syklin toteuttamisen sijasta linnut -projektin painopiste oli onnistuneen ympäristö- ja yhteisötaideprojektin luomisessa, joten aiheeseen perehdyttiin ympäristö- ja yhteisötaiteen näkökulmasta. Tästä johtuen perehtymistä voidaan luonnehtia kattavaksi paikan ja teeman eri ulottuvuuksien kartoitukseksi.

Näkökulmaan olennaisesti kuuluva monitasoinen paikankartoitus voidaan kuitenkin rinnastaa toimintatutkimuksen suunnitteluvaiheeseen kuuluvaan kirjallisuuskatsaukseen. (Heikkinen ym. 2006, 78; Jokela ym. 2006, 9.3) Linnut -projektin suunnitteluvaiheessa muodostuneen ymmärryksen Liminganlahdesta paikkana katsottiin soveltuvan hyvin myös toimintatutkimuksellisista lähtökohdista toteutetun pajusta linnuksi -projektin toteuttamiseen. Tästä johtuen on perusteltua nähdä, että moni asia tuli tehtyä toimintatutkimuksellisesti oikein, vaikka lähtökohtana olikin ympäristö- ja yhteisötaiteen näkökulma.

Toimintatutkimuksen menetelmin pyritään hahmottamaan sosiaalisessa todellisuudessa tapahtuvaa muutosta. Projektin tuotokset itsessään eivät riitä kartoittamaan näin vivahteikasta tutkimuskohdetta. Prosessi on dokumentoitava havainnoinnin ja

palautteen avulla toiminnan aikana ja sen jälkeen. Metodien tieteellinen luotettavuus perustuu huolelliseen dokumentointiin. Objektivistien tosiasioiden ja osallistujien kokemusten kerääminen jatkuvasti muuttuvassa ja subjektiivisesti koetussa tilanteessa edellyttää tutkijalta tarkkuutta ja suunnitelmallisuutta. (Heikkinen ym. 2006, 96 - 97) Dokumentoitujen havaintojen pohjalta kehitetään entistä paremmin käytäntöön soveltuva toimintamalli (Heikkinen ym. 2006, 35). Kokemusten tallentaminen projektin aikana ja sen päätyttyä on välttämätöntä, että mahdolliset muutokset asenteissa ja mielikuvissa voidaan todentaa. Todellisuus välittyy subjektiivisten kokemusten kautta, jotka ovat pohjimmiltaan tapahtuman, ympäristön ja ihmisen elämäkokemuksen summa. (Granö 2009)

Tutkija-toimijan tärkeimmät keinot aineiston keräämisessä ovat osallistuva havainnointi, tutkimuspäiväkirjan pitäminen ja suullisen ja kirjallisen palautteen kerääminen osallistujilta. Valokuva- ja videoaineistoa voidaan käyttää osallistuvan havainnoinnin menetelmän tukena. (Heikkinen ym. 2006, 104) Aineiston keräämisessä pyritään toteuttamaan triangulaation periaatetta. Triangulaatiolla tarkoitetaan ainakin kolmesta eri näkökulmasta käsin kerättyä aineistoa. Toimintatutkimus on ajallisesti pitkäjänteinen prosessi, jonka kuluessa triangulaation mukainen aineiston haarukointi on mahdollista. (Heikkinen ym. 2006, 104) Perhepäivätapahtuma oli siinä mielessä vaikeampi kuin toimintatutkimusprojektit yleensä, että varsinainen tapahtuma suunniteltiin lyhyeksi. Aineisto sai kaivattua syvyyttä johdattelutunneilta, joita pidettiin alakouluilla kuukauden ajan joka viikko ennen varsinaista tapahtumaa. Yhteensä perhepäivätapahtuman ja sen valmistelevan toiminnan osalta tarkasteluun ja dokumentointiin oli aikaa puolitoista kuukautta.

Dokumentoinnissa käytettiin osallistuvan havainnoinnin menetelmää. (Heikkinen ym. 2006, 106) Toimintatutkimuksessa tutkijalle tilanteesta muodostunut käsitys kohtaa tutkimusjoukon toiminnan ja sen kautta ilmentyvät käsitykset. Molempien ymmärrys lisääntyy toiminnan kautta, mutta tutkija pyrkii osallistuvan havainnoinnin avulla tekemään kokemuksestaan tiedettä. Aineiston kerääminen on erilaista kuin perinteisissä metodeissa. Tutkija on osallistuja. Tutkimusryhmä itsessään tuottaa tiedon ja tutkija toimii asiantuntijana ja liikkeelle panevana voimana. Auktoriteetti hän on vain käsitteiden määrittelijän ja toiminnan edellytysten järjestäjän ominaisuudessa. (Hiltunen, Mirja 2009) Osallistuvan havainnoinnin keinoja ovat havaintojen ja huomioiden välitön kirjaaminen tutkimuspäiväkirjaan sekä video- ja valokuvaaminen. Tutkimuspäiväkirjan pitäminen on paras tapa omien ajatusten ja kokemusten

tallentamiseen tuoreeltaan. Tutkija-toimijan oma, välitön kokemus on tärkeä osa aineistoa. (Heikkinen ym. 2006, 20) Pajusta linnuksi -projektin päiväkirjamuistiinpanot koostuvat suorasanaisestä tapahtumien ja tehtyjen päätösten kuvailusta ja yksityiskohdista, jotka huvittivat tai kiinnostivat päiväkirjan pitäjää. Alakouluilla pidetyt johdattelutunnit ja palautekeskustelut videoitiin ja valokuvattiin. Tapahtuma itsessään dokumentoitiin valokuvaamalla.

Osallistuvan havainnoinnin keinoilla tuotettua aineistoa päätettiin täydentää perhepäivän jälkeen kerätyllä palautteella. Palautetta kerättäisiin kaikilta yhteistyötahoilta erillisellä haastattelulomakkeella. Lisäksi alakouluille varattiin aikaa luokkakohtaisiin palautekeskusteluihin, jotka nauhoitettaisiin videolle. Osallistuvan yhteisön kertomus toiminnan merkityksistä muodostuu siten lomakepalautteista ja palautekeskusteluista.

Aineisto jakaantui siis kolmeen eri tyyppiin: tutkijan tutkimuspäiväkirjaan, sidosryhmien edustajilta kerättyyn kirjalliseen palautteeseen ja toiminnan dokumentointiaineistoon. Aineisto järjestettiin ja siihen viitataan kuvion 4 mukaan.

Kuvio 4. Tutkimuksen aineistot.

PAJUSTA LINNUKSI - PROJEKTIN AINEISTOT		
DOKUMENTOINTITAPA	AINEISTON KÄSITTELY	VIITTAUSTAPA
TUTKIMUSPÄIVÄKIRJA	Luokittelu toimintajakson ja teemojen mukaan	Tutkijan nimikirjaimet ja päivämäärä (TH, 12.9.2011)
SIDOSRYHMIEN PALAUTE - Haastattelulomake	Luokittelu teemojen mukaan	Yksilöity palautteen antajaan, tarvittaessa numeroitu (Opettaja 1)
OSALLISTUVA HAVAINNOINTI - Videoinnit - Muistiinpanot	Litterointi ja luokittelu teemojen mukaan	Toiminnan jakso ja päivämäärä (Palautekeskustelu, 28.9.2011)

Jokaisen aineistotyyppin kohdalla käytetään selkeyden vuoksi erilaista viittauskäytäntöä. Tutkimuspäiväkirjaan viitattaessa käytetään tutkijan nimikirjaimia ja merkinnän päivämäärää, esimerkiksi (TH, 12.9.2011). Opettajilta ja muiden sidosryhmien

edustajilta kerätty kirjallinen palaute on yksilöity palautteenantajaan, mutta nimien sijasta viitteissä käytetään nimikkeitä, kuten (Opettaja 1) tai (Kyläyhdistys). Usealta eri opettajalta peräisin oleva palaute on yksilöity numeroinnin avulla. Osallistuvan havainnoinnin muistiinpanoihin ja videotientien litterointeihin viitatessa käytetään merkinnän aiheena olevaa toiminnan vaihetta ja päivämäärää, esimerkiksi (Oppitunnit, 12.9.2011) tai (Perhepäivätapahtuma, 24.9.2011). Kaikkien aineistotyyppien dokumentit ovat tekijän hallussa.

Syklin päättämisestä seuraava looginen askel on uuden toimintasuunnitelman laatiminen edellisen syklin kokemusten perusteella. Tutkimuksen lopuksi esitellään johtopäätösten perusteella kehittämisehdotuksia seuraavaa sykliä varten. (Heikkinen ym. 2006, 78 - 82)

Tutkimusraportti on tutkijan kertomus toteutuneesta toiminnasta. Toimintatutkimus on ajassa etenevä prosessi, joten kertomus esitetään juonellisenä tapahtumasarjana, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Rinnakkain toimintakertomuksen kanssa on pyrittävä tuomaan esille osallistuvan yhteisön eri toimijoiden oma kertomus tapahtuneesta. Toimintatutkimuksen totuus tapahtuneesta muodostuu kaikkien äänten kuulemisesta ja niiden keskinäisestä reflektiosta. (Heikkinen ym. 2006, 115 - 119)

2.5. Hyvän toimintatutkimuksen kriteerit ja luotettavuus

Toimintatutkimuksen tulee noudattaa viittä kriteeriä, joista tutkimuksen luotettavuus muodostuu. (Hiltunen 2009, 82; Heikkinen ym. 2006, 149 - 160). Tutkimuksen laatua ei kuitenkaan voida arvioida määrällisesti käymällä läpi kriteerin kerrallaan, koska periaatteet ovat monilta osin limittyviä ja implisiittisiä. Niistä muodostuu tekijän tutkimuksellinen ote. (Heikkinen ym. 2006, 149)

TOIMINTATUTKIMUKSEN KRITTEERIT:

- 1. Historiallisen jatkuvuuden kriteeri*
- 2. Reflektiivisyyskriteeri*
- 3. Dialektisuuskriteeri*
- 4. Toimivuuskriteeri*
- 5. Havahduttavuuskriteeri*

Historiallisen jatkuvuuden periaatteen mukaan toimintatutkimus on perusteltava

yhteiskunnallisilla syillä. Koska vaikuttaminen ja käytettyjen menetelmien vaikuttavuus ovat keskeisessä asemassa, yhteiskunnallisten perustelujen löytäminen on välttämätöntä. Linnut-projektin yhteiskunnallista merkittävyyttä voidaan perustella maaseudun elinvoimaisuuden säilyttämisen näkökulmasta (Jokela 2013, 365 - 366). Yhteiskunnallista merkitystä perhepäivätapahtumalla voidaan nähdä myös ympäristökasvatuksen näkökulmasta (Cantell & Koskinen 2004, 65 - 67). Historiallisen jatkuvuuden toteutumista pohditaan tarkemmin luvussa 4.1.

Reflektiivisyyden kriteerin mukaisesti tutkijan on jatkuvasti reflektoitava omaa rooliaan osana toimintaa ja käsitystään toiminnan tavoitteista ja keinoista. Reflektiivinen tutkija pyrkii tiedostamaan omat lähtökohtansa ja ennakoasenteensa, jotka voivat vaikuttaa tutkimusasetelmasta muodostuvaan ymmärrykseen. Sosiaalista todellisuutta osallistuvan havainnoinnin keinoilla tarkastelevan tutkijan on seurattava koko prosessin ajan itsensä ja tutkimuskohteen välisen suhteen kehittymistä. Yleisemmällä tasolla toimintatutkimuksessa on pohjimmiltaan kyse päällekkäisistä toiminnan ja reflektion muodostamista kaksivaiheisista sykleistä. Näin saavutettavaa vähittäistä ymmärryksen lisääntymistä nimitetään hermeneuttiseksi prosessiksi. Raportointivaiheessa reflektiivisyys tarkoittaa mahdollisimman monien toiminnasta muodostuneiden kertomusten esiintuomista. Tutkijan oma versio tapahtuneesta on sekin subjektiiviseen kokemukseen perustuva kertomus, ja se pitää myös sellaisena esittää. (Heikkinen ym. 2006, 152 - 153)

Dialektisuuden kriteerin mukaan todellisuus on yhteisesti rakennettu sosiaalinen konstruktio. Taidekasvattajan on jatkuvasti tarkkailtava omaa rooliaan tutkijana ja pidettävä huolta siitä, että projektista ei sen aikana eikä sen toteutuman kuvailusta tule tutkijan monologia. Moniäänisyys vaatii kaikkien toimijoiden äänen huomioimista ja mukaan ottamista. (Heikkinen ym. 2006, 154 - 155)

Toimivuuden kriteeri perustuu toimintatutkimuksen pragmatistiseen tiedonkäsitykseen. Tutkimusta tulee arvioida sen käytännön vaikutusten kannalta. Kehittämisprojektin vaikutukset näkyvät joko helposti todennettavina muutoksina yhteisön rakenteissa tai vaikeammin jäljitettävänä projektiin osallistuneiden ihmisten ajattelun kehityksenä. Tällaisia arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja voivat olla myös saavutettu hyöty, toiminnan herättämä keskustelu tai osallistujien voimaantuminen. Hiltusen mukaan (2009, 81) toimintatutkimuksen tuloksellisuuden arvioinnissa pitäisi keskittyä pohtimaan *"onko toiminta osanottajien kannalta*

tarkasteltuna... järkevämpää, oikeidenmukaisempaa tai tyydyttävämpää kuin ennen". Tutkimuksen tuloksia on arvioitava kerätyn palautteen nojalla. Myös epäonnistumiset voivat tuottaa arvokasta tietoa. Pieleen menneen kokeilun rehellinen raportointi auttaa ymmärtämään epäonnistumisen syitä – mitä olisi voitu tehdä toisin? (Heikkinen ym. 2006, 155 - 157) Toimintatutkimuksen tuloksena ei välttämättä ole uutta, entistä parempaa toimintatapaa vaan uudesta näkökulmasta ymmärretty prosessi (Hiltunen 2009, 79). Tässä tutkimuksessa on paljon varaa tämän kaltaisille pohdinnoille. Metodien käytännön toteutus ei ole täyttänyt kaikin puolin sen edellytyksiä, joten toisin tekemisen pohdinnalle riittää aihetta.

Havahduttavuuden kriteeri koskee tutkimuksen kaunopuheisuutta ja vaikuttavuutta. Käytännössä kyse on tavasta, jolla projektin tuloksista raportoidaan, olipa kyseessä täysimittainen tutkimus tai käytännöllinen taidetoimintamalli. Havahduttavuusperiaate koskee myös lopullisen tutkimusraportin arviointia sen havahduttavuuden kannalta. Onko tutkimus puhtaasti esteettisillä kriteereillä arvioituna vaikuttava ja koskettava? (Heikkinen ym. 2006, 159) Raportin ja tutkimuksen kirjoittajalta vaaditaan tämän kriteerin perusteella kaunokirjallisia taitoja.

3. YMPÄRISTÖKASVATUSTA YMPÄRISTÖ- JA YHTEISÖTAITEEN KEINOILLA

Tämän tutkimuksen metodisena ratkaisuna on käytetty toimintatutkimusta, mutta yksinään sen varaan muodostettuna teoreettinen rakennelma jäisi vakavasti puutteelliseksi. Tapahtuma toteutettiin ympäristö- ja yhteisötaiteen keinoilla metsähallituksen hallinnoimassa luontokohteessa, suurimman osan osallistujista ollessa alakoululaisia. Taide nähtiin luovana pääomana, jonka avulla on mahdollista parantaa ympäristön viihtyvyyttä ja kehittää luovuutta ja alueellista kulttuuria arvostavaa ilmapiiriä. Taiteelle ominaisten keinojen ja eri toimijoita yhdistävän ympäristökasvatuksen näkökulman huomioimatta jättäminen johtaisi turhan yksipuoliseen teoreettiseen käsittelyyn. Tässä luvussa selvitetään miksi kannattaa järjestää yhteistoiminnallinen paikallisyhteisölle suunnattu taidetapahtuma Liminganlahden ympäristössä.

3.1. Ympäristö- ja yhteisötaiteen malli

Taiteelle ominaisia keinoja käsitellään ympäristötaiteen yhteisöllisten toteutustapojen näkökulmasta. Se on Lapin Yliopistossa kehitetty kuvataiteen opetuksen käytäntöön soveltuva toimintamalli, josta tässä yhteydessä käytetään nimitystä **ympäristö- ja yhteisötaiteen malli**. (Jokela ym. 2006, 1.) Postmodernin ajattelun mukaisesti mallissa nostetaan keskiöön elitistisen taiteen sijasta pienet tarinat ja paikallisuus. Taiteen sidonnaisuutta ihmisen arjen toimintoihin, aikaan, paikkaan ja yhteisöön pidetään tärkeänä. Sen juuret ovat nykytaiteeseen kuuluvissa ympäristö- ja yhteisötaiteen suuntauksissa. (Hiltunen & Jokela 2001, 9-10).

Ympäristötaiteella ja yhteisötaiteella on yhteinen alkuperä. Molemmat kehittyivät 1960-luvun Yhdysvalloissa ja Englannissa kanta-aottavan taiteen ilmiöinä. Ympäristötaide käsitteli ympäristöongelmia ja ihmisen luontosuhdetta. Yhteisötaiteen toimintakenttänä olivat modernin yhteiskunnan sosiaaliset ongelmat. Ympäristö- ja yhteisötaiteiden yhteisinä piirteinä ovat alusta lähtien olleet aktivismi ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. (Jokela ym. 2006, 2.1.) Perinteinen taide reflektoi eli heijastaa passiivisesti näkyvän maailman ilmiöitä. Ympäristö- ja yhteisötaiteet ovat reaktiivisia taidemuotoja. (Lippard 1997)

Yhteisötaide on yhteisön tavoitteellista ja luovaa toimintaa. Tavallisesti tavoitteena on rakentaa ja vahvistaa yhteisöllisyyttä. Yhteisö osallistuu teoksen tekemiseen tai muodostaa itsessään osan teoksesta. Taidemuodon erikoisuus on, että yhteisö toimii yhtä aikaa taiteen tekijänä ja vastaanottajana. Yhteisötaide onkin luonteeltaan ei-elitististä ja tasa-arvoista. (Hiltunen & Jokela 2001, 9-10) Usein siihen liitetään samankaltaista muutoshakuisuutta kuin toimintatutkimuksen aktivistisissa suuntauksissa (Heikkinen ym. 2006, 19 - 20). Viimeisten vuosikymmenten aikana yhteisötaiteen menetelmiä on käytetty kaupunkikulttuurin uudistamiseen ja matkailun kehittämiseen tähtäävissä projekteissa (Hiltunen & Jokela 2001, 17).

Ympäristötaiteen ytimessä on teoksen ja paikan välistä suhdetta koskeva oivallus. Ympäristötaide ei ota sijoituspaikkaansa huomioon vain mitattavana avaruudellisena tilana, vaan monitasoisena kokonaisuutena. Ympäristötaide nostaa parhaimmillaan esiin paikan omaleimaisuuden ja kauneusarvot nousematta itse päärooliin paikan ohitse. Ympäristötaideteos voi olla kuin selittävä alaviite paikan marginaalissa, joka avaa uuden näkökulman paikkaan. (Nordström 2004, 127; Jokela ym. 2006, 2.3) Varsinaisena ympäristötaiteen kriteerinä voidaan pitää sitä, että teos menettää mielekkyytensä

irrotettuna ympäristöstään. (Jokela ym. 2006, 2.3.)

Ympäristötaiteeseen on alusta asti liitetty huoli ekologisesta ympäristöstä. Ympäristökasvatuksella ja ympäristötaiteella on läheinen suhde. Ympäristötaide sopii erinomaisesti ympäristökasvatuksen toteuttamisen muodoksi, sillä se herkistää havainnoimaan ja rohkaisee tutkivaa ja kokeilevaa asennetta suhteessa ympäristöön. Taide toimii tunnetasolla ja tuottaa mieleenpainuvia kokemuksia. Nordströmin mukaan lapsuuden herkkyysvaiheen voimakkailla kokemuksilla on suuri merkitys kokonaisvaltaisen ympäristösuhteen muodostumisessa. (Nordström 2004, 126)

Pajusta linnuksi -projektin tavoitteena oli taidetyöpaja Liminganlahden ympäristössä. Ympäristö- ja yhteisötaiteen mallin käyttäminen toiminnan lähtökohtana laajensi taidetyöpajan merkityksen aktivistiseksi toiminnaksi, jolla oli yhteiskunnallisia ja ympäristökasvatuksellisia tavoitteita.

3.1.1. Ympäristötaide yhteistoiminnallisena projektina

Ympäristö- ja yhteisötaiteen mallin näkökulmasta ympäristö ja yhteisö ovat toisistaan erottamattomia käsitteitä. Yhteisöt elävät ympäristöissä ja ympäristöt muokkautuvat yhteisöjen toiminnan seurauksena. Yhteisöllisyys ja ympäristöllisyys ovat ihmiselämään kuuluvia luonnollisia ja monitasoisia siteitä. Ympäristö- ja yhteisötaiteen keinoilla voidaan edistää alueen sosiokulttuurista hyvinvointia. Yhteisöllisen ja ympäristöllisen taidetoiminnan eli ympäristö- ja yhteisötaiteen edellytys on, että toiminta kohdistuu osallistuvan yhteisön omaan ympäristöön. (Hiltunen & Jokela 2001, 9) Ympäristö- ja yhteisötaiteissa teoksena pidetään usein lopputuloksena syntyneen objektin sijasta koko luomisprosessia (Jokela ym. 2006, 2.5.).

Yhteisö- ja ympäristötaiteen yleisin toteutusmuoto on yhteistoiminnallinen projekti. (Jokela ym. 2006, 1.) Yhteistoiminnallisuus viittaa yhteisö- ja ympäristötaiteen mallin taustalla olevaan sosiokonstruktivistiseen oppimiskäsitykseen. Oppiminen ymmärretään muutoksina yksilön tai yhteisön tietorakenteissa. Oppiminen tapahtuu yhdessä tekemisen ohessa. Osa yhteistoiminnallisuutta on, että kaikilla projektiin osallistujilla on yhteinen ymmärrys projektin tavoitteesta. (Jokela ym. 2006, 4.1.) Yhteistoiminnallisuuden taustalla näyttää olevan toimintatutkimuksesta tuttuja ajatuksia (Heikkinen ym. 2006, 16 - 19)

Tavallisesti ihmiset kokevat, että he eivät pysty vaikuttamaan elinympäristöönsä tai sen

ongelmiin. Yhteistoiminnalliset projektit antavat yksilöille ja yhteisöille mahdollisuuden toisenlaiseen kokemukseen. Paikallisyhteisön ja erilaisia alueellisia toimijoita yhdistävän hankkeen puitteissa voidaan vaikuttaa myönteisesti omaan elinympäristöön. Aktiivinen toiminta ympäristössä, sen parantaminen tai sen puolesta toiminen antaa parhaimmillaan osallistujalle osallisuuden ja voimaantumisen kokemuksia. (Jokela ym. 2006, 3.2.)

Yhteistoiminnallinen ympäristötaideprojekti etenee yhteisön analyysistä, paikankartoituksesta ja tavoitteiden määrittelystä toiminnan suunnitteluun ja lopulta toimintaan, dokumentointiin ja prosessin arviointiin (Jokela ym. 2006, 9.1.). Ympäristö- ja yhteisötaiteen kasvatukselliset tavoitteet koskettavat koko osallistuvaa yhteisöä ja laajemminkin alueellisten verkostojen tasolla. Lähtökohtana on paikan ja sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus. Tavoitteena olevia myönteisiä vaikutuksia on vaikea saavuttaa, jos tutkija tuntee toimintaympäristönsä ja osallistuvan yhteisön heikosti tai hänen tuntemuksensa on kokonaan esioletusten varassa. (Jokela ym. 2006, 9.3.; Heikkinen ym. 2006, 96)

3.2. Ympäristökasvatus

Ympäristökasvatuksen keskeinen rooli tutkimuksessa juontuu projektikokonaisuuden ja paikan erityispiirteistä. Ympäristökasvatus on näkökulma, josta käsin luontokohteita hallinnoivan metsähallituksen ja perusopetuksen tavoitteita voidaan pitää yhtenevinä. Ympäristökasvatuksen yleisenä tavoitteena on kestävän kehityksen ja kestävän elämäntavan saavuttaminen. Yleistä ja yksityistä ei voi erottaa toisistaan, koska ekologiset kysymykset koskettavat koko yhteiskuntaa, mutta lopulta on kyse yksityisen ihmisen vastuusta ja valinnoista. Keskeisinä keinoina ovat yksilön ympäristötietoisuuden herättäminen ja yhteiskunnallisen vaikuttamiseen tarvittavan kyvykkyyden omaksuminen. Ympäristötietoisuuden kehittyminen johtaa ongelmien tunnustamiseen ja tunnistamiseen. Ympäristökasvatus tuo asetelmaan kokonaisvaltaisen ympäristökäsitteen. Ympäristöstä puhuttaessa tiedostetaan siihen liittyvät monenlaiset merkitystasot. Lisäksi käsitteen tarkastelussa otetaan huomioon käsitteeseen ympäristö- ja yhteisötaiteen taholta kohdistuvat paikan sosiaalista ja psyykkistä ulottuvuutta koskevat vaatimukset (Jokela ym. 2006, 3.1.).

3.2.1 Ympäristö kokonaisvaltaisena käsitteenä

Ympäristökäsitteen kokonaisvaltainen ymmärtäminen johtaa siihen, että luonnonympäristöstä huolehtiminen, yhteiskunnalliseen toimintaan osallistuminen ja kulttuuriperinnön tiedostaminen kaikki nähdään osana aktiivista, kokonaisvaltaista ympäristösuhdetta. (Suomela & Tani 2004, 55 - 57) Kokonaisvaltainen ympäristökäsitys vahvistaa ympäristö- ja yhteisötaiteen malliin pohjautuvan paikallisuuden keskeisen merkityksen tutkimusasetelmassa. Pajusta linnuksi -tapahtuma suunniteltiin paikallisista lähtökohdista käsin ja tutkimusprojektin osatavoitteena oli voimistaa paikallisyhteisön kokemaa osallisuuden tunnetta. Osallisuuden tunteen rakentamiselle on parhaat edellytykset, kun toiminnan lähtökohdat ovat omassa lähiympäristössä ja paikallisessa vaikuttamisessa (Cantell & Koskinen 2004, 65 - 67).

Ympäristön käsitteen määrittelemineen auttaa hahmottamaan sitä kuinka monitasoisesta ilmiöstä on kysymys. Ympäristö ymmärretään tämän tutkielman puitteissa laaja-alaisena käsitteenä, joka kattaa sekä yksilön subjektiivisen kokemuksen ympäristöstä, että objektiivisesti mitattavan ulkoisen todellisuuden. (Suomela & Tani 2004, 55 - 57)

Arkipuheessa ympäristöllä ja luonnolla tarkoitetaan usein samaa asiaa. Luontokäsite onkin hyvä apuväline, jonka kautta ympäristön käsitteen perustaso on helpompi määritellä. Yleiselle keskustelulle luonteenomaisessa kielellisessä asetelmassa luonto nähdään ihmisen ulkopuolisena objektiivisena todellisuuden osana, joka voidaan ottaa esimerkiksi suojelun kohteeksi. (Willamo 2004, 34 - 35)

Taiteessa tämä malli näkyy maisemamaalauksen traditiossa. Olohuoneen seinää koristava maalaus toistaa usein renessanssista ja romantiikasta periytyvää maiseman esittämisen tapaa. Taiteessa on käytetty harmillisen vähän muita maiseman kuvaamisen tasoja, kuten aktiivista ja tietoisista kulttuuriperinnön kerrostumien hyödyntämistä. (Lippard 1997, 18 - 19)

Yksilön aktiivisen luonto- ja ympäristösuhteen muodostumisen edellytyksenä on oman vastuunalaisuuden tiedostaminen muutoksen aiheuttajana. *"Ajattelutavalla, jonka mukaan itse on osa luontoa, ja luonto osa itseä, on helpompi ottaa omakohtainen asenne ja vastuu ympäristönsuojeluun."* Kaikissa fyysisen ympäristön kohteissa on sisäänrakennettuna ekologinen ja inhimillinen merkitys. (Willamo 2004, 38) Näkemyksen pohjalla on ympäristökasvatukselle ominainen ajatus siitä, että käsitteellinen jako luontoon ja ei-luontoon johtaa esimerkiksi ympäristöongelmien

ulkoistamiseen ja yksipuolistamiseen samalla tavoin kuin itse luonto-käsitteelle on käynyt.

Vastaavasti sama ajatus pätee yksilön ja ympäristön välisessä suhteessa. Ympäristö ei ole kaukainen tai ulkopuolinen objektiivisen tarkastelun ja arvioinnin kohde, vaan se sijaitsee ”sisäisesti meissä”, yksilön kokemuksista muodostuvana konstruktiona. (Suomela & Tani 2004, 48). Ympäristöpsykologiassa laaja-alaisen näkemyksen mukaan ympäristöllä tarkoitetaan järjestelmää, joka koostuu fyysisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista elementeistä. Ihminen kokee ympäristönsä tunnesisältöinä: sosiaalisina ja toiminnallisina sisältöinä sekä kulttuurisina merkityksinä. (Aura ym. 1997, 121 - 124)

Eräs näkemys ympäristökäsitteeseen esittää sen sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti tuotettuna kokonaisuutena. Ympäristöstä ei voida saada tietoa suoraan, vaan pelkästään kulttuuristen representaatioiden kautta. Näkemyksen taustalla on ympäristön rooli yhtenä nyky-yhteiskunnan avainkäsitteistä. Yleisessä keskustelussa ympäristö on perusta, jota vasten arvioidaan inhimillisen kulttuurin mahdollisuuksia tulevaisuudessa. (Suomela & Tani 2004, 52) Ympäristöongelmat ovat siis yhteiskunnan ongelmia, joita ei voida ulkoistaa subjektin toiminnan ulkopuolelle. Tämä on oleellinen taustaoletus, koska luonnonympäristöjen ongelmat voidaan ulottaa koskemaan koko yhteiskunnassa havaittuja muutoksen tarpeita. Yksilön ja yhteisön kyvykkyys vaikuttaa omaan elinympäristöönsä nähdään yhtenä ympäristö- ja yhteisötaiteen tärkeimmistä päämääristä (Jokela ym. 2006, 2.2.). On siis perusteltua ottaa ympäristökasvatus ja ympäristövaikuttaminen keskeiseksi näkökulmaksi tässä tutkimuksessa. Kun yhtälöön lisätään vielä sidosryhmien toimintaa ohjaavat ympäristökasvatuksen tavoitteet, tuloksena on arvokas näkökulma, joka antaa ainakin aihetta välitöntä kontekstia laajemmille pohdinnoille. Sidosryhmien ympäristökasvatuksen tavoitteita käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.

3.2.2. Paikallisuus ympäristön ja yhteisön leikkauspisteessä

Ympäristö- ja yhteisötaidetoiminta kohdistuu aina tiettyyn paikkaan. Paikkaa voidaan pitää yleisen ympäristökäsitteen konkreettisena ilmenemismuotona. (Jokela ym. 2006, 3.2) Paikka muodostuu maantieteellisesti mitattavan alueen lisäksi sen menneisyydestä ja sitä asuttavien ihmisten kulttuurista ja subjektiivisista kokemuksista. Paikkakokemus syntyy luonnon, kulttuurin, historian ja ideologian risteyskohdissa. (Lippard 1997, 7;

18) Koettu paikka saattaa poiketa suuresti yhteisön jäsenten välillä. Aktiivisen lintuharrastajan kokemus Liminganlahdesta on hyvin erilainen kuin alakouluikäisellä lapsella.

Ihmisen ja paikan erityinen suhde on konkreettinen kanava, jota myöten vastuullinen ympäristökäyttäytyminen muodostuu merkittäväksi arvoksi ihmisen valinnoissa ja toiminnassa. Paikkaan kuulumista pidetään tärkeänä osana ihmisen identiteettiä (Jokela ym. 2006, 3.2.) Useimmat ihmiset kykenevät kuvaamaan paikat, jotka ovat olleet merkityksellisessä roolissa heidän elämässään. Voimakkaimmillaan paikalla on niin tiivis yhteys ihmisen minäkuvaan, että paikan loukkaaminen tuntuu ihmisen itsensä loukkaamiselta. Tiloista muodostuu yksilön kokemusten kautta subjektiivinen paikka. (Aura ym. 1997)

Lippardin (1997) mukaan ihmisellä on psykologinen tarve kuulua johonkin paikkaan. Kuulumisen tarve on usein tiedostamaton, eikä sitä voida pitää ihmisten universaalina piirteenä. Suurin osa länsimaisen modernismin jälkeläisistä ajautunut paikattomuuden tilaan. (Lippard 1997, 14) Käsitteellä tarkoitetaan toisaalta osattomuutta paikkaan liittyvästä yhteisöstä ja toisaalta tietämättömyyttä paikkaan liittyvästä kulttuuriperinnöstä (Lippard 1997, 20). Tällä perusteella osaa nyky-yhteiskunnan urbaaneista elinympäristöistä voidaan luonnehtia epäpaikoiksi.

Epäpaikoilta puuttuu omaleimainen kulttuuriperintö ja paikkaan identifioituva yhteisö kokonaan (Jokela ym. 2006, 2.4.). Paikan merkitys on korostunut vasta modernin yhteiskunnan aikana, koska ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt (Lippard 1997, 20). Paikkaidentiteetti toimii vertailuperustana, jonka pohjalta yksilö muodostaa suhteensa uusiin paikkoihin. Ympäristösuhteen jatkuvuus voi olla keskeisellä sijalla minä-kokemuksen eheyden ja jatkuvuuden tuottamisessa ja ylläpitämisessä (Aura ym. 1997, 84). Paikkaa vaihtaessaan ihmiset joutuvat mukautumaan muutoksiin omassa roolissaan ja minäkäsityksessään. Osin tiedostamattaan, osin tiedostetusti ihmiset kaipaavat juurettomuuden tilalle yhteyttä paikkaan ja sen menneisyyteen. (Lippard 1997, 5-6) Liminganlahden kaltaista omaleimaista ja kulttuuriperinnöltään rikasta paikkaa voidaan pitää yksilön ja yhteisön potentiaalisena mahdollisuutena parantaa elämisen laatua. Juurtuminen paikkaan, yhteisöön ja yhteiseen historiaan on eräs mahdollinen tie yksilölliseen ja yhteisölliseen hyvinvointiin.

Pajusta linnuksi -projekti toteutettiin paikkasidonnaisesti paikkojen ja yhteisöjen verkostossa yhteistyökumppaneiden kanssa. Yksi sen tavoitteista oli kehittää ihmisten

kokemusta paikallisuudesta ja tuottaa uusia kokemuksia suhteessa lähiympäristöön. Tästä johtuen analyysissä kiinnitetään huomiota perhepäiväprojektin vaikuttavuuteen ympäristössä ja yhteisössä. Vaikuttavuus on yksi toimintatutkimuksen luotettavuuden viidestä kriteeristä (Heikkinen ym. 2006, 155 - 158)

3.2.3. Kontekstuaalinen ympäristökasvatus ja osallisuus

Ympäristökasvatuksen taustalla vaikuttavat oppimiskäsitykset on tiivistetty kontekstuaalisen ympäristökasvatuksen käsitteeksi. Pohjimmiltaan kyse on sosiokonstruktivistisesta oppimiskäsityksestä, johon on liitetty voimakkaasti painotettu kontekstuaalisen oppimisen ajatus. Sosiokonstruktivismin mukaan oppimisprosessi on yhteisöllinen tapahtuma ja tieto on sosiaalisesti rakennettu konstruktio. Yhteisöllisen vaikuttamisen kautta saavutettavat kyvykkyyden kokemukset toimivat pohjana aktiivisen, mielekkään ja autonomisen ympäristösuhteen saavuttamiselle (Wolff 2004, 18 - 19).

Kontekstuaalinen ympäristökasvatus tiivistyy ajatukseen, jonka mukaan yleisen ympäristöajattelun alkeet opitaan lähiympäristössä yksityisten esimerkkien ja tarkoituksellisen toiminnan kautta. Opetettava asia sidotaan yhteiskunnallisiin ja oppilaiden arkielämässä näkyviin ilmiöihin. Avainkäsitteitä ovat aktiivinen kansalaisuus, osallisuus ja erilaisten toimijoiden välinen yhteistyö ja yhdessä tekeminen. (Cantell & Koskinen 2004, 72 - 73) Yhteydet ympäristö- ja yhteisötaiteen sosiokonstruktivistiseen ja kriittiseen oppimiskäsitykseen tuntuvat selviltä. (Jokela ym. 2006, 1.; 4.1.)

Osallisuutta pidetään kokonaisvaltaisen ja vastuullisen ympäristösuhteen kehittymisen kannalta ratkaisevan tärkeänä kokemuksena. Yksilön kokiessa itsensä kyvykkääksi osaksi luontoa ja yhteiskuntaa ympäristövastuullisen toiminnan edellytykset ovat olemassa. (Cantell & Koskinen 2004, 65; Aura ym. 1997, 127) Yksilön ympäristövastuullisen toiminnan edellytykset opitaan yhdessä tekemällä, osallistumalla.

Perinteisin ympäristökasvatuksen muoto ovat luontoretket. (Nordström 2004, 123) Tavoitteena on elämyksellisyys, merkittävien muistijälkien rakentaminen. Merkittävä osa aikuisen vastuullista luontosuhdetta ovat herkkien lapsuusvuosien aikana hankitut luontokokemukset. (Cantell & Koskinen 2004, 64) Ympäristökasvatuksen näkökulmasta *pajusta linnuksi* -perhepäivä oli erinomainen kasvatustilanne: suurin osa perhepäivän osallistujista oli alakouluikäisiä lapsia. Käytännöllisellä tasolla ruohonjuuritason

aktivismi voi saada ihmiset sitoutumaan paikkaan.

3.3. Instituutioiden ympäristökasvatus

Pajusta linnuksi -projektin tärkeimpiä sidosryhmiä, metsähallitusta ja alakoulua yhdistävä tekijä ovat ympäristökasvatuksen tavoitteet. Ympäristökasvatuksen tavoitteet on kirjoitettu alakoulujen tapauksessa perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteisiin (POPS 2004) ja metsähallituksen tapauksessa opastusviestinnän periaatteisiin (Metsähallitus 2007).

3.3.1. Ympäristökasvatus osana opetussuunnitelmaa

Ympäristökasvatus nousi osaksi kasvatustieteen keskustelua ensimmäisen kerran 1960-luvulla. 1970- ja 80-luvuilla se päätyi koulun opetussuunnitelmiin, aluksi biologian ainesisältönä. Uusimmassa opetussuunnitelmassa se on yksi seitsemästä aihekokonaisuudesta. Ympäristökasvatuksen sijasta otsikossa tosin mainitaan vähemmän teoreettinen termi *kestävä kehitys*. Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan periaatetta, jonka mukaan yhteiskunnallinen kehitys ei saa syödä tulevien sukupolvien elinehtoja eikä uhata muiden eliöiden olemassaoloa (Wolff 2004, 23 - 24). Otsikon alaiset sisällöt ovat yhtenevät ympäristökasvatuksen ajatusten kanssa. (Cantell 2004, 12; POPS 2004, 41)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ympäristökasvatus esiintyy näkyvästi jo arvopohjan esittelyssä. Luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen mainitaan tärkeäksi osaksi perusopetuksen arvomaailmaa. Lisäksi perusopetuksen edistämien yleisluontoisempien hyveiden joukosta erottuvat yhteisöllisyys ja vastuullisuus, jotka ovat ympäristökasvatuksen tavoitteista tärkeimpiä. (POPS 2004, 5; Cantell & Koskinen 2004, 65, 73)

Arvopohjan esittelyä tärkeämpi käytännön opetustyötä ohjaava tekijä ovat POPS:n aihekokonaisuudet. Ne ovat kasvatusta ja opetusta eheyttäviä teemoja. Vuoden 2004 POPS:ssa on seitsemän aihekokonaisuutta, joista viidennen otsikko on "*vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta*". Aihekokonaisuuden sisällöissä painotetaan kestävä kehityksen periaatteita. Oppilaan tulee kantaa vastuunsa yksilönä ja yhteisön jäsenenä siitä millaisessa maailmassa elämme

tulevaisuudessa. (POPS 2004, 41) Opettajalta tämä edellyttää ympäristön tuntemusta lisäävien aihekokonaisuuksien ja ympäristön suojelun käsittelyä. Neljäs aihekokonaisuus on *“osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”*. Peruskoulutuksen tavoitteena on kasvattaa oppilaista aktiivisia ja osallistuvia kansalaisyhteiskunnan jäseniä. Sisältöjen joukossa on teema, jonka otsikkona on *“osallistuminen ja vaikuttaminen omassa elinympäristössä sekä oman toiminnan vaikuttavuuden arviointi”*. (POPS 2004, 40 - 41) Käytännössä tämä tarkoittaa koulun avautumista ympäröivään yhteiskuntaan. Oppilaiden on hyvä osallistua elinympäristönsä toimintoihin aktiivisesti. Koulun ulkopuolisten yhteistyötahojen kanssa toimiminen on tärkeä ympäristökasvatuksen ja yhteiskunnallisten valmiuksien kehittämisen keino. (Cantell & Koskinen 2004, 65 - 67) Neljännen aihekokonaisuuden sisältöjä vahvistetaan toisaalla POPS:ssa. *“Opetuksessa on tuotava esille kouluyhteisön, järjestöjen ja julkisen sektorin merkitystä, toimintaa ja tarpeita yhteiskunnan toimivuuden näkökulmasta”*. (POPS 2004, 31)

Ympäristökasvatuksen asema aihekokonaisuutena on sille sekä etu, että haitta. Kestävän kehityksen esillä pitäminen saattaa helposti joutua laiminlyödyksi kiireisen arjen keskellä. Toisaalta opetusta integroivana aihekokonaisuutena ympäristökasvatus saattaa antaa aiheen mieleenpainuville eri oppiaineita ja moninaisia lähestymistapoja yhdisteleville projekteille. (Cantell 2004, 12)

Yhteiskunnallista integraatiota käsitellään myös koulun toimintakulttuuria käsittelevässä luvussa 3.3. Koulun toimintakulttuuriin kuuluvat kaikki viralliset ja epäviralliset toimintaa ja käyttäytymistä ohjaavat normit, säännöt, mallit ja periaatteet. Koulun tavoitteena on avoin toimintakulttuuri, joka tukee yhteistyötä kotien ja muun yhteiskunnan kanssa. (POPS 2004, 7 - 8)

Kokonaisuutena POPS painottaa yhteisöllisen vastuun ja osallisuuden merkitystä oppilaan kestävän ympäristösuhteen muodostumisessa. Ympäristökasvatuksen tavoitteet perusopetuksen opetussuunnitelmassa painottuvat kestävän kehityksen edistämiseen ja huoleen ympäristön ekologisesta hyvinvoinnista. Kokonaisvaltaisen ympäristösuhteen merkitys ei käy mitenkään erityisesti ilmi POPS:ssa. Sen voi kuitenkin nähdä vaikuttavan rivien välissä viittauksina yleisen ja yksityisen läheiseen vuorovaikutukseen: *“...yksilö rakentaa valinnoillaan sekä omaa tulevaisuutta, että yhteistä tulevaisuuttamme...”* (POPS 2004, 41).

3.3.2. Metsähallituksen luontokasvatus

Metsähallitus on valtion liikelaitos, jonka tehtävä on hallinnoida valtion omistuksessa olevia metsävaroja ja luontokohteita. Metsähallituksen luontopalvelut on julkisia hallintotehtäviä hoitava jaosto eli tulosalue. (ks. Metsähallituksen organisaatio) Kansallispuistoilla, suojelualueilla ja muilla luontokohteilla on merkittävä rooli käytännön ympäristötietoisuuden herättäjänä (Nordström 2004, 124). Metsähallituksen sisäisessä kielenkäytössä puhutaan ympäristökasvatuksesta sijasta luontokasvatuksesta. Luontokasvatuksen toteuttamista ohjaavat opastusviestinnän periaatteet. (Metsähallitus 2007)

Liminganlahden luontokeskus on ollut osa metsähallituksen kansallista luontokeskusten verkostoa huhtikuusta 2012 (ks. Luontokeskuksen toimijat). Metsähallituksen luontopalvelut tuottaa monentasoisia luontopalveluja, joiden piiriin kuuluvat myös luontokeskusten opasteet ja opastukset. Yhteistyötä metsähallituksen kanssa on aiemmin tehnyt Kirsi Saravesi kuvataidekasvatuksen alan maisteritutkimuksessaan ”polkuja merelle – monialaisten oppimisympäristöjen rakentaminen kuvataidekasvatukseen keinoin” (2009). Kalajoen meriluontokeskuksella toteutettiin elämyksellinen särkkäin salaisuus -satupolku.

Metsähallitus toteuttaa ympäristökasvatusta kehittämiensä opastusviestinnän periaatteiden kautta. Opastusviestintä on käsitteenä tarkoitettu metsähallituksen luontopalveluiden sisäiseen käyttöön. (Metsähallitus 2007, 14) Opastusviestinnän periaatteet ohjaavat kaikkea metsähallituksen viestintää verkkosivujen suunnittelusta opetus- ja opastustilanteisiin. Määritelmän mukaan opastusviestintä on tarkoitushakuista viestintää, ”joka lisää ihmisten ymmärrystä kulttuuriperinnöstä, luonnonilmiöistä ja muutoksesta luonnossa” (Metsähallitus 2007, 5). Luonnon ilmiöiden ymmärtäminen antaa yksilön luontosuhteelle syvyyttä. Opastusviestinnän tavoitteena on ”luonnon- ja kulttuuriperinnön merkityksen ja oman käyttäytymisen suhteen ymmärtäminen ja kestävien käyttäytymismallien omaksuminen” (Metsähallitus 2007, 6). Konkreettisena tavoitteena pidetään suojelulle myönteisten asenteiden, arvojen ja käyttäytymisen edistämistä.

Opastusviestinnän periaatteet on tarkoitettu noudatettavaksi kaikissa viestintätilanteissa verkkosivujen suunnittelusta ja luontokohteiden opastustauluista opetustilanteisiin. Opastusviestinnän kohteena ovat luonnossa liikkujat ja luontopalveluiden hallinnoimien luontokohteiden vapaa-ajan kävijät. Viestinnän on

ilmennettävä metsähallituksen arvoja, kuten huolenpitoa maapallosta, alueista ja luonnon kiertokuluista. Opastusviestinnän periaatteissa korostetaan suojelualueiden luonnonarvoja. Erilaisten viestintätilanteiden vaatimukset huomioonottaen opastusviestinnässä on kolme tasoa, jotka ottavat huomioon erilaiset tiedonjakamisen ja kasvatustyön kanavat. Tämä toimintatutkimus sijoittuu *syventävän opastuksen* tasolle (Metsähallitus 2007, 6 - 7), jonka mukaisesti kohderyhmänä ovat luontokohteeseen tulevat ryhmät. Kirsi Saraveden (2009) särkkäin salaisuus -satupolku on esimerkki syventävän opastuksen tason soveltamisesta.

Opetuksessa ja viestinnässä on hyödynnettävä monipuolisia motivoivia ja aktivoivia opastusmenetelmiä ja -tapoja, jotka houkuttelevat oppimaan ja osallistumaan. (Metsähallitus 2007, 18) Yleisenä tavoitteena pidetään sitä, että viestit olisivat selkeitä ja hyvin jäsenneiltyjä. Kaikki eivät ymmärrä asiantuntijapuhetta, vaan viestintä on suunniteltava kohderyhmän mukaan ymmärrettävälle kielelle. Lapsille kohdistetun viestinnän on oltava periaatteiltaan selvästi erilaista kuin aikuisille suunnatun puheen. Tarinallisuutta pidetään tärkeänä vaikuttamiskeinona. Luontoja perinnekohteet on saatava elämään tarinoiden avulla. Kävijöitä kannustetaan ja opastetaan kaikkien aistien käyttöön sekä kiireettömään havainnoimiseen ja huomaamiseen, ympäristöherkkyyteen (Metsähallitus 2007, 8).

Opastusviestinnän pedagogiset periaatteet ovat konstruktivisen oppimiskäsityksen mukaisia. Oppiminen ymmärretään tilannesidonnaiseksi tapahtumaksi, joka perustuu henkilökohtaisille merkityksille ja oppijan aikaisemmalle tiedolle. Tavoitteena on, että viestintä pohjautuisi kävijän kokemuksiin tai havaintoihin ja liittäisi asiat niihin. Sirpaletiedon jakamisen sijasta luonnon yksittäisilmiöistä pyritään rakentamaan kokonaisuuksia ja tavoitteena on herättää viestinnän kohteen mielenkiinto tutustua asioihin pintaa syvemmältä. (Metsähallitus 2007, 13-15)

II OSA: Tutkimuksen toteutus

4. LINTUJEN JÄLJILLÄ

Linnut -projekti aloitettiin tiedollisella perehtymisellä ja paikankartoituksella huhtikuussa 2011. Aineistoa kartutettiin lintuteeman ja paikan näkökulmasta monipuolisesti: Millaisina linnut esiintyvät kansanperinteen, mytologioiden, symboliikan, nykytaiteen ja Liminganlahden luonnonympäristöstä kertovissa teksteissä? Tekstuaalisen paikankartoituksen näkökulmasta lintuteemaan perehtymistä tässä mittakaavassa voidaan pitää tarpeettoman laajana. Paikankartoituksen tulokset lintuteeman osalta on kuitenkin otettu mukaan tähän tutkimukseen, koska aineisto on luultavasti tärkeässä roolissa myös uusien toimintasykliä suunnittelussa. Koska toimintaympäristönä on lintuluontokeskus, tulevaisuudessa kehittämissäkin lähtökohtana ovat linnut ja lintumatkailu. Ennen paikankartoituksen tulosten esittelyä käsittelemme lyhyesti lintuja avainkäsitteenä, joka yhdistää matkailun kehittämisen, nykytaiteen ja paikallisyhteisön osallistamisen teemoja.

4.1. Linnut avaimena Liminganlahdelle

Toimintatutkimus metodisena ratkaisuna edellyttää tutkimuksen **historiallisten jatkuvuuksien** määrittelemistä. Sosiaaliset yhteisöt eivät voi sijaita tyhjiössä, josta yhteydet laajempiin yhteiskunnallisiin kokonaisuuksiin on eliminoitu. Ne kuuluvat aina itseään suurempiin historiallisiin, poliittisiin ja ideologisiin jatkumoihin. (Heikkinen ym. 1997, 149-151) Liminganlahden luontokeskus, paikallisyhteisö, hankekonteksti ja sen toimijat muodostivat kokonaisuuden, joka sijoittui osaksi laajempia yhteiskunnallisia yhteyksiä.

Linnut kansainvälisen luontomatkojen kärkituotteeksi Oulun seudulla -hankkeen lähtökohtana oli Liminganlahti luontokohteena, joka houkuttelee lintujen lisäksi runsain mitoin lintuharrastajia ja matkailijoita. Hankkeen kautta pyrittiin kehittämään tähän tosiseikkaan kytkeytyviä kasvumahdollisuuksia. Hankekonteksti sijoittui EU-rahoitteisten kehittämishankkeiden muodostamaan jatkumoon, jonka tavoitteena on

tukea pohjoisten yhteisöjen elinvoimaisuutta elinkeinoelämän ja paikallisidentiteetin vahvistamisen kautta. Paikallisyhteisöjä aktivoiva taidetoiminta ehkäisee syrjäytymistä ja parantaa alueellista hyvinvointia. Pohjoisten yhteisöjen elinkeinoelämän kehittämiseen on tarjolla EU:n aluekehitysrahaston rahoitusta projektimuotoisille hankkeille. Projektirahoituksella on toteutettu lukuisia kuvataidekasvatuksen tutkimus- ja kehittämishankkeita. Kirsi saraveden polkuja merelle -projekti (2009) on vain yksi esimerkki kuvataidekasvatuksen laitoksen monista Pohjois-Suomeen sijoittuneista ympäristö- ja yhteisötaiteen projekteista. (Jokela 2013, 365)

Linnut -projektin puitteissa toteutunut taidetoiminta rahoitettiin hankekontekstin määrärahoista. Nykyaikaisen ja pohjoisten ympäristöjen välisestä kohtaamisesta on muodostunut Lapin Yliopiston kuvataidekasvatuksen laitokselle keino osallistua tähän kehittämistyöhön ja toteuttaa postmodernia taidekasvatuskäsitystä. Yhteisöllisellä taidekasvatuksella nähdään laajemminkin olevan merkitystä hankkeissa, joilla pyritään vahvistamaan kansalaisyhteiskuntaa paikallisyhteisöjen osallistamisen ja voimaannuttamisen kautta. (Jokela 2013, 365-366) Paikallisten ihmisten panos hankekontekstissa oli jäänyt vähäiseksi ennen kuvataidekasvatuksen laitoksen mukaantuloa. Lähinnä paikallisia oli mukana Liminganlahden ystävät ry:n toiminnan kautta (TH, 12.9.2011).

Liminganlahden välittömässä läheisyydessä sijaitseville kahdelle kylälle, Rantakylälle ja Virkkulalle Liminganlahden pyyntipaikat ja riistan ympärille muodostuneet tavat ja rituaalit ovat tärkeä osa kulttuuriperintöä. Siihen kuuluvat tavat toimia, tiedot ja taidot ja elinkeinojen muokkaamat maisemat (Jokela ym. 2006, 3.5.). Liminganlahti on vanhastaan tunnettu erinomaisena linnustuspaikkana ja 1950-luvulta eteenpäin alueen poikkeuksellinen lajirunsaus on noussut laajemmin yleisön tietoisuuteen (Keränen 2003, 423). Taide on erinomainen keino paikan kulttuuristen ulottuvuuksien esille nostamiseen (Lippard 1997, 18 - 19).

Linnuissa yhdistyvät paikkaan kuuluva kulttuuriperintö ja elinkeinoelämän kehittämisen tavoitteet. Lisäksi linnut koetaan yleensä luontevana ja helposti lähestyttävänä symbolina. Ympäristö- ja yhteisötaiteen malli on nykytaiteen kenttään kuuluva taidemuoto. Yhteisöllinen tekeminen ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen aktivismi ovat postmodernille taiteelle ominaisia painotuksia (Jokela 2013, 359 - 360). Toisaalta nykytaiteessa on yhä enemmän kyse yhteydestä ympäristöön. Taiteilijat tuovat teoksissaan esiin ympäristöstä tekemiään havaintoja ja sen kehityksen suhteen

hautomiaan toiveita ja pelkoja (Lippard 1997, 18 - 19). Linnut ovat voimakas symboli, jolla voidaan ottaa kantaa säilyttämisen ja suojelun puolesta. Kukapa ei olisi nähnyt uutiskuvia öljyn tahriutuneista merilinnuista?

4.2. Mytologian, symboliikan ja kansanperinteen linnut

Liminganlahti nauttii vanhastaan mainetta erinomaisena linnustusmaana. Kansanrunossa kerrotaan riistan kotimaasta, joka sijaitsee jossakin ”*Limingan linnan liepehillä*”. (Keränen 2003, 425 - 426) Lintujen perässä ihmiset kokoontuvat tänäkin päivänä Liminganlahdelle, mutta toisessa tarkoituksessa. He tulevat virkistymään, kokemaan luontoelämyksiä ja ennen muuta tarkkailemaan lintuja.

Linnut kuuluvat erottamattomasti Liminganlahden maisemaan. Postmodernissa maailmankuvassa koetaan tärkeäksi ihmisen yhteys asuinpaikkansa menneisyyteen ja sitä ennen asuttaneiden ihmisten kulttuuriperintöön (Jokela ym. 2006, 3.5.). Tekstien, kertomusten ja myyttien kokonaisuus muodostaa paikan tekstuaalisen ulottuvuuden (Jokela ym. 2006, 3.3). Lintujen ja Liminganlahden välisen vahvan yhteyden vuoksi on tarpeellista perehtyä lintuihin välittömiä yhteyksiä laajemmalla tasolla. Toisaalta lintujen kulttuuristen merkityksien tuntemisen voidaan nähdä avaavan näkökulmia oman itsensä ja yhteisönsä ymmärtämiseen ja antavan mahdollisuuksia ihmisen ja luonnon välisen suhteen pohtimiseen (Körkkö ym. 2011, 9). Tässä yhteydessä luodaan katsaus ihmiskunnan ja suomalaisten yhteiseen kulttuuriperintöön: millaisia merkityksiä lintuihin on liitetty mytologiassa, symboliikassa ja kansanperinteessä.

Linnut ovat eläneet rinta rinnan ihmisten kanssa tuhansien vuosien ajan. Oman elementtinsä valtiaina ne ovat säilyneet kiinteästi osana ihmisen arkista havainto- ja kokemusmaailmaa. Ei siis ole ihme, että linnuilla ja niiden attribuuteilla on merkittävä rooli mytologioissa, kansanperinteessä ja symboliikassa. Kalevalan luomismyytissä seitsemän kultaista munaa ja yhden rautaisen muniva sotka lienee meille tutuin esimerkki lintujen läheiseksi koetusta suhteesta luonnon alkuvoimiin. Lintuihin liitetyt merkitykset ovat kulttuurista riippumatta yleensä myönteisiä.

Linnut on usein nähty ihmisten toiveiden ruumiillistumina. Roomalaiset auguurit kykenivät ennustamaan tulevaisuuden lintujen lennosta. Lintujen siivin lensivät myös Jumalan sanansaattajat, enkelit. 1100-luvulla elänyt nunna Hildegard Bingeniläinen kirjoitti tähän tapaan: ”*Linnut symbolisoivat voimaa, joka auttaa ihmisiä puhumaan*

harkiten ja ajattelemaan asioita ennen niiden tekemistä. Sillä kuten linnut kohoavat sulkiensa avulla ilmaan ja oleskelevat yöilmoissa niin kohottaa ajatteleminenkin sielun ruumiista...” (Lempiäinen 2003, 196-198)

Ruumiista irtautunutta ihmissielua on kuvattu linnun hahmossa. Lintukuvat symboloivat paratiisin kauneutta ja sielun autuutta tuonpuoleisessa. Profeetta Muhammedin kerrotaan nähneen Paratiisissa elämän puun, jonka oksilla hyvien ihmisten sielut asuivat kauniiden lintujen hahmossa. Sielulintu-uskomuksesta juontuu sekin hyvin tunnettu käsitys, että haikara tuo perheeseen vauvan. Alun perin kattohaikara oli Jumalten lähetti, joka kuljetti lasten sieluja maan päälle. Toisen käsityksen mukaan muuttolinnut olivat sielulintuja, jotka lensivät talveksi vainajien luokse Lintukotoon, tuonpuoleiseen onnelaan. Lintu, joka taistelee käärmeen kanssa kuvaa hengen voittoa ruumiista. Kansanrunoudessa lintu on yleinen huolettomuuden, laulajan ja naisen kielikuva. (Järvinen 2000, 23-33)

Suomalaisissa runoissa ahkerimmin esiintyvät siivekkäät ovat kiuru, satakieli, kurki, joutsen, pääsky, mustarastas, varis ja ruislintu eli ruisrääkkä. Linnuista kotkaa, kurkea, kukkoa ja peltopyytä suosittiin keskiajan symboliikassa. Kielteinen symboliikka liittyy kuolleiden raatoja repiviin haaskalintuihin. Toisaalta mustapukuista korppia pidetään viisaana lintuna, koska sillä on kyky matkia ihmisten puhetta. Kansantarinoissa korppi saattaa esiintyä viekkaan sankarin roolissa. Keskiaikaisessa luonnontieteen oppikirjassa eläimiä pidettiin ihmisen moraalisenä peilinä maailmassa. Lukijaa kehoitetaan ottamaan opikseen siitä kuinka esimerkiksi korppi pitää huolta jälkikasvustaan. (Leikola & Savelainen 2000, 74) Kurkea on arvostettu sen väsymättömän lentokyvyn vuoksi. Sen siipiä tai siipisulkia on käytetty amulettina uupumusta vastaan. Koska kurki on muuttava lintu, joka syö käärmeitä, sen on nähty symboloivan Kristuksen voittoa kuolemasta ja ruumiin ylösnousemuksesta. Kurkien soidintanssi on sekä elämänilon että rakkauden symboli. (Lempiäinen 2003, 164) Kotieläimistä kukkoon liitetään runsaasti symboliikkaa. Se on Auringon, valon ja aamun symboli, mutta samalla rehvakkuutensa vuoksi tyhmänrohkean taistelunhalun perikuva. (Leikola ym. 2000, 31)

Linnut olivat suosittuja koristeaiheita suomalais-ugrilaisessa muinaistaideteossa. Pelkkä vesilinnun räpylä on riittänyt korun koristeaiheeksi. Hautalöytöjen perusteella naiset ovat kantaneet niitä rinnoillaan tai lanteillaan. Luultavasti niiden on ajateltu suojelevan ja lisäävän hedelmällisyyttä. Vesilintuaiheen runsas esiintyminen selittynee kalevalasta tutulla luomismyytillä. Sotka munii munan Ilmattaren polvelle. Teema toistuu

kieliryhmän muissakin luomistarinoissa. Muna tai munat tuhoutuvat turvattomassa leposijassaan, ja niiden palasista syntyy maailmankaikkeus. Alkumuna esiintyy uskomuksissa ainakin Euroopan, Aasian ja pohjoisen ja eteläisen Amerikan alkuasukkailla. Toinen suomalaisugrilaisessa mytologiassa tunnettu luomistarina kertoo, kuinka vesilintu sukeltaa maailman ainekset alkumeren pohjalta. (Autio 2000)

Aivan oma lukunsa on totemismi, heimon tai kansakunnan samaistuminen tietyn eläimen ominaisuuksiin. Petolintuja, kuten haukkoja ja kotkia on käytetty tähän tarkoitukseen paljon. Kansallisvaltioiden ajalla erityisen suosittu toteemilintu on ollut kotka. Nykyajan poliittisessa kielessä haukalla tarkoitetaan sotilaallisen voiman käyttöä suosivaa poliittista toimijaa. Kyyhkyt taas edustavat päinvastaista linjaa. Kyyhkystä on tullut pasifismin tunnus, koska kristillisessä taiteessa se on symboloinut pyhää henkeä. (Järvinen 2000, 151-168)

Nykyinen tieteellinen täsmällinen järjestelmä sukuineen ja lajeineen on verrattain uusi ilmiö. Vanhempina aikoina Raamattu oli suurimmalle osalle ihmisiä ainoa luonnontieteen auktoriteetti. Joistakin lajeista käytettiin useita eri nimiä ja yhdellä nimellä voitiin tarkoittaa kahta tai useampaakin eri lajia. Esimerkiksi varpusella tarkoitettiin kaikkia pikkulintuja. Suomenkielisistä linnunnimistä monet ovat olleet nykyisenkaltaisia vasta 30 vuoden ajan. Joutsen on ollut ennen luikko, strutsi kamelikurki, pingviini nahkahanhi, ja pelikaani ruo'onpäristäjä. (Järvinen 2000, 34-44)

4.3. Lintujen esiintyminen nykytaiteessa

Linnut esiintyvät toistuvasti nykytaiteen maailmassa. Monet nykytaiteilijat hakevat taiteeseensa temaattista syvyyttä kansanperinteestä ja lintuihin liitetystä symboliikasta. Lintujen kuvaamisen tuhansien vuosien traditiosta riittää ammennettavaa. Esimerkiksi käy hyvin Pirkko Nukarin veistos ”rauhoitettu”, joka liittyy muinaisten egyptiläisten haukankasvoista Horus -jumalaa esittävistä patsaista alkaneeseen traditioon. (Leikola ym. 2000, 76-77)

Ennen muuta nykytaiteessa lintu näyttää olevan ihmiselle tärkeä samaistumisen kohde ja myönteiseksi koettujen henkisten ominaisuuksien symboli. Lintulajien edustajia on kuvattu inhimillistettyinä yksilöinä, joiden lajityypilliset ominaisuudet vertautuvat ihmisen luonteenpiirteisiin. (Leikola ym. 2000, 54-57) Toisaalta, vaikkakin vähemmässä määrin, lintuparviin käyttäytymisissä ja muodoissa voidaan nähdä yhteisöllisyyteen

viittaavia teemoja.

Taiteilija Pirkko Nukari pitää lintuja abstrakteina olentoina muihin eläimiin verrattuna. *"Veistosten lähtökohtana linnut ovat uskomattoman monipuolisia"* (Leikola ym. 2000, 74). Muutamat linnun anatomiset osat, kuten siivet ja sulat ovat muodostuneet sellaisenaan symboleiksi. Jussi Heikkilän teoksessa *"valkoposkihanhet"* (1991) abstraktin pyöreän muodon lähtökohtana on lintujen vuosittainen muuttomatka Novaja Zemljasta Waddenin merelle ja takaisin. Maan ja taivaan vastakkaisuus on puolestaan ollut innoittajana saman taiteilijan pelkistetylle *"linnut – madot"* -veistokselle. (Heikkilä 1992)

Lintuaiheita käyttävien taiteilijoiden teoksissa toistuvia teemoja ovat luonto, vapaus, tunteet ja ihmisen sielu. Hienojakoisempia teemoja ovat esimerkiksi hetkellisyys, liike, muutto, koti, luontosuhde sekä kehittymisen ja uudistumisen syklit. Muuttavien lintujen lähtemisen ja jäämisen symboliikkaa heijastelevat kuvanveistäjä Armas Hutrin teoksessa esiintyvät kanadanhanhet (Leikola ym. 2000, 80). Lisäksi lintu esiintyy usein luonnon eri elementtien välisten suhteiden symbolina. Erityisesti ympäristö- ja yhteisötaiteissa lintuteemaa on käytetty ilmaisemaan tekijöidensä ekologisia arvoja. Kuvanveistäjä Liisa Ruusuvaaran teokset ovat usein kannanottoja luonnonsuojelun puolesta. Hänen afrikansarvikuonoa esittävät veistoksensa pyrkivät nostamaan esille yksittäisen lajin erittäin uhanalaista asemaa. (Leikola ym. 2000, 60) Taiteilija Jussi Heikkilän laajan lintuaiheisen tuotannon tärkein innoittaja on ihmisen aiheuttaman ekologisen katastrofin uhka. *"Hänen teemojensa kautta on suoraan nähtävissä... maapallon ekotasapainon vakava häiriö"* (Heikkilä 1992).

Nykytaiteen olemukseen kuuluu materiaaleilla leikittely. Kevyenä pidettyjen lintujen ja raskaiden materiaalien yhdistelmät ovat tuottaneet onnistuneita veistoksia. Pirkko Nukarin teoksessa *"Uikku lepää"* herkkä ja kevyt lintu on valettu raskaaseen pronssiin. (Leikola ym. 2000, 78) Lasिताiteilija Oiva Toikan linnut ovat yksi kansallisen muotoilun ikoneista. Linnun sulava muoto on taiteilijan mielestä erityisen hyvin lasiin sopiva. (Aalto-Setälä ym. 2008) Tieteellisen tarkkaan havainnointiin perustuva toteutus antaa lintuaiheisiin töihin sisällöllistä terävyyttä. (Heikkilä 1992)

Lintujen käyttäminen teosten aiheena on myös kätevä tapa ilmaista paikallisuutta ja halua kiinnittyä syvemmällä tasolla kulttuuriympäristöönsä. Eri lintulajeilla on usein vahvat siteet ihmisen elinympäristöihin. Maatalouselinkeinon kehittymisen myötä elinympäristöt ovat muuttuneet ja monet lintulajit joutuneet uhanalaiseksi.

Liminganlahti on tyypillinen esimerkki tästä kehityksestä. Rantalaidunnuksen loppuminen on johtanut nopeaan muutokseen kosteikkoalueen maisemassa ja eliölajiston köyhtymiseen. Lintuaiheiset teokset voidaan siis nähdä ekologisena kannanottona rantaniittyjen säilyttämisen puolesta. Nykytaiteessa on yhä enemmän kyse yhteydestä ympäristöön. Taiteilijat tuovat teoksissaan esiin ympäristöstä tekemiään havaintoja ja sen kehityksen suhteen hautomiaan toiveita ja pelkoja. Perinteinen taide reflektoi, heijastaa näkyvää maailmaa. Nykytaiteen muotoina ympäristö- ja yhteisötaiteet ovat reaktiivisia, kantaaottavia taidemuotoja. (Lippard, 1997, 18-19) Kantaaottavasta ympäristötaiteesta käy esimerkiksi Holly Hughesin teos ”Trails end”, 1994. Sen materiaalina on käytetty kierrätysmateriaalia, joka on saatu lahjoituksina paikallisilta maanviljelijöiltä. Sen ytimessä on ekologinen kannanotto, jonka lähtökohdat olivat maankäytössä ja karjatalouden aiheuttamissa ongelmissa (Lippard 1997, 135).

Lintuteemaan perehtymällä suunniteltaviin teoksiin ja toimintaan saatiin temaattista syvyyttä. Kartoituksen perusteella lintuteemalla on moninkertaiset siteet Liminganlahdella järjestettävään taidetoimintaan yhtäältä paikkaan kiinteästi liittyvänä teemana ja toisaalta nykytaiteen ja erityisesti ympäristötaiteen käyttämänä voimakkaana symbolina, jolla on juurensa syvällä kulttuuriperinnössä ja mytologioissa.

5. RANTALAKEUDEN MAISEMASSA

Ensivaikutelma Liminganlahden rantaviljelysmaisemasta muodostuu Lumijoen ja Limingan väliselle maantielle käännyttäessä. Yleisnäkymää luonnehtii drumliinikumpareille sijoittuva vanha asutus Liminganlahden ja sen eteläpuolisen harjualueen välissä. Helposti huomaa, että rantaviljelysmaisema katsotaan syystä osaksi suurempaa Limingan lakeuden maisema-aluetta. Alueen hallitsevana piirteenä ovat laajat viljelys- ja laidunmaat, jotka peittävät suurimman osan maapinta-alasta. (Salmela 1996, 8) Maantien ja Liminganlahden väliselle rantakaistaleelle avautuvat rantaniityt, jotka ovat vanhamuotoisen laiduntamisen loputtua joutuneet uhanalaiseen tilaan. Nykyisellään pusikoituminen on edennyt niin pitkälle, että merenlahdesta näkyy enimmäkseen vain vilahduksia kasvillisuuden lomasta. Aluetta halkovasta maantiestä erkanevat harjualueen suuntaan kujanteita, joiden päissä sijaitsevat vanhat pihapiirit. Myöhemmin aikoina kujanteet on punottu yhteen pikkuteillä, joista muodostuvat

nykyiset Toppilankuja, Jurvalankuja, Seikkulankuja ja Mattilankuja. Pajusta linnuksi-perhepäivän tapahtumapaikkana ollut Liminganlahden luontokeskus sijaitsee merenlahden puolella.

5.1. Paikankartoitus lähtökohtana

Ympäristö- ja yhteisötaiteen lähtökohtana on paikan ja sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus. Tavoitteena olevia myönteisiä vaikutuksia on vaikea saavuttaa, jos tutkija tuntee toimintaympäristönsä ja osallistuvan yhteisön heikosti tai hänen tuntemuksensa on kokonaan esioletusten varassa. (Jokela ym. 2006, 9.3.; Heikkinen ym. 2006, 96)

Paikankartoituksella pyritään monipuoliseen ymmärrykseen erilaisista paikan kokemisen tavoista. Paikka voidaan kartoittaa kolmesta näkökulmasta tai tasosta käsin. Objektiiivisella paikalla tarkoitetaan ympäristön aineellisia ja mitattavia piirteitä, kuten etäisyyksiä tai rakennusten sijaintia maisemassa. Tekstuaalisella paikalla tarkoitetaan paikasta yhteisöllisten käsitysten ja kertomusten kautta välittyvää kuvaa. Paikan subjektiivinen taso puolestaan tarkoittaa yksilön kokemuksellista havainnointia ja eläytymistä paikkaan. Objektiiiviseen ja tekstuaaliseen paikkaan voidaan perehtyä kirjallisuuden ja esitteiden kautta, mutta viime kädessä paikan kokonaisvaltainen ymmärtäminen vaatii subjektiivista kokemusta, paikkaan jalkautumista. (Jokela ym. 2006, 9.3.) Ennen varsinaista toimintavaihetta paikankartoitus painottui kirjallisuuden tutkimiseen ja päivävierailuun Liminganlahden luontokeskuksella. Tekstuaalisella tasolla paikan eri ulottuvuuksiin perehdyttiin keväällä 2011. Varhaisen paikankartoituksen tuloksia hyödynnettiin jo huhti- toukokuussa Linnut -projektin ensimmäisen vaiheen puunveistotyöpajassa.

Paikankartoituksen lisäksi tehdään yleensä sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus. Paikan sosiokulttuurinen tilanne muodostuu elinkeinoista, väestörakenteesta, työllisyystilanteesta, kulttuuripalveluista, yhdistystoiminnasta ja harrastusmahdollisuuksista. (Cantell & Koskinen 2004, 65; Jokela ym. 2006, 3.3; 4.2) Linnut -projektin ensimmäisessä vaiheessa huhti- toukokuussa 2011 sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus jätettiin paikankartoituksessa kokonaan huomiotta. Projektin näkökulmasta päätös oli perusteltu, koska paikallisyhteisön rooli oli vielä tuossa vaiheessa epäselvä.

Paikallisyhteisön korostunut rooli nousi pinnalle vasta elo-syyskuussa 2011, kun

yhteistyötahoiksi varmistuivat paikalliset alakoulut. Näissä puitteissa oli luontevaa pyytää tapahtumaan mukaan myös muita paikallisia toimijoita, kuten kyläyhdistys. Nopeiden käännteiden keskellä oli ymmärrettävää, että pajusta linnuksi -perhepäivää lähdettiin toteuttamaan ilman sosiokulttuurisen tilanteen kartoitusta. Ratkaisua voidaan pitää perusteltuna, koska paikallisyhteisön omilla ehdoilla toimimisen sijasta toiminnan paikka ja teema määräytyivät hankekontekstin puitteissa. Näinkin tärkeän osa-alueen laiminlyöntiä voidaan perustella myös ympäristö- ja yhteisötaiteen mallilla, jonka mukaan paikankartoitusta voidaan painottaa projekti-idean perusteella tiettyyn näkökulmaan (Jokela ym. 2006, 9.3.).

Mahdollisuudet sosiokulttuurisen tilanteen kartoitukseen avautuivat kunnolla vasta pajusta linnuksi -perhepäivän jälkeen. Tilanteesta jo muodostunutta ymmärrystä täydennettiin kirjallisuuden lisäksi paikallisten ihmisten haastatteluilla ja tilastokeskuksen tilastotiedoilla. Haastateltavina oli kaksi paikallista eläkeläistä, joista molemmat ovat asuneet paikkakunnalla yli 60 vuoden ajan. Paikankartoituksen aineistot ja viittauskäytäntö on esitetty kuviossa 5.

Kuvio 5. Paikankartoituksen aineistot.

PAIKANKARTOITUKSEN AINEISTOT		
DOKUMENTIN TYPPI	AINEISTON KÄSITTELY	VIITTAUSTAPA
Tilastokeskus tilasto	—	Tilaston otsikko (ks. Muuttoliike Oulun seudulla 2011)
HAASTATTELU	Litterointi	Haastateltavan nimi ja päivämäärä (Juhani Hirvelä, 21.11.2011)

Haastatteluihin viitataan haastateltavan koko nimellä ja haastattelun päivämäärällä, esimerkiksi (Juhani Hirvelä, 21.11.2011). Tilastokeskuksen tilastotietoihin viitataan asianomaisen tilaston otsikolla, esimerkiksi (ks. Muuttoliike Oulun alueella 2011). Tavoitteena oli luoda sosiokulttuurisen tilanteen kartoittamisen avulla mahdollisimman hyvät perusteet tulevan yhteisöllisen ympäristötaidetoiminnan suunnittelulle Liminganlahdella.

5.2. Liminganlahden lintuvesi

Liminganlahti on maan kohoamisen muodostama ruovikkoinen merenlahti, jota ympäröivät alavat niityt ja peltoaukeat. Noin 13 kilometriä pitkänä ja 5-7 kilometriä leveänä se on Perämeren alueen suurin merenlahti. Pinta-alaa on neljän kunnan alueella yhteensä 109 neliökilometriä. Rantojen sisäänsä sulkemaa vesialuetta nimitetään Lumijoenseläksi. Käytännössä Liminganlahden nimellä tunnetaan vain lahden perukka. Rantaviiva polveilee paikoin pienemmiksi lahdelmiksi, joilla puolestaan on omat nimensä. (Keränen 2003, 423)

Liminganlahden kosteikkoalue kuuluu maailman tärkeimpiin. Lahti on luokiteltu kansainvälisesti merkittäväksi lintuvedeksi, jonka arvoa lisäävät alueella runsaina levähtävät muuttolinnut sekä keskikesällä sulkasatonsa ajaksi lahdelle kerääntyvät vesilinnut. Liminganlahti on neljän lajistovyöhykkeen kohtaamispaikka. Suosiollisesta sijainnista johtuen lajirunsaus on huikea. Pesiviä lajeja on yli 100 ja vuosittain alueella voidaan havaita 280 eri lintulajia muuttomatalla olevat lajit mukaan lukien. Muuttoaikaan Liminganlahdella levähtää satoja tuhansia lintuja. (Keränen 2003, 427)

Pesimä- ja muuttolajistoon kuuluvat tavallisimpien vesilintu- ja kahlaajalajien lisäksi mm. mustakurkku-uikku, härkälintu, kaulushaikara, luhtahuitti, mustapyrstökuiri, pikkutiira ja kultasirkku. Muuttoaikaan huhti- toukokuussa tornista havaitaan tuhansittain metsähanhia, mukana myös lyhytnokka- ja tundrahamhia. Toukokuussa voi nähdä tuhansittain vikloja ja suokukkoja. Säännöllisiä muuttovieraita ovat muualla harvinaiset harmaasorsa, merikotka ja muuttohaukka. Syksyllä tornin edustan rauhoitusalueelle kerääntyy tuhansittain vesilintuja. (Södersved 2006, 324)

Rantamaiseman oleellisen osan muodostavat laajat ruovikot. Järviruoko eli ryti saattaa kasvaa jopa kolmen metrin korkuiseksi. Kaislikot, niityt, ruovikot ja rantapensaikot muodostavat laajoja vyöhykkeitä, joissa runsas linnusto pesii keväästä syksyyn. Maisemaan olennaisesti kuuluneet rantaniityt ovat vähentyneet ja joutuneet uhanalaisiksi rantalaidunnuksen päätyttyä maatalouden koneellistuessa. Kasvi- ja lintulajien elinolosuhteet muuttuivat ratkaisevasti huonommiksi. (Keränen 2003, 423 - 428) Toinen Liminganlahden eliölajien säilymistä uhkaava tekijä ovat maatalouden päästöt. Jokia pitkin Liminganlahteen huuhtoutuu runsaasti ylimääräisiä ravinteita. (Hirvelä, Juhani 2011)

Liminganlahden pohjukassa sijaitseva lintuluontokeskus on valmistunut Limingan kunnan toimesta vuonna 1998. Se on ollut huhtikuusta 2012 alkaen osa Metsähallituksen kansallista luontokeskusverkostoa. Metsähallitus vastaa luontokeskuksen näyttelystä ja keskuksessa toimivasta kosteikkokoulutuskeskuksesta. (ks. Luontokeskuksen toimijat) Rakennuksen huomattavin piirre ovat pyöreän hirsirunkoisen salin korkeat lasiseinät, joista avautuu laaja näköala rantaniityille. Merimaisema jää lattiatasolta katsottaessa suurimman osan vuodesta pajujen ja rantaruovikon peittoon. Varsinainen lintutorni sijaitsee kauempana lahdella pitkän lankkupalon päässä, jossa lintujen tarkkailuun on onnistuttu luomaan hyvät edellytykset. Luontokeskuksen tiloissa on paikallisten yrittäjien ja yhteisöjen pyörittämää palvelutoimintaa. Näistä näkyvin on kahvilaravintola, joka tarjoaa myös majoitusta ja juhla- ja kokouspalveluita. (ks. Luontokeskuksen toimijat) Liminganlahden rannoille on rakennettu yhteensä viisi lintutornia, pitkospuita sekä retkeileviä ihmisiä palvelevia rakenteita, kuten nuotiopaikkoja. Perheiden näkökulmasta luontokeskus on puitteiltaan ja infrastruktuuriltaan helppo kohde, johon myös liikuntarajoitteisten on hyvä tulla. Vuosittain Liminganlahdella vieraillee noin 20 000 ihmistä, joukossa runsaasti koti- ja ulkomaisia lintuharrastajia.

Luontokeskuksen kehittämiseen on viime aikoina uhrattu runsaasti varoja. ”Liminganlahden kansainvälinen lintuluontokeskus” oli hankekokonaisuus, jonka tavoitteena oli uusien opastus- ja näyttelytilojen rakentaminen. Lisäksi hankkeen tavoitteisiin lukeutuvat nykyisen luontokeskuksen korjausrakentaminen, energianratkaisun uudistaminen sekä piha- ja tiealueiden infrastruktuurin parantaminen (ks. Euroopan aluekehitysrahaston rahoittaman projektin kuvaus). Pajusta linnuksi -perhepäivän aikaan luontokeskuksella vallitsivat työmaaolosuhteet, jotka eivät kuitenkaan olleet varsinaisesti haitaksi päivän toteutukselle.

Maanpinta kohoaa 9 millimetriä vuodessa. Koska jokitasangon maa on hyvin laakeaa, rantaviiva siirtyy nopeasti. Keskimäärin uutta maata tulee 15 metriä vuodessa. (Keränen 2003, 428) Maankohoamisen seurauksena lahden laakeiden rantojen kasvillisuus muuttuu myös luonnollisen prosessin kautta. Kuusikymmentä vuotta täyttäneen Juhani Hirvelän elinaikana maanpinta on kohonnut yhteensä puoli metriä. Hilikka Tasanto muistaa merenpinnan lainehtineen 1940-luvulla keväisin nykyisen maantien pientareelle asti. Nykyään vesi ei koskaan nouse niin korkealle. (Hilikka Tasanto, 21.11.2011)

5.3. Rantalakeus kulttuurimaisemana

Kulttuurimaisemalla tarkoitetaan ihmisen tai hänen käyttämänsä teknologian muokkaamia ympäristöjä (Salmela 1996, 8). Rantaviljelysmaisemaa voidaan perustellusti pitää kulttuurimaisemana, jonka on muokannut kaltaisekseen vuosisatainen maanviljelys. Maisema on kulttuurin tuote, jota voidaan lukea kuin kirjaa (Lippard 1997, 9). Käsitteenä kulttuurimaisema liittyy fyysiseen ympäristöön kulttuurisia ja historiallisia merkityksiä. Se ottaa aktiivisesti kantaa maisemassa tapahtuviin muutoksiin, yleensä säilyttämisen ja suojelun näkökulmasta. Perinteisellä maaseudun kulttuurimaisemalla katsotaan olevan monia säilyttämisen arvoisia ominaisuuksia. (Salmela 1996, 8 - 9) Pidän kulttuurimaiseman nostamista paikan-kartoituksen avainkäsitteeksi perusteltuna kahdesta syystä:

1. Lakeuden paikkakokemus ja paikallisidentiteetti ovat vahvasti kytköksissä talonpoikaiskulttuurin tuotteena syntyneeseen maanviljelysmaisemaan, joka ilmeni ihmisille *"moni-ilmeisinä kylinä, joille tunnusomaista oli luonnon ja ihmiskäden kauniiden jälkien sopusointuinen yhdistyminen."* (Keränen 2003, 447)

2. Eräs ympäristö- ja yhteisötaiteelle annetuista tehtävistä on yksilön saattaminen tietoiseksi elinympäristöihin kiinteästi liittyvästä yhteisestä muistista ja kulttuuriperinnöstä. (Jokela ym. 2006, 3.5) Kulttuuriperintö näkyy rantalakeuden asukkaiden elämässä lähinnä vanhan rakennuskannan ja maanviljelyksen muokkaaman maiseman kautta. Rantakylän - Virkkulan alueella säilyneistä vanhoista rakennuksista huomattavin osa sijaitsee mantereen puolen drumliinikumpareilla. Nämä ovat enimmäkseen vanhoja pihapiirejä talousrakennuksineen. Maanviljelysmaisemaan oleellisesti kuuluneiden latojen määrä on vähentynyt jyrkästi. (Salmela 1996, 23)

Kulttuurisen jatkuvuuden luomisella tarkoitetaan aktiivista uuden toimintakulttuurin rakentamista menneisyydestä nousevien tietojen ja taitojen tukemana. Ehjän sosiokulttuurisen kokonaiskuvan omaavan ihmisen tai yhteisön toimintaa voidaan luonnehtia eläväksi ympäristösuhteeksi. (Jokela ym. 2006, 3.5) Edellytykset kulttuurista jatkuvuutta tavoittelevalle toiminnalle löytyvät siis tutusta maisemasta ja sitä kautta saavutetusta kosketuksesta menneisyyden ihmisiin ja heidän elämästään kertoviin tarinoin. Alueen kulttuuriperinnöstä nousevan aineiston pohjalle rakennetuista, yhteiseksi koetuista tapahtumista saattaa muodostua uutta, elävää kulttuuriperintöä.

(Jokela ym. 2006, 3.4)

Maaseudun elinkeinorakenteen muutos ja maatalouden teknistyminen ovat perinteisen maanviljelyn synnyttämän pienipiirteisen ja vaihtelevan kulttuurimaiseman kohtaamista uhkista suurimpia (Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 71). Erilaisten toimijoiden on helppo kokoontua toimimaan omaksi koetun ja todistetusti uhanalaisen rantaviljelysmaiseman puolesta. Keskeistä on välittää oivallus kulttuurimaisemasta kaikkien yhteisenä omaisuutena, jota voidaan yhteisellä toiminnalla suojella ja kantaa nykypäivään. Ympäristö- ja yhteisötaiteessa voidaan nostaa esille maiseman merkityksiä eri ihmisille eri aikoina. Taiteen pitäisi tarjota mahdollisuus toimia valtakulttuuria vastaan ja nostaa näkyviin paikan myyttiset ja kulttuuriset ulottuvuudet (Lippard 1997, 18 - 19). Yleisellä tasolla maaseudun kulttuurimaisemia uhkaavat muuttoliike kaupunkiin, peltojen metsittyminen, tuotannon tehostuminen ja perinteitä, vanhaa rakennuskantaa ja luonnonoloja kunnioittamaton rakentaminen ja maankäyttö. (Salmela 1996, 8) Erityisesti Liminganlahden pusikoituvat ja metsittyvät rantaniityt monipuolisine lintu- ja kasvilajeineen tahdotaan säilyttää entisenkaltaisina biotoopeina. Maankohoaminen muodostaa oman uhkansa Liminganlahden nykyisenkaltaisille luonnonoloille. (Keränen 2003, 424 - 428)

Linnustus ja kalastus olivat maatalouden ohella tärkeitä elämän edellytysten turvaajia. Aktiivisen merestä ja luonnosta elämisen ajan perintönä lahden rantamilta löytyy vielä paljon kalakämppeä. Vanhat väliaikaismajoitukseen tarkoitetut tuvat ovat tärkeäksi koettu osa Liminganlahden merenpuoleista maisemaa (TH, 16.11.2011). Nykyiset lintu- ja kalakannat ovat merkittävästi pienemmät kuin Juhani Hirvelän nuoruudessa 1950-luvulla (Juhani Hirvelä, 21.11.2011). Keränen (2003, 427) arvelee, että saalismäärät ovat laskeneet suojelualueiden ja rauhoitusaikojen vakiintumisen myötä. Aikoinaan Rantakylän ja Virkkulan kyläläisetkin osasivat puuveneiden rakentamisen taidon (Juhani Hirvelä, 21.11.2011).

Toimintatapojen ja arkisen elämän ympärillä tarvittujen tietojen ja taitojen vaaliminen lähentävät ihmistä ympäristöönsä ja sen kulttuuriperintöön (Jokela ym. 2006, 3.5). Tekniikoiden ja materiaalien valinnalla voi välittää traditioita ja tietoa menneisyydestä. (Cantell 2004, 124) Esimerkiksi rydin käyttäminen ympäristötaideteosten materiaalina voi havainnollistaa yleisen ruokokasvin merkitystä entisaikojen maanviljelijöille. Rytiä kerättiin rantaniityiltä korkeille purilaille eläinten appeeksi (Hilkka Tasanto, 21.11.2011). Konkreettinen yhtymäkohta menneisyyteen tekee vanhan elinkeinon

osaksi ihmisten ymmärrystä oman ympäristönsä menneisyydestä. Historia on hyvä perusta yhteisöllisyyttä tukevalle uudelle toimintakulttuurille, joka voi olla esimerkiksi ympäristötäidetoimintaa (Jokela ym. 2006, 3.5.).

5.4. Ihmisten muotoinen rantalakeus

Käsitys Rantakylän - Virkkulan paikallisyhteisön sosiokulttuurisesta tilanteesta saavutettiin kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen ja tärkein osa käsityksestä muodostui perhepäivän valmistelujen ohessa. Erityisen paljon paikallisia oloja koskevaa tietoutta saatiin opettajien kanssa käydyissä epävirallisissa kahvipöytäkeskusteluissa. Toisessa vaiheessa oli kyse jälkikartoituksesta. Tavoitteena oli muodostaa yleiskäsitys kyläyhteisön tilanteesta haastattelujen kautta ja täydentää sitä kirjallisuuskatsauksella ja tilastotiedoilla.

Haastattelukontaktit syntyivät Rantakylän - Virkkulan kyläyhdistyksen välityksellä marraskuussa 2011. Hilikka Tasanto ja Juhani Hirvelä ovat molemmat eläkeläisiä. Hilikka Tasanto oli muuttanut evakkona Liminkaan pian jatkosodan päättymisen jälkeen. Juhani Hirvelä on asunut samoilla sijoilla Liminganlahden tuntumassa koko ikänsä. He ovat todistaneet maisemassa ja kulttuurissa tapahtuneen muutoksen 1940-luvulta nykypäivään. Haastattelujen perusteella muodostui syvempi käsitys paikan tekstuaalisesta tasosta ja monista situationaalisista tekijöistä.

Maantieteellisesti sangen yhtenäinen alue on ollut perinteisesti jakautunut kahteen kylään, Rantakylään ja Virkkulaan, joiden välillä ei ole ollut paljonkaan kanssakäymistä. Nykyisellään myönteinen vuorovaikutus kylien välillä on lisääntynyt Rantakylän - Virkkulan kyläyhdistyksen perustamisen myötä. (Hilikka Tasanto, 21.11.2011) Aktiivisesti toimiva kyläyhdistys oli pajusta linnuksi -tapahtuman tärkeä sidosryhmä. Koulu on kylän keskus, jonka ympärille kyläyhteisön aktiivinen ja yhteisöllinen toiminta keskittyy. Vanhempainyhdistyksen ja kyläyhdistyksen toimijat ovat pitkälti samoja. Omasta kyläkoulusta ollaan ylpeitä; sen säilyttämisen puolesta on jouduttu taistelemaan kunnanhallinnon säästötoimenpiteitä vastaan. (TH, 12.9.2011)

Tilastokeskuksen tietojen mukaan syntyvyys on kaksinkertaistunut Limingan kunnassa 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa (ks. Väestönmuutokset 1990 - 2011). Rantakylän - Virkkulan alueelle on muuttanut runsaasti nuoria perheitä, vaikka koko kunnan muuttotase onkin ollut hiukan tappiollinen vuonna 2011 (TH, 10.9.2011; ks. Muuttoliike

Oulun alueella 2011). Koko kunnan alueella ja myös Rantakylän - Virkkulan kylällä tämä tarkoittaa sitä, että lapsiperheitä on runsaasti myös lähitulevaisuudessa. Kyläkoulun säilyminen on oppilasmäärien puolesta turvattu pitkäksi aikaa eteenpäin. Tällä hetkellä Limingan ylivoimaisesti suurin ikäryhmä ovat 0-10-vuotiaat lapset (ks. Väestön ikärakenne sukupuolen mukaan 2012). Ikäpyramidi näyttää terveeltä, kapeimmillaan vyötärö on opiskelijaikäisten kohdalla: monet vaihtavat tässä vaiheessa kotipaikkakuntansa opiskelupaikkakunnalleen.

Väestötilannetta voidaan siis yleisessä katsannossa pitää hyvänä, mutta paikallisyhteisön kiinteyden näkökulmasta kehittämisen paikkoja on runsaasti. Asuinpaikkaan sidoksissa ollut luonnollinen yhteisöllisyys ei enää toteudu samalla tavoin kuin 1950- ja -60-lukujen maalaiskylässä. *"Ihmiset käyvät töissä suuremmissa keskuksissa ja viettävät vapaa-aikaa kotonaan"* (TH, 10.9.2011). Paikkakunnalle muuttaneiden ihmisten paikallistunteen herättäminen onnistuu parhaiten luomalla uutta toimintakulttuuria, osallistavaa yhteisöllistä toimintaa. Kyläyhdistyksen järjestämien tilaisuuksien lisäksi tarvitaan koulua ja muita paikallisia toimijoita yhdistäviä tapahtumia.

Liminganlahdella toimii yhteistyöorganisaatio nimeltä Liminganlahden Ystävät ry. Yhdistyksen jäseninä on monia alueellisia toimijoita, maanomistajia ja Liminganlahden tilasta kiinnostuneita yksityishenkilöitä. Yhdistyksen tavoitteena on edistää ihmisen ja luonnon kestävää vuorovaikutusta ja kehittää Liminganlahden lintumatkailua ja virkistyskäyttöä. (ks. Liminganlahden ystävät ry) Roolinsa vuoksi yhdistys oli luonteva yhteistyötaho perhepäiväprojektin toteuttamisessa. Liminganlahden luontokeskus itsessään herättää kahdensuuntaisia reaktioita kyläläisissä. Yhtäältä Liminganlahden luontoarvot tunnustetaan ja oman ympäristön ainutlaatuisista piirteistä ollaan ylpeitä, mutta toisaalta luontokeskuksen kehittämiseen tähtäävä toiminta saatetaan nähdä yhtenä keskusvaltaisen kunnallispolitiikan ilmentymänä muiden joukossa. (TH, 12.9.2011)

Oleelliseksi osaksi perhepäivätapahtuman tavoitteita muodostuikin paikallisyhteisöä osallistavien toimintamuotojen kehittäminen luontokeskukselle. Jos luontokeskus hahmotetaan toiminnallisena paikkana, siihen tiivistyvät arvostukset saatetaan kokea elävämmin osana omaa vapaa-aikaa ja arkista kokemusta omasta elinympäristöstä. Pahimmillaan luontokeskus saatetaan kokea epäpaikkana, jolla ei ole juuri yhteyttä ihmisten todelliseen paikkakokemukseen ja paikallisidentiteettiin (Jokela ym. 2006,

2.4.).

6. PAJUSTA LINNUKSI – SUUNNITELMISTA TOTEUTUKSEEN

Pajusta linnuksi -perhepäivän toiminta avataan kertomuksena, joka etenee menetelmien ja suunnitelmien hahmottamisesta toiminnan kuvaukseen. Analyysiä kuljetetaan rinta rinnan toiminnan kuvauksen kanssa. Toimintaa ja tehtyjä ratkaisuja perustellaan ja reflektoidaan toimintatutkimuksen, ympäristö- ja yhteisötaiteen mallin sekä ympäristökasvatuksen teorialla. Ratkaisut perustuvat paikankartoitukseen ja paikasta muodostuneeseen ymmärrykseen. Analyysissa tarkastellaan aineistoa tutkimustehtävän, projektin osatavoitteiden ja alakysymysten näkökulmista. Toimintatutkimuksen dialogisuuden ja reflektiivisyyden periaatetta noudatetaan käsittelemällä rinnakkain projektiryhmän ja osallistuvan yhteisön kertomuksia tapahtuneesta. Kuvauksessa puututaan käytännön järjestelyihin vain yleisellä tasolla. Perhepäivätapahtuman järjestämisen käytäntöä on kuvattu seikkaperäisesti Liminganlahden linnut -taidetoimintamalliraportissa. Tässä yhteydessä käsittely painottuu suunnitelmavaiheessa ja toiminnan ohessa tehtyihin ratkaisuihin.

6.1. Perhepäivän suunnitelmat

Liminganlahden luontokeskus valikoitui linnut -projektin toteutuspaikaksi kolmen kohteen joukosta. Paikkana se oli selvästi erityinen ja omaleimainen verrattuna 8 -tien varteen tai lentokenttään, joita voidaan luonnehtia epäpaikoiksi (Jokela ym. 2006, 2.4.). Epäpaikoilta puuttuu kiinteä paikallisyhteisö ja paikkaan ja maisemaan liittyvä kulttuuriperintö. Ympäristö- ja yhteisötaiteen projektissa molemmat ovat tärkeitä, joskaan eivät välttämättömiä resursseja (Jokela ym. 2006, 2.1.; 2.4.).

Suunnittelujakson aikana käsitykset toiminnan sidosryhmistä ja tavoitteista kehittyivät vähän kerrallaan eikä kesäloman alkaessa ollut vielä muuta varmaa kuin, että seuraavan syksyn aikana toteutettaisiin pajunveistopaja Liminganlahden luontokeskuksella. Kuvion 6 mukainen ympäristötaidetyöpajaa koskeva kolmivaiheinen aikataulu laadittiin elokuussa 2011 tärkeimpien yhteistyötahojen rekrytoinnin jälkeen.

Kuvio 6. Projektin aikataulu.

Suunnittelujakso
Maalis - toukokuu 2011: Kirjallisuuskatsaus ja paikankartoitus
Elo-syyskuu 2011: Yhteistyötahojen rekrytointi, toimintasuunnitelman laatiminen
Kenttäjakso
Syys - lokakuu 2011: Valmistava opetus alakouluilla ja <i>pajusta linnuksi</i>- perhepäivä, paikan sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus
Raportointijakso
Lokakuu 2011 - Maaliskuu 2013: Taidetoimintamalli ja kehittämis ehdotus-lopputyö

Projektin kenttäjakson konkreettiseksi aloituspisteeksi voidaan osoittaa ensimmäinen kohtaaminen alakoulujen opettajien kanssa elokuun 23. päivänä. Perhepäivätapahtuman luonnetta, toteutustapaa ja tarkempia aikatauluja käsittelevä keskustelu jatkui vielä pitkään. Varsinaisen tapahtuman ajankohta sovittiin lopullisesti vasta syyskuun puolenvälin tienoilla, noin kaksi viikkoa ennen perhepäivää. Samalla tapahtuman ja koko projektin nimeksi tuli ”pajusta linnuksi”. Toiminnan kenttäjakson päättymispisteinä puolestaan olivat alakouluilla käydyt palautekeskustelut lokakuun ensimmäisellä viikolla.

Pajunveistotekniikkaa oli suunniteltu syksyn työpajan toteutustavaksi jo tammikuun tapaamisissa. Käsitys vahvistui projektiryhmä vieraillessa Liminganlahden luontokeskuksella helmikuussa 2011. Paikkaan tutustumisen perusteella vaikutti siltä, että materiaali saataisiin kerättyä lähiympäristöstä. Luontokeskukselta lintutornille kulkevan lankkupolun ympäristö ”...oli pitkältä matkalta pahasti pusikoitunut” (TH, 22.2.2011). Kasvillisuus koostui enimmäkseen pajusta, seassa oli jonkin verran nuorta koivua. Materiaalin kerääminen paikan päältä sopi hyvin ympäristötaiteen henkeen, jossa teoksen muoto, materiaalit ja syntyprosessi ottavat paikan huomioon (Jokela ym. 2006, 2.3.).

Pajupusikoiden raivaaminen oli ollut kirjattuna myös hankekontekstin suunnitelmissa. Säännöllisten raivausten avulla saataisiin palautettua kulttuurimaisemaan olennaisesti

kuuluvat rantaniityt ja samalla maisema avautuisi merenlahdelle päin. Luontokeskuksen lattiatasolta merinäköala peittyi tiheään kasvillisuuden taakse suurimman osan vuodesta. Pajun keräys lankkupolun ympäriltä toteutettiin perhepäivän valmisteluvaiheessa arkkitehtiopiskelija Aila Jussilan laatiman suunnitelman mukaisesti. Ympäristön kunnostaminen ja entistäminen on toimenpide, jossa asiantuntijan ohjeiden mukaan toimiminen on tärkeää (Jokela ym. 2006, 5.6.).

Tulevien teosten luonnetta pohdittiin suunnitteluvaiheessa paljon. Matkailun edistämisen lähtökohdat huomioon ottaen esitettiin esimerkiksi suurta linnunpesää, jonka rakentamiseen vierailijat olisivat voineet osallistua. Teoksen vertailukohtana olisi toteutuessaan voinut käyttää Josef Beyusin teosta ”7000 tammea” (1982). Yhdessä tehtävän veistoksen kautta ihmiset voivat jättää konkreettisesti jälkensä maisemaan ja osallistua symbolisella tasolla paikan henkeen. Idea hylättiin vaikeasti toteutettavana ja paikallisyhteisöä vain marginaalisesti huomioivana teoksena. Lopulta päädyttiin kiinteästi aikataulutettuun taidetyöpajaan, jonka tekniikaksi valittiin pajunveisto. Liminganlahden ympäristöön tulevien pajuteosten tavoitteena oli rakentaa paikkaan liitettäviä merkityksiä erityisesti paikallisyhteisön näkökulmasta, mutta myös parantaa kaikkien kävijöiden kokemusta luontokeskuksen viihtyvyydestä. Ympäristötaideteokset ovat ihmisen tekemiä merkintöjä paikan marginaalissa, jotka viittaavat paikan omaan kauneuteen (Jokela ym. 2006, 2.1.).

Yhteistyötahojen rekrytointia voidaan jälkikäteen pitää projektin kriittisimpänä vaiheena. Potentiaalisten yhteistyötahojen pohdinnassa edettiin vaiheittain toisen ja kolmannen asteen oppilaitoksista yläkouluihin ja lopulta alakouluihin. Alakouluja harkittiin viimeisenä, koska esioletuksena oli, että toiminta olisi vaikeasti toteutettavissa alakouluikäisten lasten kanssa. Pajuveistosten tekeminen on kehittyntä hahmotuskykyä vaativaa ryhmätyötä, ja varsinkin runkojen pystyttämisessä käytetään isompia käsityökaluja, kuten vasaroita ja sahoja. Tekniset ongelmat olivat kuitenkin ylitettävissä, kuten myöhemmin huomattiin. Esioletusten muuttuminen ja tutkimusasetelman tarkentuminen kuuluvat toimintatutkimuksen luonteeseen (Heikkinen ym. 2006, 85 - 87). Prosessissa onkin oikeastaan kyse siitä, että tutkijalle muodostuu uusia näkökulmia prosessiin ja tutkimuskohteeseen.

Yhteistyö paikallisten Rantakylän ja Ketunmaan alakoulujen kanssa vaikutti erittäin paljon toteutuneen projektin luonteeseen. Paikallisuus ja paikallisyhteisö profiloituivat selkeämmin osana projektia, koska toimintamuodoksi valittu perhepäivätapahtuma

kosketti koululaisten kautta monia paikallisia asukkaita. Tämän tutkimuksen tutkimustehtävä olisi erilainen, jos alakoulut eivät olisi lähteneet toimintaan mukaan. Yhteisön jäsenten osallistuminen edistää projektin tavoitteiden toteutumista. Mitä laajempi verkosto, mitä useampia toimijoita projekti koskettaa, sitä paremmin tavoitteet ja pysyvät muutokset saavutetaan (Jokela ym. 2006, 9.1.).

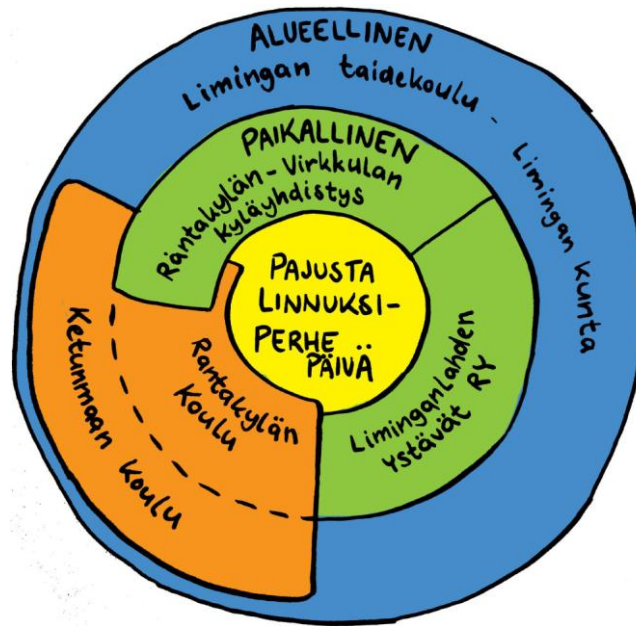
Veistosten aiheeksi tulivat linnut hankekontekstin ja paikan luonteen ohjaamana. Teosten paikkasidonnaisuus pyrittiin alusta lähtien rakentamaan vahvaksi tekemällä monitasoinen paikankartoitus (Jokela ym. 2006, 9.3.). Lintuja tutkittiin mytologian, kansanperinteen ja taidehistorian näkökulmista. Liminganlahti paikkana tuli tutuksi objektiivisen ja tekstuaalisen kartoituksen kautta. Subjektiivinen käsitys paikasta hankittiin jalkautumalla ensin Liminganlahdelle helmikuussa 2011. Materiaalit nauvoja ja rautalankoja lukuun ottamatta kerättiin kokonaisuudessaan Liminganlahden maastosta. Suunnittelemamme veistokset edustivat näin ollen vahvasti paikan määrittelemää ympäristötaidetta. (Jokela ym. 2006, 2.3.) Lintuteeman kartoituksen tuloksia esiteltiin teosten suunnittelun alustuksena alakoulujen 3.-6. luokkien oppilaille.

Hankkeeseen osallistuneista opiskelijoista kolme osallistui aktiivisesti perhepäivän dokumentointiin. Anna Väänänen vastasi toiminnan dokumentoinnista ja palautteen keräämisestä työpajalauantaina. Timo Heikura ja Saara-Maria Tölli jakoivat dokumentointivastuun valmistelevan toiminnan ja aktiivisen suunnittelun aikana ennen perhepäivätapahtumaa. Työparin etuna oli, että vetovastuuta pystyttiin vuorottelemaan. Kulloinkin tarkkailuvuorossa oleva osapuoli pystyi keskittymään havaintojen tekemiseen.

6.2. Valmistava opetustoiminta alakouluilla

Perhepäivän valmistelujen tärkeimmät osa-alueet olivat sidosryhmien innostaminen ja sitouttaminen, materiaalisten resurssien järjestäminen ja veistosrunkojen pystyttäminen. Sidosryhmiä olivat Ketunmaan ja Rantakylän alakoulut, Rantakylän -Virkkulan kyläyhdistys, Liminganlahden ystävät ry, Limingan kunta ja Limingan taidekoulu. Sidosryhmät ja niiden suhteet Liminganlahden luontokeskuksella pidettyyn taidetyöpajaan on kuvattu kuviossa 6.

Kuvio 7. Sidosryhmät.

Ketunmaan koulu sijaitsee noin kymmenen kilometrin päässä Liminganlahdelta ja Rantakylän koulu puolestaan aivan luontokeskuksen läheisyydessä. Ensimmäinen yhteydenotto valmisteltiin huolellisesti. Myönteinen ensivaikutelma on erityisen tärkeä, koska se vaikuttaa usein ratkaisevasti osallistujien asenteisiin (Heikkinen ym. 2006, 99). Luottamuksellisen suhteen ja asiantuntijaroolin rakentamisessa onnistuttiin hyvin. Palautteen mukaan projektin vetäjät *"...olivat hyvin joustavia ja yhteistyökykyisiä, siitä suuri kiitos heille. Heidän motivaationsa projektia kohtaan oli määrätietoinen"* (Opettaja 2). Kaiken kaikkiaan vuorovaikutusta projektiryhmän ja tärkeimpien sidosryhmien välillä on pidettävä onnistuneena. *"Keskustelua projektin tavoitteista ja laajuudesta käytiin projektityöryhmän ja alakoulujen henkilökunnan kesken aina perhepäivätapahtumaan asti"* (TH, 28.9.2011).

Yhteistyö lähistön alakoulujen kanssa osoittautui mainioksi päätökseksi, koska koulujen kautta muodostuneiden yhteyksien avulla paikalliset asukkaat ja yhdistykset saatiin luontevasti mukaan toimintaan. Rantakylän koulun vanhempainyhdistyksen ja Rantakylän - Virkkulan kyläyhdistyksen toimijoina olivat pitkälti samat ihmiset. Ihmiset toimivat verkostoissa ja voivat samaan aikaan kuulua moniin yhteisöihin erilaisten sidosten kautta. Vaikuttamismahdollisuudet laajenevat, kun yhden yhteisön sijasta hyödynnetään paikallisyhteisön jäsenten sidonnaisuuksia erilaisiin yhteisöihin ja yhdistyksiin. (Jokela ym. 2006, 3.2.) Lisäksi Rantakylän alakoulun oppilaille ja heidän perheilleen Liminganlahti on konkreettista lähiympäristöä. Taidetoiminta tutussa ympäristössä voi avata uusia ja yllättäviä näkökulmia ehkä liiankin tutuksi koettuun

paikkaan (Jokela ym. 2006, 3.3.).

Syyskuun alussa kouluille lähetetyssä sähköpostiviestissä työpajasta suunniteltiin kaksipäiväistä tapahtumaa. Ensimmäisen päivän aikana olisi pystytetty rungot, toinen päivä oli puolestaan varattu pintojen rakentamiseen. Alakoulujen mukaantulon vuoksi suunnitelmat muuttuivat. Alakoululaisille suurikokoisten runkojen rakentaminen olisi ollut liian vaativa tehtävä. Päätettiin, että varsinainen tapahtuma koostuisi yhdestä lauantaipäivästä. Päivän aikana tehtäväksi työksi määriteltiin pintojen punominen ja muodon rakentaminen valmiiden runkojen varaan.

Kyläkoulut pystyivät pienen kokonsa vuoksi ottamaan lauantaityöpäivän joustavasti osaksi syyslukukauden lukujärjestystä. Limingan kirkonkylän Hannu Krankan koululla suhtauduttiin kielteisesti suunniteltuun lauantaityöpäivään, mutta pienemmille Ketunmaan ja Rantakylän kouluille sen järjestäminen ei ollut suurikaan ongelma. Limingan taidekoulun oppilaat ja opettajat olivat apuna runkojen rakentamisessa, joten työvaihe pystyttiin toteuttamaan aikuisten voimin. Siten varmistettiin hyvät edellytykset näyttävien ja turvallisten teosten onnistumiselle.

Työpajapäivä oli lapsille työjärjestykseen kuuluva pakollinen koulupäivä. Yhteisöllisen ympäristötaidetoiminnan periaatteiden mukaista sosiokulttuurista innostamista (Jokela ym. 2006, 4.2.) pidettiin enemmän toiminnan tavoitteena, kuin olennaisena osana perhepäivän valmistavaa toimintaa. Vaikeaa olisikin ollut rajallisten resurssien puitteissa järjestää toimintaa, johon kaikki sidosryhmät olisivat päässeet osallistumaan. Tästä syystä innostavan ja sitouttava jakso päätettiin toteuttaa vain alakouluilla. Muiden sidosryhmien motivaatio syntyi joko paikallisuuden tai hankekontekstiin sitoutumisen pohjalta. Kyläyhdistyksen ja Liminganlahden ystävät ry:n innostus syntyi halusta toimia asuinalueensa hyväksi.

Konkreettisesti alakoulujen innostaminen toteutettiin kuukauden kestäneellä ympäristötaidejaksolla, jolla oli kolme keskeistä tavoitetta:

- 1. Opettajien ja oppilaiden innostaminen ja sitouttaminen.*
- 2. Oppilaat tutustuvat pajunveistoon ja harjoittelevat punontatekniikkaa.*
- 3. Oppilaat yhdessä ohjaajien kanssa suunnittelevat perhepäivän lintuveistokset*

Jakson tavoitteena oli ensisijaisesti valmistella perhepäivän toimintaa tutustumalla lintuteemaan ja punontatekniikoihin yhdessä lasten kanssa. Neljän viikon aikana lintuteemaa ehdittiin käsitellä monesta näkökulmasta. Tehtävien haastavuus pyrittiin

säätämään ikäryhmään nähden sopivaksi. Alkeisopetuksen oppilaiden kanssa töitä tehtiin leikinomaisesti. 3.-6. luokkien oppilaat vastasivat molemmilla kouluilla perhepäivän pajuveistosten suunnittelusta. Lisäksi teimme heidän kanssaan koulujen pihoilla pienimuotoiset pajuveistokset. Toiminta sidottiin lasten välittömään elinympäristöön tehtävillä, joita suorittaessaan lapset joutuivat tutkailemaan arkisia paikkoja uudesta näkökulmasta. Tavoitteena oli herkistää lapset ympäristötaiteen lähtökohtana olevaan havainnointiin, paikan näkemiseen toisella tavalla kuin on totuttu (Jokela ym. 2006, 5.1.).

Työskentelyn aikana puhuttiin moneen otteeseen tulevasta työpajapäivästä, josta näin muodostui lasten mielissä odottamisen arvoinen ja jännittävä päivä. Työpajapäivän kannalta erittäin tärkeä vaihe oli isompien koululaisten kanssa suunnitellut veistosten rautalankamallit. Suunnitelmista valittiin oppilaiden äänestyksellä toteutettavaksi kuusi teosta. Luonnoksen ja rautalankamallin perusteella niistä muokattiin perhepäivää varten toteuttamiskelpoiset projektiopiirustukset. Opettajien palautteessa pidettiin tärkeänä sitä, että oppilaat saivat itse osallistua teosten suunnitteluun. Perhepäivästä tuli näin ollen oppilaiden oma tapahtuma, jossa tehtävät veistokset olivat heidän itse suunnittelemiaan.

Toiminnan kautta rakennettiin luottamuksellinen suhde koulujen henkilökuntaan ja oppilaisiin. Pitkäjänteinen kenttätyöskentely ja tutkija-toimijan sekä osallistuvan yhteisön keskinäinen reflektointi ovat tärkeitä toimintaa ohjaavia periaatteita luotettavan aineiston keräämisen onnistumiselle (Heikkinen ym. 2006, 102).

Teosten materiaalina päätettiin käyttää pajua ja rytiä. Molemmat ovat paikalle ominaisia, paikan päältä kerättävissä olevia materiaaleja. Näin ollen ne sopivat hienosti paikkasidonnaisen ympäristötaiteen materiaaliksi. (Jokela ym. 2006, 2.3.) Runko- ja punontapajut raivattiin talkoilla pitkospuureitin varrelta työpajaviikkoa edeltävän viikon keskiviikkona. Limingan taidekoululta saatiin lainaksi raivaustyökalut ja osaavaa työvoimaa.

Ryti on rantalakeuden erikoisuus, miehen mittaiseksi kasvava ruokakasvi, jota esiintyy tiheänä kasvustona kaikkialla Liminganlahden kosteikkoalueilla. Rytiä on entisinä aikoina käytetty eläinten appeena ja sitä on käytetty oljen tapaan katteena. (Hilkka Tasanto, 21.11.2011) Kasvilla on siis kaksinkertainen side paikkaan: yhtäältä se on olennainen osa rantalakeuden maisemaa, toisaalta sillä on ollut merkittävä rooli vanhassa maatalouselinkeinossa. Rytikokeiluja tehtiin jo keväällä, mutta talven yli

säilytetty ryti oli niin kuivaa ja rapisevaa, että kokeilujen perusteella sen toimivuudesta ei pystynyt päättelemään mitään. Ryti oli kuitenkin erityisen vahvan paikallissiteensä vuoksi niin kiehtova materiaali, että sitä tilattiin paikalliselta rytimeksijältä kaksi kuutiota perhepäivän materiaaliksi.

Muihin sidosryhmiin otettiin yhteyttä syyskuun kuluessa. Rantakylän - Virkkulan kyläyhdistyksen puheenjohtaja lupasi suoralta kädeltä tukensa tapahtuman järjestämiselle. Käytännössä kyläyhdistyksen tuki näkyi perhepäivätapahtuman kahvi- ja munkkitarjoiluna sekä tapahtumaa koskevana tiedottamisena molempien kylien alueella. Liminganlahden ystävät ry:ltä saatiin lintuopastus täydentämään perhepäivän ohjelmaa. Opastukset olivat osa Liminganlahden kansainvälinen luontokeskus -hanketta ja istuivat luontevasti osaksi perhepäivämallia.

6.3. Yhdessä tekemisen iloa perhepäivänä

Perhepäivän ajankohdaksi valittiin 24.9. lauantaipäivä. Ehdolla oli ollut viikkoa myöhäisempi päivämäärä, mutta tapahtumaa jouduttiin aikaistamaan opettajien koulutuspäivän vuoksi. Jo valmiiksi kireä aikataulu kiristyi hiukan lisää, mutta toiseenkaan suuntaan ei ollut liikkumavaraa. Hiukankin myöhäisempi päivämäärä olisi vienyt vuodenajan liian pitkälle syksyyn. Säiden puolesta 24.9. oli jo sekin riskialtis.

Perhepäivää markkinoitiin alueellisesti kaikille avoimena tapahtumana. Koulujen kautta lähetettiin kutsut oppilaiden vanhemmille. Rantakylän - Virkkulan kyläyhdistys ja Liminganlahden ystävät ry tiedottivat omien kanaviensa kautta tapahtumasta. Toivomuksena oli, että mukaan olisi saatu oppilaiden vanhempien ja paikallisyhteisöjen edustajien lisäksi mahdollisimman paljon muitakin kyläläisiä. Mitä suurempi joukko paikallisia tapahtumaan osallistuu, sitä laajemmalle myönteisten vaikutusten voidaan katsoa leviävän.

Työpajalauantaita edeltävänä päivänä pystytettiin veistosten rungot. Työvoimaa oli saatu paikalle riittävästi. Talkooporukka koostui Limingan taidekoulun ja Lapin yliopiston opiskelijoista. Pahimmaksi uhaksi tapahtuman onnistumiselle koettiin säätila, joka oli vielä perjantaina sateisen harmaa. Sateisen yön jälkeen lauantaiamu valkeni pilvisenä ja koleana, mutta välitön sateen uhka oli väistynyt. Metsä oli vielä märkä, mutta onneksi suurin osa osallistujista oli pukeutunut säänmukaisesti.

Tapahtumaan osallistui arvion mukaan lähes kaksisataa liminkalaista. Ihan kaikkien

oppilaiden vanhemmat eivät päässeet paikalle, vaikka opettajapalautteen mukaan *"oppilaiden vanhempia tuli paikalle kiitettävästi, ja hekin olivat tyytyväisiä päivän antiin"* (Opettaja 2). Poisjäämisen yleisimmäksi syyksi arveltiin samalle päivälle sattunutta hirvenmetsästyskauden aloitusta.

Veistoksia tekemässä oli yhteensä seitsemän ryhmää. Vanhemmista oppilaista koostettiin kuusi pienryhmää, jotka pääsivät nyt toteuttamaan aiemmin suunnittelemaansa veistoksia suureen kokoon. Ryhmiin jakautuminen tapahtui yhteisen aloitustilaisuuden jälkeen. Ryhmät koostettiin molempien koulujen oppilaista niin, että oppilaat olisivat tutustuneet toisiinsa koulujen välisen solidaarisuuden hengessä. Taustalla oli opettajien toivomus, mutta jälkeinpäin pohdittiin, että ryhmien yhteispeli olisi ehkä sujunut paremmin tuttujen ryhmien kesken. Myönteisen luontokokemuksen kannalta tärkeää olisi se, että päähuomio ei mene väkisin kootun tai epäsopuisan ryhmän kanssa selviytymiseen (Nordström, 2004, 125). Tästä näkökulmasta käsin voidaan pitää onnekkaina sitä, että ainoastaan yhdellä ryhmällä oli epäsuotuisasta ryhmäkoostumuksesta johtuvia merkittäviä vaikeuksia.

Alkeisopetuksen oppilaat tekivät suuren linnunpesän luontokeskuksen edessä avautuvalle peltoaukealle. Suurin osa vanhemmista oli pienempien lasten mukana pesänrakennustöissä. Ainoastaan kahdessa pienryhmässä oli mukana oppilaiden vanhempia. Vanhempien mukanaolo koettiin yleensä oppilaita rauhoittavaksi ja ohjaajan työtä helpottavaksi asiaksi. Sen vuoksi oli harmillista, että aikuisia ei riittänyt enempää pienryhmiin, joiden parissa oli myös eniten työtä. Työskentelyaika jokaisella pienryhmällä oli keskimäärin kolme tuntia. Työskentelyä tauottivat lintuopastus ja ruokailu. Suurin osa veistoksista saatiin tässä ajassa edellisenä päivänä pystytettyjen runkojen ansiosta valmiiksi tai melkein valmiiksi. Useimmissa ryhmissä kokeiltiin rytin punomista. Kokemusten perusteella se ei sopinut punontaan kovinkaan hyvin, mutta sitä pystyttiin käyttämään sopivaan muotoon taivuteltuina ja leikattuina kimppuina. Alkeisopetuksen oppilaiden hyvissä ajoin valmistunut suuri linnunpesä nimettiin lintuparven pesäksi.

Kello 13:00 pidettiin yhteinen lopetus, jota ennen kaikkien ryhmien luona kiersi palautepesä. Palautepesä oli laatikko, johon sai laittaa palautteeksi jotain jonka jälkeen suurin osa osallistujista lähti kotiin. Lopetuksen yhteydessä kaikilla oli mahdollisuus puhua suunsa puhtaaksi. palautetta ja mielipiteitä

Kehittämisprojektin vaikutukset näkyvät joko helposti todennettavina muutoksina

yhteisön rakenteissa tai vaikeammin jäljitettävänä projektiin osallistuneiden ihmisten ajattelun kehityksenä (Heikkinen ym. 2006, 155 - 158). Perhepäivätapahtuman yhteydessä myönteisenä muutoksena on pidettävä uutta näkökulmaa paikkaan ja yhteisöllistä kokemusta, jonka tapahtuma tarjosi. Paikallisyhteisön, alakoulujen, Liminganlahden ystävät ry:n, kyläyhdistyksen, Limingan taidekoulun ja Lapin yliopiston yhteisenä ponnistuksena tapahtumasta tuli esimerkki yhteistyön mahdollisuuksista toteuttaa osallistavaa, merkitykselliseksi koettua toimintaa Liminganlahden luontokeskuksen ympäristössä.

Opettajat kokivat perhepäivän palautteen perusteella innostavaksi ja rohkaisevaksi. Toiminnan koettiin antaneen eväitä koulun ja kotien yhteistyölle. Opettajien, oppilaiden ja vanhempien yhdessä tekeminen "*...antaa uutta virtaa ja ideoita jatkossakin*" (Opettaja 1). Palautteeseen sisältyi runsaasti suoraa sanallista kiitosta perusteellisesta toteutuksesta, joka sai oppilaat ja opettajat innostumaan aiheesta. Koettiin, että perhepäivä oli "*merkityksellistä, paikallisia vahvuuksia hyödyntävää toimintaa*" (Opettaja 3).

Lasten palautteen perusteella perhepäivä oli ollut monille elämyksellinen kokemus. Etenkin lintuopastuksesta näyttää muodostuneen tärkeä osa perhepäivän kokonaisuutta. Kouluilla käydyissä palautekeskusteluissa se näyttäytyi monille tapahtuman elämyksellisimpänä osana. Aktivistisessa ympäristö- ja yhteisötaiteessa olennaista on se, että toimintaympäristö muuttuu kokemuksen kautta merkitykselliseksi sijainniksi (Jokela ym. 2006, 3.3.). Lapsille Liminganlahden luontokeskus on yhteisissä muistoissa paikka, jossa tehtiin taideopiskelijoiden kanssa pajusta lintuveistoksia ja nähtiin lintuopastuksessa merikotka. Elämykselliset kokemukset ovat ympäristökasvatusta parhaimmillaan (Nordström 2004, 124). Kyläyhdistyksen ja Liminganlahden ystävät ry:n palautteessa paikallisten toimijoiden välistä yhteistyötä pidettiin projektin parhaana antina. "*Merkityksellistä, paikallisia vahvuuksia hyödyntävää toimintaa*" (Kyläyhdistys).

Ympäristötaideteosten tavoitteena on usein uusien ja yllättävienkin näkökulmien avaaminen paikkaan. Osallistujien kokemusten perusteella ei voida päätellä, että näin olisi tapahtunut. Parhaimmillaan teokset koettiin miellyttäväksi katsella ja paikan viihtyvyyden todettiin kohentuneen raivauksen ja veistosten rakentamisen seurauksena. Teosten sijaan itse tapahtuma ja sitä edeltänyt prosessi olivat osallistujille mieleenpainuvien elämysten ja oivallusten lähde. Ympäristö- ja yhteisötaiteessa

varsinaisena taideteoksena pidetään lopputuloksena syntyneen objektin sijasta prosessia kokonaisuudessaan (Jokela ym. 2006, 2.5.).

Paikalliset ihmiset ja perhekunnat hyödyntävät Liminganlahtea vapaa-ajan kohteena yllättävän vähän. *"Moni ei ollut aiemmin käynyt alueella... Paikan imago on ollut valitettavasti kovin lintuharrastajakeskeinen"* (Opettaja 3). Linnut -projektin lopuksi toimintaan osallistuneet Lapin Yliopiston opiskelijat laativat yhteistuumin taidetoimintamalliraportin, joka samalla kirjoitettiin käytännönläheiseksi oppaaksi lintuteemaa käsittelevien puunveisto- ja pajutyöpajojen järjestämiseen. Pajusta linnuksi -perhepäivän osalta Aikataulun tiukkuutta arvosteltiin. Palautteessa toivottiin, että syksylle suunniteltavasta työpajasta tiedotettaisiin jo edellisenä keväänä. Projektiryhmän näkökulmasta tutkimuksellinen ote kärsi samasta syystä. Projektin toimijat löydettiin liian myöhään ja sosiokulttuurisen tilanteen kartoitusta ei ehditty tekemään siinä mittakaavassa, että se olisi tukenut toimintaa.

Perheitä ajatellen ympäristötaidetyöpaja oli toimiva yhdessä tekemisen ja olemisen tapa. Sopivan haastavien tehtävien järjestäminen kaikille ikäryhmille oli haaste, johon onnistuttiin hyvin vastaamaan. Tapahtumaan osallistuneet ihmiset korostivat kaikessa palautteessaan sitä, että kaikista mukavinta oli yhdessäolo ja yhdessä tekeminen. Yhteisen tekemisen äärellä myös vanhemmat kohtasivat toisiaan. Tapahtuma onnistui siis tavoitteessaan luoda yhteisöllisyyden tunnetta. Yhteinen tekeminen koettiin tärkeäksi ja palautteessa toivottiin toiminnalle jatkoa. Lasten parissa veistokset koettiin niin tärkeiksi, että niitä aiottiin palata rakentamaan vielä myöhemminkin omalla ajalla.

6.4. Perhepäivätapahtuma ympäristökasvatuksen keinona

Pajusta linnuksi -projektin kahden tärkeimmän sidosryhmän yhteisenä nimittäjänä olivat ympäristökasvatuksen tavoitteet. Toteutunutta toimintaa tarkastellaan ympäristökasvatuksen näkökulmasta seuraavien kysymysten avulla:

Voidaanko ympäristökasvatuksen tavoitteiden mukaista ympäristökasvatusta toteuttaa ympäristö- ja yhteisötaiteen keinoilla? Miten hyvin perhepäivän toteutunut toiminta vastaa peruskoulun ympäristökasvatuksen ja Metsähallituksen luontokasvatuksen tavoitteisiin? Voidaanko perhepäivä-tapahtumaa pitää onnistuneena molemmista näkökulmista? Sopivatko yhteisö- ja ympäristötaiteen toimintamuodot Metsähallituksen luontokasvatuksen periaatteiden toteuttamiseen?

Ympäristökasvatuksen tavoitteena on, että ihmiset saavat tietoja ja taitoja osallistua yhteiskunnan kehitykseen ja päätöksentekoon. Yhteisön ja ympäristön hyvinvointi rinnastuvat, yhdessä vaikuttamalla ja yhdessä tekemällä yksilökin saa vaikuttamisen ja kyvykkyyden kokemuksia. Ympäristökasvatuksen keskeinen tehtävä on tarjota yksilöille ja sosiaalisille ryhmille tilaisuuksia vastuulliseen ja aktiiviseen työskentelyyn ympäristön puolesta. (Cantell & Koskinen 2004, 60-63)

Liminganlahti sopi hyvin luontoarvoja kunnioittavan ympäristötaidetahtuman toteuttamispaikaksi. Luonnonläheisyys, materiaalin hyvä saatavuus paikan päällä ja ekologisen paikan sekä siihen liittyvän kulttuurimaiseman uhanalaisuus ovat kaikki piirteitä, jotka tekevät ympäristökasvatuksellisen hankkeen järjestämisen luontevaksi. Ympäristökasvatusnäkökulmasta olisi tässä tapauksessa saatu enemmän irti, jos se olisi ollut alusta asti osana opetuksen tiedollisia sisältöjä. Käytännössä ympäristökasvatuksen näkökulma nousi esille vasta tämän tutkimuksen näkökulmia pohdittaessa.

Tiedollisten sisältöjen puuttuminen ei kuitenkaan poista tapahtumasta sen ympäristökasvatuksellisia ulottuvuuksia. Tapahtumassa oli piirteitä, jotka sopivat hyvin ympäristökasvatuksen toteuttamiseen. Ympäristössä oleminen ja myönteisten luontoelämysten kautta kehittyvä suhde luontoon ja kulttuuriympäristöön on olennainen osa ympäristökasvatusta (Nordström 2004, 129). Lisäksi perhepäivämalliin voidaan helposti liittää ympäristöstä huolehtimisen ja kestävän luontosuhteen edistämisen ulottuvuuksia ja tiedollisia sisältöjä.

"Tekemisen ilo ja... yhteisöllisyyden kokeminen ovat sellaisia asioita, joiden eteen kannattaa tehdä töitä" (Opettaja 2). Perhepäivän yhdessä oppiminen ja yhdessä toimiminen toteuttavat kontekstuaalisen ympäristökasvatuksen ajatusta parhaimmillaan. Jos yhdessä tekemisen herättämiin myönteisiin tunteisiin lisätään ympäristötietoisuutta herätteleviä tiedollisia sisältöjä ja arvoja, ihmiset pystyvät helpommin sitoutumaan niihin myös tunnetasolla. (Cantell & Koskinen 2004, 65-67; 73)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004) kokonaisuutena painottaa vastuullisuutta ja osallisuutta suhteessa ympäristöön ja yhteiskuntaan. Konkreettinen osallistuminen lähiympäristön toimintoihin ja yhdessä tekeminen vanhempien, lähiyhteisön ja yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa nähdään tärkeänä keinona tämän tavoitteen edistämiseksi. Perhepäivätapahtumassa yhdistyivät kaikki nämä elementit, joten vastaavuus tapahtuman ja POPS:n painotusten sekä neljännen ja viidennen

aihekokonaisuuden välillä on helposti todettavissa.

Tärkeänä ympäristökasvatuksen keinona pidetään ympäristölle herkistymistä (Nordström 2004, 126). Ympäristöherkkyyttä edistää aktiivinen ja luova toiminta luontokohteessa. Ympäristötaide rohkaisee tutkimaan paikkaa, olemaan maisemassa ja ylittämään toimintaa tavanomaisesti rajoittavia maiseman piirteitä. (Jokela ym. 2006, 5.1.) Esimerkiksi luontokeskuksen edustalla levittäytyville rantaniityille ei niin vain mentäisi ilman aikomusta tehdä aukean keskelle suurta linnunpesää kerätyistä pajuista.

Metsähallituksen opastusviestinnän periaatteiden mukaan luonto-opastuksessa pyritään "*kiireettömyyteen, havainnointiin ja ympäristöherkkyteen*" (Metsähallitus 2007, 8). Ympäristölle herkistymiselle oli perhepäivässä hyvät mahdollisuudet: Kiireettömään tunnelmaan pyrittiin rytmittämällä työskentelyä ruokailutauolla ja lintuopastuksella. Eräänlaisena ympäristöherkkyttä edistävänä toimintamuotona voidaan pitää myös perhepäivän palautelaatikkoa. Oppilaiden piti laittaa työpajan päätteeksi palautelaatikkoon jokin mieleen painunut asia ympäristöstä. Käytännössä menettely johti palautearvoltaan kyseenalaiseen kasaan kariketta, heinänkorsia ja oksia, mutta osana oppilaiden elämystä sen arvo on voinut olla suuri.

Ympäristökasvatuksen näkökulmasta linnut olivat hyvä aihe teoksille. Sielukkaat siivekkäät soveltuvat hyvin ympäristötaideteoksen aiheeksi ja niihin voidaan sitoa myös ekologisia näkökulmia. Etenkin nuoremmille oppilaille lintujen samaistuttavuus ja lajityyppien persoonalliset piirteet tekivät aiheen helposti lähestyttäväksi. Tästä esimerkkinä voidaan pitää ryhmää, joka ylpeästi nimesi teoksensa "*erittäin harvinaiseksi ryrtikuoviksi*" (Perhepäivätapahtuma, 24.9.2011).

Nykytaide kierrättää symboleja ja käyttää niitä asiakokonaisuuksia yhdistävinä temaattisina elementteinä. Linnut -symboli toimii tässä tarkoituksessa erittäin hyvin. Se yhdistää yhtä lailla katsojaa, paikkaa kuin elinkeinoelämän kehittämisen tavoitteita. Yhtä lailla lintuveistoksia voi katsoa vain sellaisenaan, ilman tulkintaan vaikuttavaa viitekehystä. On jopa esitetty, että nykytaiteessa sisältöjä ja sanomaa korostetaan liikaa. Mikään teos ei sinänsä pysty kilpailemaan kokemuksen voiman kanssa. (Lippard 1997, 18) Perhepäivän lintuveistosten ja tekemisen prosessin voidaan nähdä vahvistavan paikan, luonnonympäristön ja yhteisön välistä suhdetta.

Ympäristö- ja yhteisötaiteen toimintamuodot sopivat tietyin varauksin metsähallituksen luontokasvatuksen periaatteiden toteuttamiseen. Lähtökohtana on se, että yhteisöksi otetaan kulloinkin luontokohteessa vieraileva ryhmä. Ryhmät tulevat luontokohteisiin

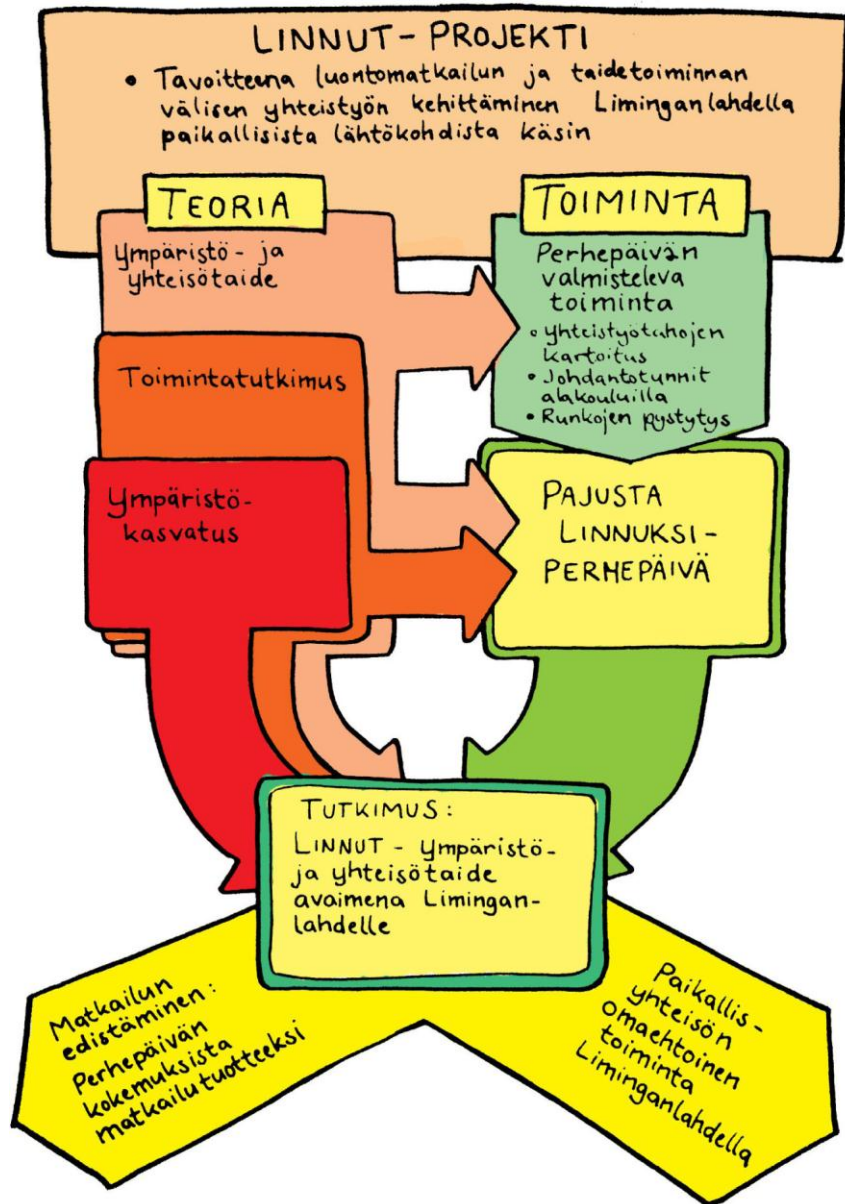
viettämään vapaa-aikaa, viihtymään ja virkistymään. Ympäristötaidepaja toimintamuotona sopii Metsähallituksen opastusviestinnän (2007, 6-7) tarkoittaman syventävän tason opastuksen kategoriaan. Syventävän opastuksen tasolle on tyypillistä, että palveluntuotanto on luontokeskusten itsenäisen aktiivisuuden varassa. Usein syventävän tason opastuksia tuotetaan yhdessä kävijäryhmien ja paikallisten järjestöjen, opettajien ja muiden ympäristökasvatustahojen kanssa.

7. YHTEENVETO JA TOIMINNAN JATKAMINEN

Tämän pro gradu-tutkielman tutkimustehtävänä oli *selvittää miten luontokeskuksen toiminta voidaan taiteen keinoilla laajentaa koskemaan perheitä ja koko paikallisyhteisöä*. Lisäksi arvioitiin pajusta linnuksi -perhepäiväprojektia taiteellisten menetelmien vaikuttavuuden ja ympäristökasvatuksen näkökulmasta. Tiivistettynä vastaus tutkimustehtävään kuuluu näin: perheet tavoitettiin olemassa olevia verkostoja hyödyntämällä. Alakoulut olivat avainasemassa projektin yhteisöllisten tavoitteiden onnistumisen kannalta. Ympäristötaideteokset olisivat onnistuneet toisenlaisenkin yhteistyötahon kanssa, mutta paikallisyhteisön aktivoimisessa onnistuttiin parhaiten paikallisten verkostojen kautta. Projektikokonaisuus on hahmoteltu visuaalisena kaaviona kuviossa 8.

Perhepäivän onnistumisen edellytykset ovat jaettavissa kahteen kategoriaan. Yhtäältä piti varmistaa riittävät resurssit, kuten osaavat ohjaajat, työvälineet ja veistomateriaali, toisaalta osallistujien täytyi olla motivoituneita ja innostuneita toimintaan. Tärkeimpien toimijoiden sekä paikallisyhteisön kiinnostusta toiminnan jatkamista kohtaan voidaan tämän tutkimuksen perusteella pitää Liminganlahdella järjestettävän yhteisöllisen taidetoiminnan pysyvänä piirteenä. Sen sijaan rahoitus ja osaaminen ovat resursseja, joiden järjestäminen on tulevien toimintasykliä suurin haaste.

Kuvio 8. Projektikonaisuus.

Jos hankekontekstista noussut rahoitus jätetään huomiotta, on jälkikäteen syytä pitää käytännön järjestelyjen toimivuutta *pajusta linnuksi* -projektin konkreettisten tavoitteiden ja teosten onnistumisen suurimpana syynä. Pajunveistotapahtuman keskeisimmät edellytykset olivat työvälineet ja riittävä määrä ammattitaitoisia ohjaajia. Molemmat ovat resursseja, joihin paikallisten toimijoiden ja yhteisöjen rahkeet eivät yksinään riitä. Pajusta linnuksi -perhepäivän työvälineet ja ohjaajat tulivat kuvataidekasvatuksen laitokselta ja Limingan taidekoulusta. Pajunveistotapahtuman järjestämisen käytäntö on selvitetty seikkaperäisesti taidetoimintamalliraportissa ”Liminganlahden linnut – Ympäristötaiteen yhteisöllisten toteutustapojen kehittäminen Liminganlahden luontokeskuksella” (Körkkö ym. 2011).

Ympäristökasvatuksen näkökulma otettiin tutkimukseen mukaan, koska toimintaympäristönä oli Metsähallituksen hallinnoima luontokeskus. Lisäksi suurimman osallistujaryhmän muodostivat peruskoulun opetussuunnitelman piiristä tulevat alakoululaiset. Kestävän kehityksen nimellä esiintyvä ympäristökasvatus on yksi POPS:n seitsemästä aihekokonaisuudesta. Yhteistoiminnallista tekemistä omassa ympäristössä pidetään keskeisenä ympäristökasvatuksen keinona.

Perhepäiväkokemusten perusteella ympäristö- ja yhteisötaide sopii hyvin perusopetuksen ympäristökasvatuksen ja Metsähallituksen luontokasvatuksen tavoitteiden toteuttamiseen. Liminganlahti itsessään on otollinen paikka ympäristökasvatuksen toteuttamiselle. Kansainvälisestikin ainutlaatuinen kosteikkoalue on uhanalainen sekä kulttuurimaisemana, että ekologisena ympäristönä. Yhteisön toimimista ympäristön puolesta pidetään perhepäivämallissa tärkeänä ekologisen vaikuttamisen mahdollisuutena.

Palautteen perusteella toiminnan jatkamiselle on hyvät edellytykset: *"Kiitos oppilaiden, vanhempien sekä henkilökunnan puolesta tästä tilaisuudesta olla osa hienoa kokonaisuutta"* (opettaja 2). Kun hyviksi havaittuja käytäntöjä jatkaa, toiminnan vaikutuksetkin tulevat kertautuessaan pysyvämmiksi. Kuviossa 9 on listattuna onnistuneen pajunveistopajan järjestämisen kannalta tärkeimpiä tutkimustuloksia ja käytännön keinoja. Listauksen runkona on käytetty alkuperäistä tutkimustehtävään vastaamisen kolmea osa-aluetta. Pajutyöpajan suunnittelun ja toteuttamisen avainasiat on listattu linnut –projektin taidetoimintamalliraportissa (Körkkö ym. 2011, 33).

1. VOIMAVAROJEN KARTOITTAMINEN

Jatkamista tukevia, ympäristöstä ja lintuteemasta nousevia piirteitä:

Linnut: Ympäristöstä nouseva ja toimintaa integroiva teema

Linnut: Universaali symboli ja samaistuttava teosten aihe

Liminganlahti: Merkityksellinen paikka – Rantalakeuden kulttuurimaisema

Liminganlahti: Ainutlaatuinen ja uhanalainen luonnonympäristö

Liminganlahti: Materiaalit on mahdollista hankkia paikan päältä

Luontokeskus: Virkeä toimintakulttuuri, vasta remontoidut tilat ja toimiva infrastruktuuri

Luontokeskus: Metsähallitus hallinnoi luontokeskusta

Liminka: Aktiivinen paikallisyhteisö

Liminka: Paikallisyhteisön tavoittaminen elinvoimaisten kyläkoulujen kautta

2. YHTEISTYÖTAHOJEN SITOUTTAMINEN

Pitkäjänteinen suunnittelu ja ennakoiva tiedottaminen:

Monitasoinen paikankartoitus ja asiantuntemuksen hankkiminen

Yhteistyö sidosryhmien kanssa on aloitettava hyvissä ajoin

Yhteistyö on mahdollisuuksien mukaan ulotettava myös luontokeskuksen ravintolatiloiissa toimivaan yrittäjään

Osaavien ohjaajien hankkiminen/kouluttaminen

Innostavan ja sitouttavan jakson järjestäminen ennen varsinaista työpajaa

Vuorovaikutuksen periaatteita:

Aktiivinen tiedottaminen suhteessa sidosryhmiin ja mediaan

Refleктоiva vuorovaikutus – sidosryhmien kuunteleminen

Yhdessä sovitut tavoitteet ja toiminnan merkitykset

Yhteistoiminnallinen oppiminen ja kontekstuaalinen ympäristökasvatus

3. TOIMINNAN JATKUVUUDEN VARMISTAMINEN

Riittävät resurssit taidetyöpajan toteuttamiseen:

Asiantuntemus ja pedagoginen osaaminen

Rahoitus, työvälineet, materiaalit ja ruokahuolto

Toimintakulttuurin rakentaminen:

Toiminnan vakiinnuttaminen vuosittain toistuvaksi tapahtumaksi

Paikalliset matkailuyrittäjät laajemmin mukaan toimintaan

8. POHDINTA

Viimeisessä luvussa on aika pohtia sitä millaisia merkityksiä ja millaista hyötyä projektista oli sen toimijoille. Subjektiivisena lähtökohtana ovat projektin merkitykset tutkimuksen tekijälle kuvataidekasvattajana ja tutkija-toimijana. Tekijästä ulospäin kiertyvällä kehällä tarkastellaan ensin osallistuvaa yhteisöä ja sidosryhmiä, sitten Rantalakeutta ja Liminkaa alueellisella tasolla ja lopuksi hankekontekstin toimijoita. Lopuksi pohditaan tutkimuksen onnistumista ja metodin toteuttamisessa esiintyneiden ongelmien vaikutusta tutkimuksen luotettavuuteen.

8.1. Tutkimuksen merkitykset ja kehittämisnäkökohtia

Voimakkaimmat virikkeet tutkimuksen merkityksen pohtimiselle nousevat *Pajusta linnuksi* -projektin hankekontekstista, sen toimijoista ja tavoitteista. Tästä näkökulmasta prosessi on ollut merkittävä yhtäältä **matkailun kehittämisen** ja toisaalta **metsähallituksen luontokohteissa tapahtuvan taidetoiminnan** kehityssuuntien kannalta. **Kuvataidekasvatuksen kentällä** tällä tutkimuksella voidaan nähdä merkitystä esimerkkitapauksena koulujen ja metsähallituksen välisestä yhteistyöstä.

Tärkeä tutkimuksellinen lähtökohta oli oma kiinnostukseni, joka kohdistui kuvataidekasvattajan mahdollisuuksiin toteuttaa koulutukselle asetettuja yhteiskunnallisia tavoitteita. **Yhteistoiminnallinen projekti näyttäytyy minulle tutkimuksen lopuksi arvokkaana keinona innostaa ja osallistaa oppilaita monella eri tasolla.** Perhepäivämallin mukainen yhteisö- ja ympäristötaidetahtuma on kuvataiteen opettajalle erinomainen keino toteuttaa käytännössä kahta eri POPS:n aihekokonaisuutta. Kestävän kehityksen ja osallistavan kansalaisuuden sisältöjä pystyy integroimaan kohtuullisen helposti luontokohteessa toteutettavaan projektiin etenkin, jos yhtenä tavoitteena on ympäristön puolesta toimiminen. Puhtaasti subjektiivisena kokemuksena aktivistinen, yhteisöllinen taidetoiminta oli hieno elämys. Innostavinta oli toimia yhteistyössä sidosryhmien kanssa. Prosessin myötä minussa heräsi myös aito mielenkiinto yhteisöä, paikkaa ja sen kehittymismahdollisuuksia kohtaan.

Tutkija-toiminnan subjektiivisista merkityksistä seuraava taso on toiminnan merkitys osallistuneelle yhteisölle. Ympäristö- ja yhteisötaide on aktivistista toimintaa, jolla on usein tavoitteena **ympäristön parantaminen** ja **osallisuuden sekä voimaantumisen tunteen herättäminen yhteisön jäsenissä.** Palautteen perusteella pajuveistosten

vaikutus maisemaan koettiin myönteiseksi ja parhaimmillaan itse tapahtuma ja sitä edeltänyt prosessi olivat osallistujille mieleenpainuvien elämysten ja oivallusten lähde.

Paikallisyhteisön omaehtoisena toimintana perhepäivätyyppisen toiminnan jatkuminen on eniten kiinni rahoituksen järjestymisestä. Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen laitokselta löytyisi luultavasti jatkossakin mielenkiintoa ja opiskelijoiden osaamista kehittämisprojekteihin. Yhteisöllisen osallistumisen ja aktivistisen taiteen painopistealueet tuskin tulevat lähiaikoina muuttumaan.

Pelkästään paikallisten toimijoiden voimavaroihin tukeutuvassa projektissa näen Limingan taidekoulun olevan tärkeässä roolissa. Oletuksena on, että taidekoulun henkilökunnasta löytyisi pajunveistossa harjaantuneita opettajia. Muita paikallisia toimijoita tai taidekoulun opiskelijoita kouluttamalla pystyttäisiin saamaan riittävä määrä osaavia ohjaajia, että pajuveistotapahtuman järjestäminen onnistuisi.

Alueellisella tasolla merkittäväksi on nähtävä hankekontekstista nouseva mahdollisuus perhepäivämallin kehittämisestä matkailutuotteeksi. Se on mielenkiintoinen vaihtoehto taidetoiminnan kriittisten resurssien eli **rahoituksen** ja **osaamisen** järjestämiseksi. Osallistuvana yhteisönä olisivat paikallisyhteisön sijasta matkailijaryhmät. Liminganlahden luontokeskukseen sidotussa taidetoimintamallissa on monia piirteitä, jotka soveltuvat toteutettavaksi matkailuelinkeinon piirissä. Infrastruktuuri on valmiina ja materiaali voidaan kerätä paikan päältä. Kulttuurimaisemaan kuuluvat rantaniityt hyötyisivät pajupusikoiden säännöllisestä raivauksesta. Todennäköisimpänä soveltamismallina pidettiin matkailuyrittäjyyteen linkittyvää ympäristötaidetoimintaa. Tulevissa kehittämissykleissä olisi siis aiheutta hakea yhteistyökumppaneiksi matkailuyrittäjiä.

Matkailutuotteeksi soveltuvan taidetoimintamallin kehittäminen oli linnut -projektin lähtökohtana. Perhepäivämallista johdetun sovelluksen toimivuutta pitäisi luonnollisesti kokeilla matkailijaryhmän kanssa. Tämän tutkimuksen puitteissa ei tätä kuitenkaan voida tehdä, vaan kysymys jää tämän tutkimuksen varaan rakentuvien tulevien kehittämissykliden vastattavaksi.

Hankekontekstin tärkein toimija oli Metsähallitus. Metsähallituksella on 21 luontokeskusta ympäri Suomen. Näin ollen se on varteenotettava yhteistyökumppani perusopetuksen ympäristökasvatuksen hankkeille. Tämän tutkimuksen näkökulmasta yhteisöllinen ympäristötaide näyttäytyi erityisen hyvänä keinona toteuttaa ympäristökasvatuksen tavoitteita. Ympäristötaiteen avulla lisätään luontokohteisiin

liittyvien rakennettujen ympäristöjen, kuten luontokeskusten viihtyvyyttä. Yhteistyössä alueellisten verkostojen kanssa toiminnasta kehittyy parhaimmillaan uutta toimintakulttuuria ja aktiivista asennetta suhteessa omaan elinympäristöön.

Tutkimuksen perusteella ei ole mitenkään itsestään selvää, että ihmiset osaisivat hyödyntää paikkakunnallaan tarjolla olevia palveluita ja mahdollisuuksia. Metsähallituksen toimijoilta ympäristö- ja yhteisötaide edellyttää aktiivista otetta suhteessa paikallisyhteisöön. Luontopalvelut on selkeästi suunnattu luonnossa liikkujalle. Näyttää siltä, että luontopalvelut kytkeytyvät turhan harvoin paikallisuuteen ja kulttuuriperintöön. Toimintamalliksi näkisin aktiivisen yhteistyön paikallisten kuvataideopettajien kanssa. Lisäksi en pitäisi ollenkaan mahdollisena tilannetta, jossa metsähallituksen luontopalveluiden palkkalistoilla toimii taidekasvattaja. Koulujen ja metsähallituksen välisen yhteistyön esimerkkitapauksena tällä tutkimuksella on metsien ja järvien maassa runsaasti soveltamisen ja jatkokehittelyn paikkoja.

Eräässä opettajapalautteessa pohdittiin voisiko ympäristötaiteesta tulla Liminganlahdelle vetonaula, jota tultaisiin katsomaan pitkienkin matkojen takaa. Tutkimuksen tekijän näkökulmasta niin tuskin tulee käymään, eikä se olisi suotavaakaan. Paikan vetovoimaisuuden perustana on ainutlaatuinen luonnonympäristö. Ympäristötaide voi olla paikan viihtyvyyttä lisäävä mauste, jota sitäkin on käytettävä harkiten ja paikkaan sopivalla tavalla.

Olisi hienoa, jos tutkimuksen puitteissa toteutetulle kehittämistoiminnalle saataisiin jatkoa. Kontekstuaalista ympäristökasvatusta, taidekasvatusta ja yhteiskunnallista integraatiota yhdistelevänä tapahtumana, joka toi yhteen paikallisyhteisön eri toimijoita, projekti osallistui ajankohtaiseen kamppailuun pohjoisten elinympäristöjen ja yhteisöjen elinvoimaisuuden puolesta. Liminganlahti on kulttuuriperinnöltään rikas, ainutlaatuinen luonnonympäristö, jonka yhteydessä on oivalliset puitteet toteuttaa monitasoisia projekteja. Ihanteellisessa tapauksessa työpajoista muodostuisi luontokeskukselle jokavuotinen perinne. Jatkuvuus on tärkein edellytys sille, että tämän tutkimuksen puitteissa järjestetyn pilottiyöpajan puitteissa todetut myönteiset vaikutukset muuttuisivat pysyväksi osaksi paikallisyhteisön käsitystä luontokeskuksesta ja Liminganlahdesta tärkeänä osana elinympäristöä.

8.2. Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen ongelmana oli metodisen otteen heikkous suunnittelu- ja kenttäjakson aikana. Suunnitelmallisen toimintatutkimuksen sijasta projektin vetäjien päällimmäisenä huolena oli onnistuneen yhteisö- ja ympäristötaideprojektin toteuttaminen. Tavoitteena oli tehdä perhepäivästä osallistujille sujuva ja mielekäs kokemus. Taustalla uinuvat toimintatutkimuksen periaatteet heräsivät henkiin vasta toiminnan jälkeen aloitetun reflektointivaiheen aikana.

Tämä näkyi käytännössä siinä, että dokumentointia ei suunniteltu toimintatutkimuksen dialektisuuden kriteerin näkökulmasta. Vuorovaikutteista reflektointia ei ollut riittävästi. Ongelma on sama, johon Korström-Magga vastasi omassa tutkimuksessaan sopeuttamalla menetelmänsä realistisen kriittisen evaluaation suuntaan. Palautelomakkeella kerätyt mielipiteet eivät riitä varmistamaan moniäänisyyden ihanteen toteutumista. Lisäksi olisi tarvittu haastatteluja ja muita keinoja sidosryhmien omien näkemysten tallentamiseen sekä ennen prosessia, sen aikana että sen jälkeen. Haastattelujen perusteella osallistuneen yhteisön ajattelun ja käsitysten muuttuminen olisi näin saatu perusteellisemmin kartoitettua.

Tämän tutkimuksen haasteeksi muodostuikin toiminnan reflektointi toimintatutkimuksen näkökulmasta ja hyvän perustan luominen uuden kehittämissyklin suunnittelulle. Tutkimuksen kautta saavutettiin kuitenkin paljon arvokasta tietoa ja aineistoa, joista on hyötyä jatkohankkeiden suunnittelussa. Kokeilun rehellinen raportointi myös niiltä osin, jotka eivät onnistuneet auttaa varautumaan tuleviin sykleihin.

Ongelmallisena voidaan myös pitää sitä, että osallistuvalla yhteisöllä ei ollut yhteisesti sovittua näkemystä toiminnan merkityksistä. Koulujen oppilaiden, yhdistysten edustajien ja paikallisten ihmisten kesken ei missään vaiheessa pidetty tiedotustilaisuutta, jossa projektin tavoitteista olisi tiedotettu kaikille yhteisesti. Voidaan ajatella, että linnut -projektissa oli kyse pikemminkin mahdollisuuksien kartoittamisesta ja toimintamallin pilotoinnista kuin uuden toimintakulttuurin kehittämisestä. Realistisena tavoitteena paikallisyhteisön suhteen pidettiin uutta näkökulmaa luontokeskukseen kaikkien yhteisenä paikkana. Tämän tavoitteen saavuttamisessa myös onnistuttiin.

LÄHTEET

Julkaistut lähteet:

Aalto-Setälä, Tuija; Lauttia, Kirsti; Löflund, Sirkka-Liisa; Nummela, Riitta & Kauppila, Kaisa (toim.) 2008. Birds by Toikka – Toikan linnut. Hämeenlinna: WSOY ja Iittala.

Aura, Seppo; Horelli, Liisa & Korpela, Kalevi 1997. Ympäristöpsykologian perusteet. Porvoo: WSOY.

Autio, Eero 2000. Kotkat, hirvet, karhut – permiläistä pronssitaidetta. Jyväskylä: Atena.

Cantell, Hannele (toim.) 2004. Ympäristökasvatuksen käsikirja. Juva: PS-kustannus.

Cantell, Hannele & Koskinen, Sanna 2004. Ympäristökasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä. Teoksessa "Ympäristökasvatuksen käsikirja" (toim. Hannele Cantell), 60-79. Juva: PS-kustannus.

Haveri, Minna 2010. Nykykansantaide. Porvoo: Maahenki oy.

Heikkilä, Jussi 1992. Havaintoasema. Jyväskylä: Alvar Aalto-museo.

Heikkinen, Hannu L.T.; Rovio, Esa & Syrjäjä, Leena 2006. Toiminnasta tietoon – Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Hiltunen, Mirja. 2009. Yhteisöllinen taidekasvatus – Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus, 2009.

Hiltunen, Mirja & Jokela, Timo 2001. Täälläkö taidetta? Johdatus yhteisölliseen taidekasvatukseen. Rovaniemi: VSL opintokeskus.

Järvinen, Antero 2000. Ihmiset ja eläimet : "Humanistin eläinkirja". Helsinki : WSOY.

Jokela, Timo 2013. The Art of Art Education and the Status of Creative Dialogue. Teoksessa Ein Diskurs zur künstlerische Bildung (toim. Carl-Peter Buschkühle), 359–376. Oberhausen: Athena.

Jokela, Timo; Hiltunen, Mirja; Huhmarniemi, Maria & Valkonen, Virpi 2006. Taide, yhteisö & ympäristö. Art, Community & Environment. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Keränen, Pekka 2003. Tuulimaa – Limingan kotiseutukirja. Jyväskylä: Gummerus.

Körkkö, Raine; Laakso, Veikko; Heikura, Timo; Tölli, Saara-Maria & Väänänen, Anna 2011. Liminganlahden linnut – Ympäristötaiteen yhteisöllisen toteutustapojen kehittäminen Liminganlahden luontokeskuksella. Oulu.

Leikola, Anto & Savelainen, Hannele 2000. Silkkiuikusta pronssilinnuksi. Porvoo: Wsoy.

Lempiäinen, Pentti (toim.) 2003. Suuri symbolikirja. Juva: WS Bookwell OY.

Lippard, Lucy 1997. The Lure of the Local. Senses of place in a multicentered society. New York: The New Press.

Luostarinen, Matti & Yli-Viikari, Anja (toim.) 1997. Maaseudun kulttuurimaisemat. Helsinki: Suomen ympäristökeskus ja maatalouden tutkimuskeskus.

Metsähallitus, luontopalvelut 2007. Opastusviestinnän sisältöä ja taustaa.

Nordström, Hanna 2004. Ympäristökasvatuksen toimintamalleja. Teoksessa "Ympäristökasvatuksen käsikirja" (toim. Hannele Cantell). Juva: PS-kustannus.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Salmela, Anneli 1996. Lakeuden kulttuurimaisema. Liminka: Lakeuden seutukunta.

Södersved, Jan 2006. Lintutornit. Helsinki: WSOY.

Wolff, Lili-Ann 2004. Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa "Ympäristökasvatuksen käsikirja" (toim. Hannele Cantell). Juva: PS-kustannus.

Muut lähteet:

Granö, Päivi. Kuvataidekasvatuksen metodikurssin luento. Luentomuistiinpanot tekijän hallussa. 16.11.2009.

Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) rahoittaman projektin kuvaus. Luettu 2.4.2013.
<https://www.eura2007.fi/rrtiepa/projekti.php?projekтикoodi=A31488>

Hiltunen, Mirja. Kuvataidekasvatuksen metodikurssin luento. Luentomuistiinpanot tekijän hallussa. 23.10.2009.

Jokela, Timo. Kuvataidekasvatuksen metodikurssin luento. Luentomuistiinpanot tekijän hallussa. 7.10. 2009.

Liminganlahden ystävät ry. Luettu 12.3.2013.
<http://www.liminganlahti.fi/liminganlahden-ystavat-ry.html>

Luontokeskuksen toimijat. Luettu 10.4.2013.
<http://www.liminganlahti.fi/liminganlahti/luontokeskus/toimijat.html>

Metsähallituksen organisaatio. Luettu 10.4.2013. Päivitetty 2.4.2013.
<http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Konserni/Metsahallituslyhyesti/Organisaatio/Sivut/Metsahallituksenorganisaatio.aspx>

Muuttoliike Oulun alueella 2011. BusinessOulu, väestö. Tilastokeskus. Luettu 2.4.2013. Päivitetty 2.5.2012.
http://www.stat.fi/tup/seutunet/businessoulu_vaesto.html

Rantakylän-Virkkulan kyläyhdistys ry. Luettu 12.3.2013.
<http://www.rantakyla-virkkula.com/>

Väestön ikärakenne sukupuolen mukaan 2012: Liminka. BusinessOulu, väestö. Tilastokeskus. Luettu 2.4.2013. Päivitetty 7.6.2012.
http://www.stat.fi/tup/seutunet/businessoulu_vaesto.html

Väestömuutokset 1990-2011: Liminka. BusinessOulu, väestö. Tilastokeskus. Luettu 2.4.2013. Päivitetty 26.3.2013.
http://www.stat.fi/tup/seutunet/businessoulu_vaesto.html